

Borbe divizije u Sremu, popuna, preoružanje i reorganizacija u Beogradu

Od Savskog mosta do izbijanja pred Ilok

Tokom popodneva 20. oktobra 1944. pod jakom neprijateljskom artiljerijskom i avijacijskom vatrom, na levu obalu Save prešle su naporedo jedinice 1. ličke brigade 6. divizije i jedinice 73. gardijske divizije Crvene armije. Prva brigada se razvijala levo od mosta prema aerodromu i Bežanijskoj kosi, a dva puka 73. gardijske divizije nastupale su u zahvatu puta prema železničkoj stanici u Zemunu i »Ikarusu«. Odmah iza njih most je prešla i 13. proleterska brigada »Rade Končar« 1. divizije stavljena pod komandu 6. divizije, koja je nastupala desnom obalom Dunava uzvodno prema Zemunu, a potom je Savu prešla i Kosmajaska brigada 6. divizije koja je obrazovala opštu rezervu u rejonu Starog sajmišta, nastupajući potom za 1. brigadom. Neposredno iza 1. ličke brigade most je prešao i Štab 6. proleterske divizije, radi neposrednijeg komandovanja sa jedinicama u napadu.

Neprijatelj je pružao snažan otpor, pokušavajući da protivnapadima uz pomoć tenkova, podržanih artiljerijom i avijacijom, likvidira mostobran. I pored njegovih napora, neprijatelj je odbacivan a mostobran se nezadrživo širio. Liniju Zemun - Bežanija neprijatelj je uporno branio sa dve borbene grupe. Osnovnu snagu u odbrani šireg rejona Zemuna činio je 750. puk 118. lovačke divizije, dok se na Bežanijskoj kosi branila Bobena grupa »Fon Trota«, nazvana po imenu komandanta 3. bataljona 893. puka 264. divizije. Pored 3. bataljona u grupi se nalazila 3. baterija 505. SS artiljerijskog divizionu 5. SS brdskog armijskog korpusa i još neke manje jedinice. Obe grupe podržavala je artiljerijska grupa »Zemun«. Iza ovih snaga, u Batajnići, nalazio se deo oklopnog grenadirskog jurišnog divizionu 2. oklopne armije. Neprijatelj je naročito uporno i žilavo branio Bežanijsku kosu pred 1. ličkom brigadom i železničku stanicu Zemun sa »Ikarusom« (danas rejon hotela »Jugoslavija«) pred 13. proleterskom brigadom i sovjetskim jedinicama, nastojeći da obezbedi odstupnicu i izvrši prihvrat borbene grupe »Cimerman« od oko 1.300 ljudi, koja je još 20. oktobra držala Čukaricu. Neprijatelj je u tome i uspeo, borbena grupa »Cimerman«, iako snažno pritisnuta, povukla se noću 20/21. oktobra na levu obalu Save, izgubivši pri tom oko 500 ljudi.

Žestoke borbe za Zemun i Bežanijsku kosu nastavljene su tokom noći i dana 21. oktobra. »Neprijatelj vrlo uporan. Danas je nekoliko puta vršio kontranapade na naše lijevo krilo (1. ličku brigadu - D.O.). Bori se do zadnjeg metka. Na pravcu Trinaeste (naše desno krilo) vršio dva puta napad« - izveštavao je Štab 6. divizije 21. oktobra 1944. U osvajanju Bežanije i Bežanijske kose 1. lička i Kosmajaska brigada imale

su 15 poginulih i 68 ranjenih boraca (po drugim izvorima 30 poginulih i 96 ranjenih). Među poginulima bio je i politički komesar 2. bataljona prvoborac Jovo Čopić, kao i zamenik političkog komesara 3. bataljona Mladen Štetić. Obojica su sa svojim bataljonima prevalili mukotrpan put od svoje kršne Like do Beograda, da bi junački pali u borbama za Bežaniju. Zbog žilavog otpora neprijatelja 21. oktobra je prebačena na levu obalu Save i sovjetska 13. motomehanizovana gardijska brigada, koja se delom snaga usmerila prema Bežanijskoj kosi u pomoć 1. ličkoj brigadi, a delom snaga prema Zemunu, sadejstvujući 13. proleterskoj brigadi. U noći 21/22. oktobra neprijatelj je počeo popuštati tako da je pred zoru povukao snage iz Zemuna, pa se ujutro 22. oktobra Zemun i Bežanijska kosa bili oslobođeni. »Na Bežanijskoj kosi zarobili smo 3 topa sa 1.800 granata, koje su uzeli Rusi«, izveštavao je Štab 6. divizije. Tokom dana naše snage su čistile Zemun i Bežanijsku kosu od neprijateljevih zaostalih grupa.

Ujutro 23. oktobra i 2. brigada 6. divizije sa dva bataljona (njen 3. i 4. bataljon su tada kretali sa Voždovca) uvedena je u nastupanje desno od 1. brigade. Nastupanje kroz istočni Srem se u toku dana odvijalo bez dodira sa neprijateljem, pa je 2. brigada stigla u Ugrinovce, gde su joj sutradan stigli i zaostali bataljoni - 1. brigada u Dobanovce, a Kosmaj-ske brigada u Batajnicu. U Dobanovcima je 24. oktobra Milan Antončić predao dužnost komandanta brigade svom zameniku Milošu Cankoviću. U rejonu Batajnica, Stara Pazova, Golubinci 6. divizija se zadržala narednih dana kao rezerva (tada jačine preko 6.000 boraca) 12. korpusa pošto je 23. oktobra stavljena pod njegovu komandu.⁵⁰⁶

Kada su izbačene iz Zemuna i sa Bežanijske kose, nemačke trupe - pod komandom general-lajtanta Fridriha Štefana, komandanta odbrane Beograda - su se bez zadržavanja povlačile kroz istočni Srem da bi ih na liniji Nova Pazova - Vojka - Popinci prihvatili prednji delovi na brzu ruku formirane divizije »Bether«, odakle su produžile povlačenje do istočnih obronaka Fruške gore i tu prešle u odsudnu odbranu. Brzo povlačenje iz istočnog Srema usledilo je da bi se izbeglo odsecanje, pošto su noću 21/22. i tokom 22. oktobra divizije 12. korpusa i Crvene armije prešle Savu kod Obrenovca i Umke a zatim neometano prodirale u istočni Srem.

Kako se neprijatelj ubrzano povlačio iz istočnog Srema na zapad, divizije 12. korpusa su bez otpora u toku 23. oktobra izbile na liniju Stara Pazova - Buđanovci. Sledećeg dana korpus je produžio nastupanje opštim pravcem Stara Pazova, Indija, Ruma, Sremska Mitrovica, zadržavši 6. proletersku diviziju u rezervi (II ešelon) u rejonu Batajnica, Vojka, Kukuljevci, Stara Pazova. Međutim, ubrzo je nastupanje korpusa naišlo na ozbiljne teškoće i snažan otpor neprijatelja.

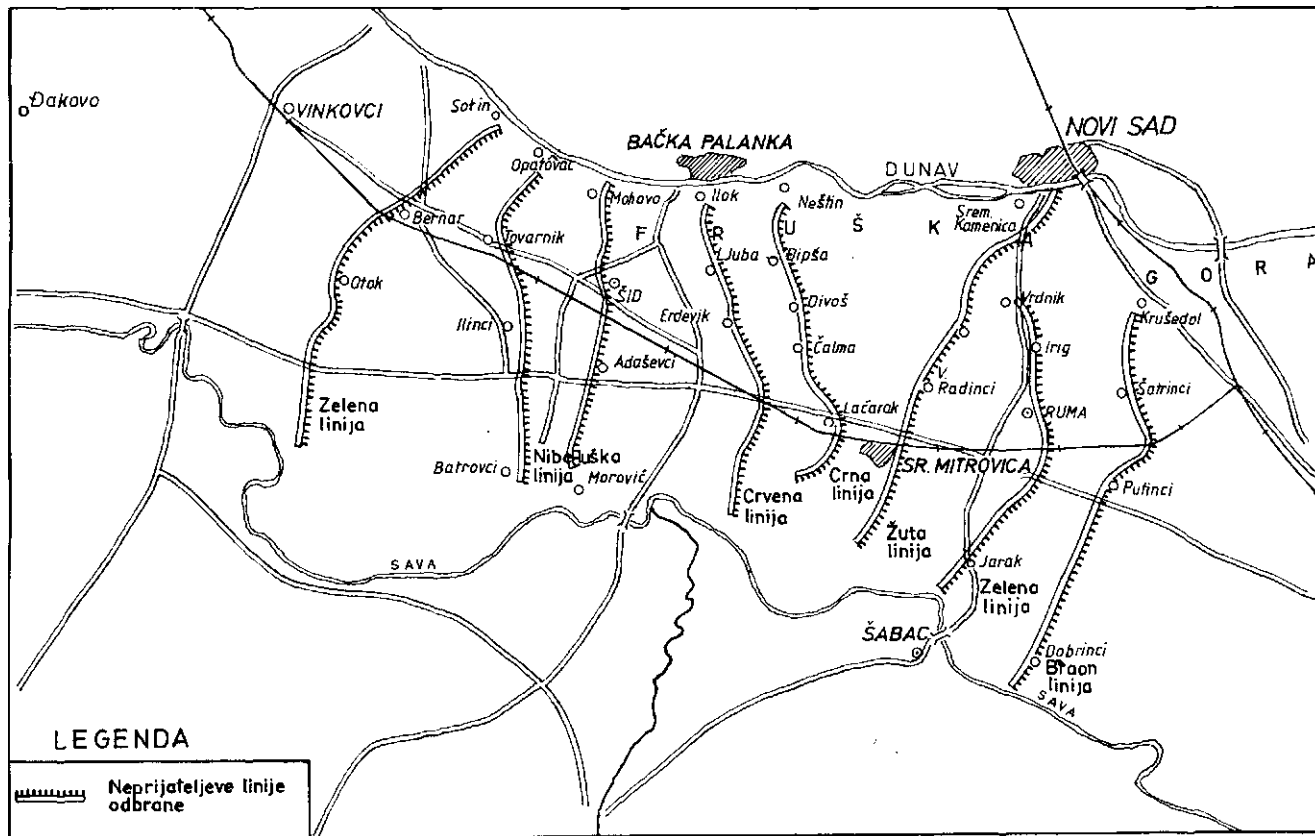
U to vreme je Srem za nemačke štabove imao izvanredan značaj, kako zbog komunikacija koje kroz njega vode prema Slavanskom Brodu i Zagrebu, tako još više zbog obezbeđenja uslova za izvlačenje grupe armije »E« od oko 250.000 ljudi iz Grčke i Albanije. Stoga je nemačka Komanda jugoistoka odlučila da u Sremu, između Save i Dunava, or-

⁵⁰⁶) AVII, k. 373, br. reg. 1/40-1; k. 797, br. reg. 28/2; k. 801, br. reg. 21/8, 9-14/8- k 803 br. reg. 2/1; Zb. 1-8, str. 504,523; Zb. 1-14, str. 136.

ganizuje čvrst i stabilan front, koji će počivati na nizu dobro utvrđenih i zaprečenih odbrambenih položaja (linija). Izgradnja ovih položaja počela je 24. oktobra po naređenju Štaba 2. oklopne armije. Pošto u to vreme Nemci u Sremu nisu imali ozbiljnijih snaga, oni su za taj zadatak početkom oktobra formirali diviziju »Bether«, nazvanu tako po komandantu general-lajtantu Karlu Betheru, koja je odmah pristupila izgradnji prvih planiranih odbrambenih položaja (linija). Nemci su na dubini od Rume do Vinkovaca izgradili i sedam utvrđenih položaja (linija), kojima su dali šifrovana imena: Braon, Zelena, Žuta, Crna, Crvena, Nibelunška i ponovo Zelena linija.

Braon linija (prva) se protezala od Krušedola, preko Šatrinaca i Putinaca do Dobrinaca, organizovana po grupnom sistemu sa branjenim međuprostorima; Zelena linija (druga) je bila prvi jače utvrđeni položaj koji se protezao pravcem Vrdnik - Irig-potok Jelenče - Ruma-potok Kudoš do Jarka, sa težištem odbrane u rejonu Jarak - Ruma Žuta linija (treća) se protezala od Sremske Kamenice, preko Jazka, Bešenova i Velikih Radinaca na Sremskom Mitrovicu; Crna linija (četvrtak), kojoj je posvećena naročita pažnja u uređenju, protezala se od Neština na Dunavu preko Đipše, Divoša, Čalme i Mandeloskog potoka do Lačarka; Crvena linija (peta) se nalazila neposredno iz Crne linije i protezala se od Iloka, preko Ljube i Erdevika do Martinaca. Ova linija, koja je prvi put povezivala Dunav i Savu sa donjim tokom Drine, bila je od izuzetnog značaja za neprijatelja. Nibelunška linija (šesta) ili Nibelunški položaji bila je najbranjeniji i najuređeniji nemački položaj u Sremu. Bio je to prvi odbrambeni pojas između Dunava i Bosuta, sa dva jako uređena odbrambena položaja, između i ispred kojih su se protezale raznovrsne prepereke, poglavito minska polja, a bili su međusobno povezani pregradnim položajima i otpornim tačkama. Prvi odbrambeni položaj išao je linijom Mohono - Šid - Adaševci, a drugi linijom Opatovac - Lovaš - Tovarnik - Ilinci - Batrovci. Ovaj duboki odbrambeni pojas fortifikacijski temeljno urađen, a nagaznim minama i žicom temeljno zaprečen, bio je predviđen za odsudnu odbranu. Najzad, Zelena linija (sedma) bila je poslednja nemačka odbrambena linija u sremskoj utvrđenoj zoni. Protezala se pravcem Sotin - Berak - Oriolik - Oton. Sela Vrbanja, Soljani, Drenovci i Račinovci, između Spačvanskih močvara i Save, bila su uređena kao samostalni čvorovi odbrane za zaštitu železničke pruge Brčko - Vinkovci.

U početnoj fazi borbi u Sremu prednje položaje (linije) uređivala je i branila divizija »Bether«. Ona je bila heterogenog sastava; sve nemačke jedinice koje su se početkom oktobra zatekle u Sremu, kao i one koje su prešle Savu i Dunav posle poraza u Beogradu, ušle su u njen sastav. U njoj su se našli: delovi 9. SS brdskog armijskog korpusa, Jurišna brigada »Fon Fudno«, delovi 4. puka »Brandenburg«, delovi 1. i 3. SS policijskog dobrovoljačkog puka »Hrvatska« i 4. divizion 13. SS brdske divizije »Handžar« (sastavljene od bosanskih Muslimana dobrovoljaca). Pošto su joj snage i dalje priticale, brojno stanje joj je krajem oktobra iznosilo oko 15.000 vojnika, organizovanih i raspoređenih za odbranu u četiri borbene grupe: »Lindeblat«, »Cirmgibl«, »Cimerman« i »Zalevski« (nazvane po prezimenima komandanata).

Organizacija nemačke odbrane u Sremu 1944/1945. godine

U pozadini ovih snaga djelovale su partizanske snage Sremske operativne zone, koje nisu dale neprijatelju mira ni danju ni noću, rušeći komunikacije i napadajući manje posade i uporišta u pozadini neprijatelja.

Kako je formiranje divizije »Bether« završeno do 23. oktobra, ona je slabijim snagama (bataljonom »Centnar«, 562. landesšicen-teritorijalnim bataljonom, 1. policijskim nastavnim bataljonom i delovima 812. bataljona za osiguranje) zaposela Braon liniju, dok je glavne snage razvila na Zelenoj liniji, s tim što je 606. puk za osiguranje, kao opšta rezerva, postavljen na treći odbrambeni položaj - Žutu liniju - na odseku Prnjavor, Veliki Radinci, Sremska Mitrovica. Prema tome, divizija »Bether« je snage u početku ešelonirala po dubini, rešena na odsudnu borbu do kraja.

U toku 24. oktobra 12. korpus je završio oslobađanje istočnog Srema i u nastupanju izbio pred Braon liniju (Šatrinici, Putinci, Dobrinici, Buđanovci) i napadom na nju uistinu označio rađanje Sremskog fronta - najkrvavijeg fronta u četvorogodišnjem vojevanju NOVJ za slobodu, ujedno i jedinog klasičnog fronta u toku NOR-a. Na njemu su se u narednim mesecima odigrali žestoki i krvavi sudari između nemačkih divizija i korpusa - izvrsno obučeni i naoružani sa bogatim iskustvom u frontalnom ratovanju - i divizija NOVJ izrasli kroz partizansko ratovanje - neiskusnih, nespremnih i nenaviknutih na frontalne borbe. Opštom mobilizacijom naglo omasovljene ali neobučene za frontalno ratovanje (kako borci tako i starešine) divizije NOVJ na frontu u Sremu sukobile su se sa neuporedivo iskusnijim, organizovanijim, bolje obučeni i neuporedivo opremljenijim neprijateljem pa su i njihovi gubici bili ogromni. Naročitu teškoću u Sremu našim jedinicama pričinjavale su nagazne mine, koje je neprijatelj masovno upotrebljavao i znalački koristio. Front u Sremu bio je sastavni deo strategijskog fronta koji je NOVJ obrazovala na jugoslovenskom ratištu, kao dela savezničkog fronta protiv nacističke Nemačke, povezujući snage Crvene armije u Mađarskoj sa saveznicima u Italiji.

U međuvremenu, dok su divizije 12. korpusa 24. i 25. oktobra vodile teške borbe sa divizijom »Bether« na Braon liniji, 6. lička divizija trebalo je da se 25. oktobra iz rejona Batajnica, Stara Pazova, Golubinci (3. brigada i brdski divizion su bili u Beogradu) povrati u Beograd radi odmora, sređivanja, popune i preoružanja. Upravo kada su se njene brigade nalazile na maršu prema Zemunu, zbog žestokih borbi koje su vodile divizije 12. korpusa, Štab 1. proleterskog korpusa je izmenio tu odluku i naredio joj da se vrati u dotadašnji rejon rasporeda, što je i uradila.

U oštrim i krvavim borbama do 27. oktobra, divizije 12. korpusa, uz sadejstvo dela snaga 236. divizije i artiljerije Crvene armije, savladale su otpor divizije »Bether« na Braon i Zelenoj liniji i izbile pred Žutu liniju, za čiji je proboj uvedena i 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla«. Ona je uvedena u borbu 28. oktobra uveče na pravcu Velikih Radinaca, između 36. divizije desno, koja je napadala Vrdnik i Jazak, i 11. divizije levo, koja je napadala prema Sremskoj Mitrovici dok je 16.

divizija u rejonu Ruma - Voganj zadržana u korpusnoj rezervi.⁵⁰⁷» Toga dana je 3. lička brigada iz Beograda krenula u Srem i 30. oktobra stigla u Pavlovce. Našavši se bez nje uveče 28. oktobra na liniji Ruma - Pavlovci, 6. divizija dobila je zadatak da razbije neprijatelja, u rejonu Velikih Radinaca i Stejanovca, a potom da produži nastupanje prema Mandelosu i Čalmi.

Pred divizijom, na trećem uzastopnom odbrambenom položaju neprijatelja u Sremu - Žutoj liniji branila se nemačka borbena grupa »Cimerman« divizije »Bether«, pod komandom Valtera Cimermana, sastava: grenadirski puk »Tvrđava Beograd«, 5. SS policijski puk, 4. divizion 509. SS artiljerijskog divizion a jedna baterija 505. SS artiljerijskog divizion a. Komandno mesto grupe je bilo u Velikim Radincima. Grupa se oslanjala desno na borbenu grupu »Lindenbalt« u rejonu Sremske Mitrovice, a levo na borbenu grupu »Cirngibl« u rejonu Bešenevo - Jazak.

Štab 6. divizije je rešio da neprijatelja u Velikim Radincima napadne sa 2. brigadom ojačanom sa dva bataljona 1. brigade, a da Stejanovce napadne i zauzme Kosmajaska brigada, a zatim da smeni delove 10. vojvođanske brigade koja se imala orijentisati prema Bešenovu i zajedno, svaka sa po jednim bataljonom, da napadnu i pokušaju zauzeti Bešenovo. Prva brigada, bez dva bataljona, obrazovala je divizijsku rezervu u Rumi. Kosmajaska brigada je 30. oktobra sa dva bataljona prodrla između Bešenova i Velikih Radinaca prema Šuljamu i Grgurevcima kako bi razbijanjem neprijatelja osigurala desni bok 2. brigade pri napadu na Velike Radince. Uspela je da izbije na potok Mutalj u rejonu Parlozi, povijajući front prema Velikim Radincima na k. 120, ali dalje prema Mandelosu i pored svih napora i osetnih gubitaka toga i narednog dana nije se uspela probiti. Neprijateljski otpor je bio veoma jak.

U toku noći 28/29. oktobra 2. brigada je savladala neprijateljeve isticurene delove (ostalo ih je 30 mrtvih na položaju) i izbila pred Velike Radince gde je naišla na snažan otpor. Selo su branile jake neprijateljske snage na dobro utvrđenim i minama zaprečenim položajima. U napad na selo brigada je krenula sa četiri bataljona. U oštroj borbi, sa znatnim gubicima, uspeha nije bilo, pa su se bataljoni povukli na polazni položaj. Uveče oko 18 časova napad je obnovljen sa tri bataljona, ali i pored upornog nastojanja da zauzme selo neprijatelj nije popustio, pa su se bataljoni u zoru vratili na polazni položaj sa znatnim gubicima. U 18 časova narednog dana napad je ponovljen sa mestimičnim lokalnim uspesima. Naime, neprijatelj je ponegde izbacivan iz prve linije rovova ali se protivnapadima brzo vraćao u njih. Poslednji pokušaj da savlada neprijatelja brigada je preduzela 31. oktobra uz snažnu podršku artiljerije i minobacača, ali uspeha nije bilo samo su se gubici uvećavali, naročito od nagaznih i odskočnih mina. Napad na Velike Radince je obustavljen, a u toku noći između 31. oktobra i 1. novembra 2. brigada je predala položaje 3. ličkoj brigadi, koja je upravo novistigla iz Beograda. Za to vreme su bataljoni 1. brigade, pridati 2. brigadi dejstvovali južno od Velikih Radinaca i bez velikih napora izbili na komunikaciji Veliki Radinci - Sremska Mitrovica.

507) Milovan Dželebdžić, *Od rovova do proboja*, »Politika«, 29. mart - 12. april 1985.

U trodnevnim neuspešnim borbama za Velike Radince 2. brigada je, prema izveštaju Štaba brigade od 2. novembra 1944. pretrpela gubitke od 39 poginulih i 146 ranjenih boraca, izgubivši izvesnu količinu oružja i opreme.⁵⁰⁸⁾ Posle smene 2. brigada je povučena u divizijsku rezervu u Pavlovce, sa 1. i 2. bataljonom u Rumi, da bi se 1. novembra celokupna pomerila u Stejanovce pošto je neprijatelj napustio Velike Radince.

Pošto je u teškim šestodnevnim borbama 36. vojvođanska divizija osvojila Vrdnik, Jazak, Bešenovo i Šuljam, a 16. vojvođanska divizija Sremsku Mitrovicu, to je neprijatelj, pretrpevši osetne gubitke u sukobu sa jedinicama 6. divizije, 1. novembra oko 10 časova napustio Velike Radince i povukao se prema Calmi i Mandelosu. Padom ovih položaja neprijatelj je izgubio treću po redu odbrambenu Žutu liniju. Time su jedinice NOVJ na celoj širini frontalno izbile pred četvrti utvrđeni odbrambeni položaj - Crnu liniju (Neštin, Đipša, Divoš, Čalma, Lačarak), koju su odmah napale. Upavši za neprijateljem u Velike Radince, 3. lička brigada je pod borbom nastavila da nastupa za neprijateljem prema Calmi, sve dok nije zaustavljena. Za to vreme 2. brigada se prikupljala u Stejanovcima, dok je 1. brigada dva bataljona imala u Velikim Radincima, a sa dva bataljona je južno od drumu Ruma - Veliki Radinci progonila slabije neprijateljske delove koji su se povlačili na liniji k. 128 - k. 118 jugozapadno od Mandelosa. Kosmajaska brigada je nastupala prema Mandelosu i u oštroj borbi sa neprijateljskim zaštitnim delovima zauzela selo i izbila na Mandeloski potok kod k. 130, a potom zauzela i Ograde (tt. 173), uz gubitke od 7 poginulih i 15 ranjenih boraca. Narednog dana 1. brigada je imala manje sukobe levo od 3. brigade, dok su 3. i Kosmajaska brigada vodile oštre borbe zapadno i severozapadno od Mandelosa, oko drumu Ležimir - Sremska Mitrovica, gde je nastupanje bilo ukočeno.

Pošto je u borbama tokom 2. novembra uočeno da se neprijatelj centar (Čalma, Erdevik) i desno krilo čvrsto drže i odsudno brane, dok mu levo krilo oslonjeno na Frušku goru popušta, povijajući se na Šišatovac - Staru Bingulu - Đipšu i dalje prema Neštinu, to je Štab 12. korpusa odlučio da se 6. divizija, bez 3. brigade rokira na Frušku goru i pokuša frontalnim i bočnim udarima slomiti neprijateljevu odbranu. U tom cilju je 2. brigada 2. novembra oko 18 časova iz Stejanovca preko Velikih Radinaca upućena u Grgurevce, gde je stigla sutradan oko 5 časova i tu se zadržala, uputivši 1. bataljon u ulozu izviđačkog odreda grebenom Fruške gore prema Đipši. Kosmajsku brigadu je severno od Mandelosa smenila 5. vojvođanska brigada nakon čega je povučena u Grgurevce, odakle je sutradan, krenula prema Đipši. I 1. brigada je toga dana iz Velikih Radinaca krenula u rejon Đipša - Stara Bingula, dok je 3. brigada među vojvođanskim jedinicama ostala na pravcu Mandelos - Čalma u borbenom dodiru sa neprijateljem. U toku 3. novembra 3.

508) AVII k. 799j br. reg. 3/5 k. 801, br. reg. 20/6, 21/8. U knjizi *Šesta proleterska divizija* na str. 419 (fusnota) stoji da je 2. brigada na Velikim Radincima izgubila preko 1.000 ljudi. Ova tvrdnja nema podloge u sačuvanim izvorima. Inače, to bi bilo znatno više od polovine njenih tadašnjih borbenih efekta čime bi bila onesposobljena za dalje napade, a to se ipak nije dogodilo.

bataljon 2. brigade i 1. bataljon Kosmajске brigade izbacili su neprijatelja iz Đipše i ovladali selom. Štab divizije se 2. novembra prebacio iz Stejanovaca u Lug a divizijski prištapski delovi u Grgurevce."''''

U isto vreme je i neprijatelj pregrupisavao svoje snage. Pošto je na Sremeski front stigla homogena 118. lovačka divizija, koja je preuzela odbranu na Crnoj liniji, a divizija »Bether« je 2. novembra, rasformirana, deo njenih snaga je pridat 118. lovačkoj diviziji, pa je ova divizija sa ojačanjima tada brojala preko 20.000 ljudi. Njen zadatak je bio da po svaku cenu brani položaje nazvane Crna linija.

Ujutro 4. novembra sve tri brigade 6. proleterske divizije na Fruškoj gori bile su u oštrim borbama, uglavnom na položajima Crvene linije. Prva brigada je tri bataljona razvila oko puta između Vizića i Erdevika, prema Šorkotu duž potoka Moharač, a jedan je imala u rezervi u šumi severno od stare Bingule gde se nalazio Štab brigade. Druga brigada je sa dva bataljona napala i zauzela Vizić, izbila na položaj severozapadno od sela i tu bila zadržana sa linije k. 216 - k. 262. Kosmajска brigada je između Stare Bingule i Đipše vodila oštre borbe u rejonu Matore šume, dok je 3. brigada dejstvovala odvojeno na pravcu između Mandelosa i Čalme. Na položajima Progan - Matora šuma Kosmajска brigada je uspela da osvoji k. 193, a potom je naišla na minska polja i jak otpor i bila zaustavljena.

Narednog dana, 5. novembra, borbe su nastavljene na celom frontu. U borbama istočno od Erdevika ovoga i prethodnog dana 1. brigada je imala 9 mrtvih i 33 ranjena borca. Tokom dana 2. brigada je uređivala položaje i odbila nekoliko neprijateljskih ispada, a uveče je sa dva bataljona napala jako utvrđeni neprijateljski čvor odbrane Prdipolje (tt. 279) gde je pored jake vatre naišla i na masu minskih polja, izgubivši pri tom 6 poginulih i 17 ranjenih boraca, pa je napad obustavljena. Kosmajска brigada je ovladala rejonom Matore šume odbivši nekoliko neprijateljskih protivnapada, a 3. brigada je u borbama prema Čalmi imala gubitke od 4 poginula i 11 ranjenih boraca. Štab divizije se iz Luga premestio u Sinkerek.

Sledećeg dana brigade su na dostignutim položajima trpele jaku neprijateljsku artiljerijsku vatru, uz povremene i mestimične sukobe sa pešadijskim delovima. Samo se 2. brigada pripremala za ponovni napad na Prdipolje (tt. 279) pod neprijateljskom i minobacačkom vatrom iz rejonu Ljube. U koordinaciji sa 3. brigadom 36. divizije, koja je dejstvovala desno uz Dunav i bila potčinjena Štabu 6. divizije, 2. brigada je oko 23 časa sa tri bataljona napala neprijatelja. Neki položaji u rejonu Rađevca, Čelince i male Kaniže su delimično preoteli, ali odlučujućeg uspeha nije bilo. Neprijatelj se uporno i energično branio. U pogodnom trenutku je prešao u snažan protivnapad, odbacio delove 2. ličke brigade i 3. brigade 36. divizije, povratio izgubljene položaje a njih prisilio da se po-

509) nije naodmet ukazati na neobičajenu i specifičnu organizaciju komandovanja za vreme ovih borbi u Sremu. Videli smo da je 6. divizija 23. oktobra potčinjena Štabu 12. korpusa. Ali kada je na front stigla 21. divizija 31. oktobra ona je potčinjena Štabu 6. divizije, mada njih dve nisu dejstvovalе jedna pored druge, da bi obrazovale operativnu grupu. Nešto, kasnije Štabu 6. divizije je bila potčinjena i 11. divizija, pa je on komandovao sa tri divizije do dolaska Štaba 1. proleterskog korpusa (k. 866, br. reg. 20/2; k. 1044, br. reg. 3/3; k. 1040, br. reg. 8/2, 13/2, 13/2, 15/2).

vuku na polazne položaje. Druga brigada je pretrpela gubitke od 12 poginulih i 32 ranjena borca.

Narednog dana, 7. novembra, na frontu u rejonu Fruške gore nije bilo značajnijih događaja. Međutim, kod 3. ličke brigade na pravcu Čalma - Mandelos je došlo do dramatičnih okršaja. Naime, napadima 6. divizije i vojvođanskih jedinica na Fruškoj gori bila je skršena odbrana neprijatelja na tom delu Crne linije (Neštin, Vizić, Đipša, Stara Bingula) do koje mu je toliko bilo stalo i jedinice NOVJ su izbile neposredno pred Crvenu liniju (Ilok, Ljuba, Erdevik), dok se deo Crne linije u ravnicima (Stari Divoš, Čalma, Lačarak) još držao, što je nemačku 118. lovačku diviziju dovelo u delikatnu situaciju, jer je ovde bila bočno ugrožena. U toj situaciji Nemci odlučuju da napuste i preostali deo Crne linije i svim snagama brane Crvenu liniju. Da bi stvorili uslove za bezbednije izvlačenje snaga sa Crne linije i neometano posjedanje Crvene linije, Nemci su se odlučili za snažan protivnapad kako bi odbacili jedinice NOVJ i neometano izveli predviđeni manevar. Pripremili su dve jake borbene grupe: borbenu grupu »Hagedorn« (3. bataljon 750. lovačkog puka, četa jurišnih topova 118. protivtenkovskog artiljerijskog divizionasamohodke i četa jurišnih topova 7. SS protivtenkovskog artiljerijskog divizion) i borbenu grupu »Varvik« (2. bataljon 750. lovačkog puka, delovi 191. jurišne artiljerijske brigade i tenkovska četa divizije »Brandenburg«) - ukupne jačine oko jednog ojačanog puka s 25 jurišnih oruđa i 12 tenkova.

Pošto su se neprimećeno razvile u rejonu Čalme obe borbene grupe su u 5,15 časova 7. novembra energično krenule u nastupanje, uz podršku 3. divizionu 668. artiljerijskog i 2. i 11. baterije 509. SS artiljerijskog puka, verovatno računajući da će jedinice NOVJ biti okupirane proslavom 27. godišnjice oktobarske socijalističke revolucije. Glavni udar neprijatelj je, sa borbenom grupom »Hagedorn«, usmerio na 3. ličku brigadu, koja ga je spremno dočekala i suzbila, sa tri bataljona u prvoj liniji. U toj žestokoj borbi brigadu je efikasno podržavala jedna protivtenkovska baterija Crvene armije. Prvi nalet neprijatelja podržan tenkovima i jakom artiljerijskom i minobacačkom vatrom bio je silovit i žestok, ali neuspešan. Dočekana dobro organizovanom i ubojitom vatrom neprijateljska pešadija je zaleгла, a potom se postepeno počela povlačiti. Neki pogodeni tenkovi počeli su uzmicati.

Nešto kasnije Nemci su krenuli u napad i sa borbenom grupom »Varvik« preko Ograda (tt. 173) i k. 174 slomili odbranu 5. vojvođanske brigade, odbacili je prema Grgurevcima i izbili na desni bok 3. ličkoj brigadi. U žestokoj borbi neprijatelj slama otpor i 3. i 4. bataljona ove brigade, osvaja Mandelos i primorava brigadu da se povuče na liniju k. 138 - k. 115 - Kaluđerski mlin - k. 91. U toku dana borba se rasplamsala na celom frontu od Mađelosa do Lačarka. Padom Mandelosa stvoren je utišak da je neprijatelj preduzeo opšti napad sa ambicioznijim ciljevima. Štab 6. proleterske divizije, koji je tada komandovao na frontu, upućuje 16. vojvođansku diviziju prema Mandelosu, a brigadama na Fruškoj gori naređuje da pređu u odbranu i čvrsto drže dostignute položaje. Na zahtev Štaba 6. divizije oko podne 7. novembra na front su doletele i eskadrile sovjetske avijacije, koje su snažnim udarima po ne-

rijateljju otežavale njegovo nastupanje. Ljuta borba je nastavljena i tokom noći. Neočekivano, ujutro se neprijatelj naglo počeo povlačiti na celom frontu, napuštajući položaje na Crnoj liniji. Toga dana trupe 16. vojvođanske divizije povratile su Manedelos, a sutradan su ušle u Čalmu, Divoš i Bingulu. U toku 8/9. novembra nemačke trupe su posele naredne odbrambene položaje - Crvenu liniju (Ilok, Ljuba, Erdevik, Martinci) sa šest jakih borbenih grupa (»Lindenblat«, »Cimerman«, »Cirngibl«, »Erdmah«, »Terne« i »Šmucler«).

O žestini borbe za Mandelos dosta kazuje i činjenica da je tu uništena (izginula) cela protivtenkovska baterija Crvene armije, pošto je prethodno uništila četiri nemačka tenka, a uz nju je iz stroja izbačen i ceo vod 3. ličke brigade koji je štitió bateriju. Brigada je imala 15 poginulih, među njima i Iliju Bastu iz Srednje Gore (Udbina), političkog komesara 3. bataljona, 54 ranjena i 34 nestala borca (izvestan broj ih se kasnije vratio u jedinice).

U toku 8. novembra 3. lička brigada je rokirana na Frušku goru, na položaje Šišatovac - Stara Bingula, gde je smenila 10. vojvođansku brigadu i opet došla u sastav svoje divizije. Raspored ostalih brigada izgledao je ovako: 3. brigada 36. divizije, pod komandom 6. proleterske divizije, na Dunavu (zapadno od Neština) od Božina brda do Rađevca (k. 188), 2. lička brigada ulevo od nje od Rađevca do puta koji između k. 271 i k. 268 vodi u Vizić, Kosmajaska brigada ulevo od 2. brigade do Poljane i 1. lička brigada od Poljane do Stare Bingule gde se oslanjala na 3. brigadu. Štab divizije se nalazio na Velikoj Kratini (k. 194).

Valjda pod utiskom oštrih borbi tokom 7. novembra, Štab 6. proleterske divizije naredio je 8. novembra potčinjenim brigadama da pređu u odbranu na dostignutim položajima. U zapovesti Štaba divizije pisalo je: »Poslije višednevnih napada na neprijateljske položaje na liniji Erdevik - Ilok, naša grupa brigada nije uspjela probiti se kroz neprijateljsku odbranu i izvršiti dodeljeni zadatak«. I zaista, uprkos velikim naporima i gubicima, daljeg prodora i uspeha nije bilo. Neprijatelj je bio veoma jak, a jedinice izmorene i iscrpljene. Nalazeći se u prostoru bez naselja brigade 6. divizije su bile danima izložene veoma nepovoljnim uslovima, jakom nevremenu i smrzavanju, bez mogućnosti da se negde sklone i utople. Borba nije prestajala i položaji se nisu mogli napuštati.

Pred 6. proleterskom divizijom položaj od Colinca (k. 228) do Šorkata (k. 216) branila je borbena grupa »Erdman« sastava: Štab 839. grenadirskog puka sa vodom veze, 13. četa 893. grenadirskog puka, 7. četa 891. grenadirskog puka, 264. protivtenkovska četa, 2. bataljon 891. grenadirskog puka sa 6. četom 891, 12. četom 892. i 5. četom 893. grenadirskog puka, 3. bataljon 892. grenadirskog puka sa 9, 10. i 11. četom i 1. četom 892. grenadirskog puka i 1. četa 893. grenadirskog puka, sve iz 264. grenadirske divizije. Komandno mesto borbene grupe bilo je u Ljubi, a težište odbrane na pravcu Vizić - Ljuba. Grupu je podržavao 2. divizion 668. artiljerijskog puka sa vatrenih položaja zapadno od Ljube. Položaj od Colinca (k. 228) do Dunava, sa težištem na pravcu Ilok - Šarengrad, branila je borbena grupa »Cimerman« sastava: 3. bataljon 1. puka divizije »Brandenburg«, delovi iste divizije kod Šarengrada, 2.

četa 293. grenadirskog puka i štab majora Lerka u Iloku. Grupu je podržavao domobranski 7. artiljerijski divizion.

I pored nepovoljnih okolnosti - neprijatelj jak i dobro utvrđen a snage nevremenom i borbom iscrpljene - od napada se nije odustajalo. Već istoga dana počele su pripreme za ponovni napad.

Dana 8. novembra, stigao je artiljerijski puk Crvene armije za podršku ponovnog napada 2. brigade na rejon Prdipolja. Puk je postavljen na vatrene položaje u rejonu Jabučje. U toku dana izvideni su neprijateljevi položaji i uzeti elementi potrebni za gađanje. U isto vreme brigada se pripremala za napad i rano izjutra sa tri bataljona prešla u energičan napad na neprijatelja u rejonu Prdipolje, uz podršku artiljerijskog puka Crvene armije. Neprijatelj je pružio snažan i dobro organizovan otpor. Mestimični prodori u njegov položaj nisu se mogli proširiti, pa ni održati. Ulagani su veliki naponi da se neprijatelj savlada ali uspeha nije bilo, množili su se samo gubici. U tim okolnostima napad je morao biti obustavljen. Dva bataljona su ostavljena u neposrednom dodiru sa neprijateljem a dva su povučena u rezervu i na odmor. I ovoga puta brigada je imala velike gubitke od 22 poginula i 72 ranjena borca.

U izveštaju načelnika Štaba 6. proleterske divizije majora Dušana Dotlića od 8. novembra stoji i ovo: »U dosadašnjim napadima pokazalo se da bez velikih gubitaka i jake podrške artiljerijske i minobacačke vatre, nije moguće probiti se kroz neprijateljsku odbranu i izvršiti zadatak koji se dodeljuje... Naši gubici su do sada 226 ranjenih i 77 mrtvih. Od ovoga veći broj od nagaznih mina«. Bili su zaista veliki gubici, uz one kod Velikih Radinaca (2. brigada) i Mandelosa (3. brigada).⁵¹⁰

Posle povlačenja nemačkih jedinica na Crvenu liniju došlo je do zamašnog pregrupisavanja i snaga NOVJ u Sremu. Upravo su 16. i 36. divizija napuštale Srem i preko Dunava se prebacivale u Bačku radi popune naoružanja i reorganizacije, odakle su zatim upućene na dravski front. U Sremu su ostale tri divizije 1. proleterskog korpusa: 6. lička proleterska na desnom krilu Neštin - Vizić - Stara Bingula, u centru od Stare Bingule do Međaš pustare 11. krajiška divizija i od Međaš pustare do Martinaca 21. srpska divizija. Ostale dve divizije 1. korpusa, 1. proleterska i 5. krajiška, još su se nalazili u Beogradu na popuni i preoružanju.

U sklopu pregrupisavanja 3. lička brigada je iz rejonu Stare Bingule 11. novembra prebačena u rejon Neština gde je smenila 3. brigadu 36. divizije, preuzevši položaje prema Iloku sa dva bataljona, dok su ostale snage sa Štabom brigade zadržane u Neštinu. Tada se 6. proleterska divizija našla kompletna na Fruškoj gori od Neština do Bingule gde se zadržala do pod kraj novembra (do smene). Štab 6. divizije iz Velikih Radinaca, u ulozi štaba operativne grupe, komandovao je sa sve tri divizije.

Po njegovoj zapovesti od 11. novembra ove tri divizije su noću 11/12. novembra prešla u napad na peti odbrambeni nemački položaj u Sremu - Crvenu liniju. Na frontu Radoško brdo - Čukovac - V. Ba-

510) Zb. 1-10, d. 38, 39; AVII, k. 373, br. reg. 1/1; k. 797, br. reg. 4/3, 5/3, 6/3, 10/1, 30/2; k. 797, br. reg. 4/5; k. 1044, br. reg. 40/2, 41/2, 53/2, 54/2.

konj napadala je 6. divizija sa sve četiri brigade, s ciljem da osvoji jako utvrđene i branjene neprijateljske položaje u rejonu Prdipolje i celim frontom izbije na komunikaciju Ilok - Ljuba. Pri tom su brigade imale ovakve zadatke: 3. brigada, na desnom krilu, da prodire preko Radoškog brda i Drljana prema raskrsnici puteva u rejonu k. 207 - k. 203, 2. brigada da osvoji rejon Prdipolje (tt. 279) i preko Colinca i Lovačkog doma izbije na Brdo (tt. 277) severno od Ljube, Kosmajnska brigada da prodire preko Matore šume i Skandala prema Ljubi i 1. brigada, na levom krilu divizije, da napada severno od Erdevika preko V. Bakonje i Banje prema komunikaciji južno od Ljube. Levo od 6. divizije, na pravcu Ciganska međa - Emilijin dvor - Kukujevci, napadala je 11. divizija, a na levom krilu 21. divizija. Svaka divizija je bila podržana sa po jednim pukom artiljerije i divizionom raketnih minobacača Crvene armije. I pored takve podrške i velikih napora uspeha nije bilo, napad je na celom frontu bio ukočen i trpeo neuspeh pa je morao biti obustavljen. Kada je toga dana neuspeli napad privođen kraju, na front je stigao Štab 1. proleterskog korpusa koji je odmah preuzeo komandovanje divizijama. U napadu 6. divizije najviše napora je ulagala 2. brigada da razbije snažan neprijateljjev odbrambeni čvor u rejonu Prdipolje (tt. 279), ali ni ovoga puta u tome nije uspela. Bio je to poslednji ozbiljan napor 6. proleterske divizije da u ovom (prvom) periodu vojevanja u Sremu savlada neprijateljjevu odbranu na Crvenoj liniji i izbije u rejon Ilok - Ljuba.

Čim se odustalo od napada, Štab 6. proleterske divizije izdao je 12. novembra posle podne svojim brigadama zapovest za prelaz u odbranu. Uz početnu konstataciju da: »Posle više napada nismo polučili uspeha, to do daljega naš zadatak je odbrana«, brigadama su određeni odseci odbrane i zadaci. Trećoj brigadi je naređeno da brani front od Dunava do k. 188 (severno Rađevac) sa rezervom u Neštinu, 2. brigadi da brani odsek od k. 188 do k. 193 (južno Vizić) sa rezervom u Sinkereku i Lugu i 1. brigadi da brani odsek od k. 193 pa na jug do k. 184. Kosmajnska brigada je upućena u Ležimir kao divizijska rezerva. Brigadama je naređeno da položaje dobro utvrde i maskiraju, da na njima drže najnužnije snage (najviše do dva bataljona), a da noću izviđačkim grupama pokušaju hvatati neprijateljske vojnike.⁵¹⁾

I tako je 12. novembra neprijatelju pošlo za rukom da na Crvenoj liniji za izvesno vreme zaustavi nastupanje 1. proleterskog korpusa kroz sremsku ravnicu.⁵²⁾ Od tada pa do 26. novembra na frontu nije bilo značajnih promena niti ozbiljnijih okršaja. Sve se svodilo na povremena dejstva artiljerije i minobacača, dejstva obostranih izviđačkih organa i manjih grupa i obostrana mestimična čarkanja. Jedinice na položajima su povremeno smenjivane, a u pozadini se intenzivno radilo na vojnost-

51) Zb. 1-10, d. 58; AVII, k. 797, br. reg. 7/3, 30/2; k. 801, br. reg. 3/8; k. 866, br. reg. 20/2; k. 1044, br. reg. 3/3.

52) Na položajima Crvene linije neprijatelj je pored 118. divizije imao: dopunski bataljon 1. brdske divizije, delove 92. motorizovane bvrigade i 737. pešadijskog puka, delove 117. lovačke divizije i pukovsku borbenu grupu 264. divizije, ukupno preko 20.000 ljudi (*Oslobodilački rat naroda Jugoslavije 1941-1945*, VII, knj. 2, (Beograd, 1958). Od snaga u Sremu Nemci su 12. novembra obrazovali korpusnu grupu »Kibler« na čelu sa general-lajtnantom Jozefom Kiblerom.

ručnoj i političkoj obuci. Na ovim položajima divizija je oko 20. novembra znatno popunjena novim borcima iz Srbije. Uveče 26. novembra 6. divizija je svoje položaje na Fruškoj gori predala 1. proleterskoj diviziji a ona se uputila u Beograd na reorganizaciju, popunu i preoružanje.

Uoči smene, 25. novembra 1944. godine, prema izveštaju Štaba 1. proleterskog korpusa, 6. lička proleterska divizija je, uključujući i tek prispelu popunu, imala ukupno 5.922 boraca od toga 465 žena (4.587 na boračkim dužnostima, 977 u intendanturama i komorama, 358 u bolnici divizije). Ako se imaju u vidu veliki gubici koje je divizija pretrpela u borbi za Beograd i u Sremu do tog vremena, onda postaje jasno da je brojno stanje divizije više nego triplirano otkako je stigla na Zlatibor i u Srbiju.⁵¹³ Ovde treba istaći da je iz divizije u to vreme na stotine starijih boraca i starešina prekomandovano u novoformirane jedinice i ustanove za komandni kadar. Po nekim podacima, iz nje je od oslobođenja Valjeva pa do početka februara 1945. godine prekomandovano 520 starih boraca - članova KPJ.⁵¹⁴

Oko 25. novembra 1944. politički komesar 1. brigade Bogdan Vujić otišao je na novu dužnost, a novi komesar brigade postao je Jovica Grković. Takođe za komandanta brigade postavljen je D Mitar Zaklan, a Miloš Čenković je zadržao dužnost zamenika. Pomoćnik političkog komesara bio je Milan Grubić, a načelnik štaba Đuro Drobac.

Kada je noću 26/27. novembra predala položaje 1. proleterskoj diviziji, početno vojevanje 6. proleterske divizije u sremskoj ravnici time je bilo okončano, pri čemu su je pratile brojne teškoće, a na žalost i veliki ljudski gubici. Po onome što je ostalo zabeleženo, a to sigurno nije potpuno, ona je od 29. oktobra kada je počela borbe u Sremu, pa do 9. novembra pretrpela gubitke od 147 poginulih, 539 ranjenih i 34 nestala borca. Bio je to danak plaćen u krvi u surovj školi ratovanja pod dotle za nju neviđenim uslovima, koji je ponajviše došao kao posledica neznanja, neiskustva i potpune neobučenosti za ratovanje u novim uslovima, kao i posledica samopregora i žrtvovanja za slobodu.

Uistinu nagla promena ne samo načina (od partizanskog na frontalni) nego i uslova ratovanja, u kojima je neprijatelj imao gotovo sva preimućstva, doveli su jedinice NOVJ i štabove u velika iskušenja i odnosili velike žrtve. U frontalnim sukobima sa jakim, lukavim i iskusnim, daleko bolje naoružanim i izvanredno obučanim neprijateljem, snage NOVJ trepele su velike gubitke, uglavnom ne postižući adekvatne rezultate. Bila je to cena plaćena neiskustvu i nepripremljenosti jedinica i štabova za surovo frontalno vojevanje, koje se u datim vojnim i političkim uslovima moralo prihvatiti jer se nije moglo izbeći. Suočeni sa čvrsto povezanim frontalnim otporom na uzastopnim utvrđenim linijama u kojima nije bilo nekontrolisanih, maskama prikrivenih međuprotora, pa prema tome ni međusobno izolovanih otpornih tačaka ili delova položaja sa otkrivenim krilima i bokovima, već je sve bilo sliveno u fortifikacijski kontinuirano povezan odbrambeni položaj sa svih strana zaprečen brojnim minskim poljima, bogata znanja i iskustva jedinica

⁵¹³> AVII, k. 15, br. reg. 2/3.

⁵¹⁴) Šesta proleterska divizija, str. 556.

NOVJ stečena u dugom partizanskom ratovanju nisu bila od značajnije koristi niti su se do tada primenjivani oblici manevra mogli koristiti.

Otpor neprijatelja na frontu u Sremu nije se mogao slamati, niti položaji probijati i osvajati ručnim bombama jurišnih i bombaških odeljenja. Međutim, drugih efikasnijih sredstava, u prvom redu tenkova i artiljerije, nije bilo ili je bilo (artiljerije) nedovoljno. Osim toga, jedinice su upale u frontalne borbe s masom novih, tek prispelih boraca, koji ne samo da nisu imali ratnog iskustva, nego nisu imali ni osnovna znanja iz borbene obuke. To sve je doprinosilo mršavim rezultatima i nesrazmerno velikim gubicima. Naročito su minskoeksplozivne prepreke (nagazne, potezne, odskočne) prouzrokovale znatne gubitke u jedinicama u Sremu. Stoga je posebna pažnja bila posvećena obuci vojnika i starešina na upoznavanju, rukovanju i uklanjanju minskoeksplozivnih sredstava. Objektivno govoreći, osim hrabrosti i borbenog oduševljenja i pregalaštva, sva druga preimućstva u to vreme imao je neprijatelj.

Popuna, preoruzanje i reorganizacije u Beogradu

Pošto je noću 26/27. novembra 1944. predala položaje na Fruškoj gori, 6. lička proleterska divizija »Nikola Tesla« zaputila se po brigadnim kolonama u Beograd. Druga i 3. brigada stigle su 30. novembra, dok su ostale dve brigade stigle sutradan. Divizija se u gradu razmestila po brigadama i bataljonima uglavnom po javnim objektima (zgradama) i to: Štab divizije u Ulici Kralja Aleksandra (Bulevar revolucije) broj 12; 1. brigada u Studentskom domu, školi Kralja Petra, u Prizrenskoj i Vojvođanskoj ulici; 2. brigada sa štabom i izviđačkom četom u Palmotićevoj ulici broj 16, 1. bataljonom u Ulici kraljice Natalije (Narodnog fronta) u ženskoj gimnaziji, 2. bataljonom u hotelu »Rojak« (sada »Toplice«); 3. bataljonom u Grobljanskoj ulici (Ruzveltova) odakle je kasnije premeštena u Dečansku ulicu (Moše Pijade) broj 6, 4. bataljonom u Sokolskom domu (matici) u Deligradskoj ulici, četom za vezu u 6. muškoj gimnaziji na stručnoj obuci (»na kursu«) i brigadnom ambulantom i intendanturom u Ulici Žorža Klemensoa (Ive Lole Ribara) broj 48; 3. brigada sa štabom brigade, četom za vezu i izviđačkom četom u hotelu »Prag«, intendanturom u Domu ratnih vojnih invalida, 1. bataljonom u zgradi Komande grada, odakle je nešto kasnije pomeren u gimnaziju na Topčiderskom brdu, 2. bataljonom u fabrici šećera na Čukarici, 3. bataljonom u kasarnama na Banjici odakle je potom premešten u Hilandarsku broj 1 i 4. bataljonom u kasarnama Kraljeve garde u Topčideru. Kosmajaska brigada sa štabom u Užičkoj ulici br. 20, 1. bataljonom u Sokobanjskoj ulici po privatnim kućama, 2. bataljonom u školi »Vojislav Ilić« i po privatnim kućama, 3. bataljonom u školi »Branislav Nušić« i po privatnim kućama, 4. bataljonom u Ulici Ledi Kaudri po privatnim kućama i sanitetom u privatnoj kući na Banjici. U tom rasporedu, uz izvesna manja pomeranja jedinica unutar brigada, divizija je ostala ceo decembar, sve do polaska na Sremski front.

Odmah po pristizanju u Beograd u diviziju je nagnula ogromna masa novomobilisanih vojnih obveznika sa područja Srbije na raspored.

Ne mogu se naći (a verovatno i ne postoje) pouzdani podaci koliko je vojnih obveznika tada primila divizija, ali sigurno se radi o preko 10.000 ljudi. U sačuvanoj građi zabeležen je podatak da je 1. brigada od 2. do 7. decembra primila 2.293 nova obveznika, dok je brojno stanje 2. brigade do 10. decembra naraslo na 3.721 borca. Mada ovakvih podataka nema za druge dve brigade i ostale jedinice divizije, logično je smatrati da je stanje bilo isto ili slično pomenutom. Međutim, ovde treba istaći važnu činjenicu da je tih dana u jedinicima divizije vladala velika fluktuacija ljudstva, sve do pod kraj decembra. Dok su se jedni u masama javljali u jedinice na dužnost i raspored, dotle su drugi iz jedinica u raznim grupama i grupicama upućivani na raspored u druge jedinice i ustanove tako da je brojno stanje u brigadama stalno variralo. To se vidi i iz sačuvanog podatka da je 2. brigada 20. decembra imala u stroju 3.477 boraca (dakle blizu 300 ljudi manje nego 10. decembra). Sa ovim brojnim stanjem ona je najverovatnije otišla na Sremski front. Po svemu sudeći neće biti ozbiljne greške ako se kaže da su brigade 6. divizije pri polasku iz Beograda na Sremski front u stroju pod oružjem imale između 3.000 i 3.500 ljudi.

Istovremeno je sa popunom vršeno i preoružanje jedinica. Iz jedinica je povlačeno svo trofejno naoružanje, naročito italijanskog porekla, za koje više nije bilo municije, a one su naoružavane i opremane naoružanjem i opremom dobijenom iz Sovjetskog Saveza.⁵¹⁵ Koliko je čega divizija primala ne zna se precizno. Naoružanja je bilo toliko da je bilo moguće ne samo naoružati ogromnu masu novih boraca nego i potpuno razviti i opremiti u brigadama i diviziji nove jedinice specijalne namene i jedinice rodova i službi, čime je bitno izmenjena prvobitna struktura i formacija divizije. Od jedne malobrojne partizanske divizije, relativno slabo naoružane pa time i slabe vatrene i udarne moći, ona je postala savremeno organizovana i opremljena jedinica združenog sastava u pravom smislu te reči, gotovo ravna svakoj savremenoj diviziji toga doba.

Reorganizovani pešadijski bataljoni su brojno porasli, tako da su brojali 700-800, pa i više ljudi. Dobili su nova borbena sredstva, pa im je vatrena i udarna moć višestruko povećana. I dalje su ostali na tri pešadijske (streljačke) čete od po tri voda, a vodovi po tri desetine (odeljenja). Osim toga, bataljoni su dobili i nove jedinice: vod automatičara od oko 30 boraca, vod izviđača od oko 30 boraca, vod za vezu sa radio-stanicama i drugim sredstvima veze i vod za snabdevanje. Umesto dotadašnjih mitraljeskih četa formirane su jake prateće čete od oko 130 boraca sastava: vod mitraljeza »maksim« od 4 oruđa, vod minobacača 82 mm od 4 oruđa i vod protivtenkovskih pušaka od 12 oruđa. Prilikom preoružanja u jedinicama je zadržan izvestan broj puškomitraljeza ne-

⁵¹⁵ Na osnovi sporazuma koji je maršal Tito postigao sa vladom Sovjetskog Saveza, u Moskvi krajem septembra 1944. Sovjeti su počev od oktobra 1944. NOVJ isporučili naoružanja i opreme za dvanaest divizija. Ukupno je isporučeno: 96.515 pušaka, 20.528 pištolja, 68.423 laka i teška mitraljeza, 3.797 protivtenkovskih pušaka, 512 protivavionskih mitraljeza, 3.364 minobacača raznog kalibra, 170 protivavionskih i 895 poljskih artiljerijskih oruđa raznog kalibra, 491 avion, 65 tenkova, 1.329 radio-stanica, 11 bolnica i mnogo raznog drugog materijala. Pored ostalih tim sredstvima su opremljene svih pet divizija (1. i 6. proleterska, 5, 11. i 21. udarna) 1. proleterskog korpusa.

mačkog porekla (popularnih »šaraca«) za koje je bilo dovoljno municije, a što je najvažnije, u jedinicama je bilo dovoljno boraca nišandžija koji su bili pravi majstori u upotrebi i rukovanju ovim izvanrednim oružjem i sa njime se nisu želeli rastati.

I pešadijske brigade su reorganizovane i novim borbenim sredstvima naoružane i popunjene. Sve, osim 1. brigade, ostale su na četiri pešadijska bataljona uz ostale samostalne jedinice. Naime, u Beogradu je posle oslobođenja formiran makedonski bataljon »Jane Sandanski« od Makedonaca koji su se zatekli u Beogradu. Bataljon je 7. decembra ušao u formacijski sastav 1. ličke brigade kao njen 5. bataljon. Imao je tada oko 566 ljudi da bi se 23. decembra u njega uključilo još oko 200 Makedonaca, Albanaca i Roma mobilisanih u Beogradu i okolini. Komandant bataljona bio je prvoborac Dušan Majstorović, a politički komesar Stevo Dragišić, a pomoćnik komesara Salih Osmanbegović. Nešto kasnije Majstorovića je zamenio Lambe Mihajlovski.⁵¹⁶⁾

Pored pešadijskih bataljona, kao borbenih taktičkih jedinica osposobljenih za samostalno izvršavanje borbenih zadataka u okviru brigade i divizije, brigade su dobile nove samostalne jedinice specijalne namene kao i jedinice rodova i službi, što je uvećavalo njihovu borbenu moć. Prvi put su dobile: četvu automatičara od 90 - 100 ljudi od tri voda, inžinjerijsku četvu od tri voda od oko 80 - 90 boraca, četvu protivavionskih mitraljeza od 4 oruđa 20 mm sa oko 45-50 boraca, bateriju (nazivana i četa) protivtenkovskih topova 45 mm M 38 od 4 oruđa i oko 80 boraca. Krajem marta i početkom aprila brigade su dobile bateriju minobacača 120 mm od 4 oruđa i bateriju poljskih topova 76 mm M 27 od 4 oruđa. Osim toga, reorganizovane su i postojeće samostalne jedinice: četa za vezu porasla je na oko 80-90 ljudi - sastava radio-vod, telefonski vod i linijski vod - snabdevena radio-stanicama, poljskim telefonskim centralama, telefonima i kablovima, izviđački vodovi prerasli su u izviđačke čete (ova četa je u 2. brigadi 14. decembra brojala 165 ljudi) od tri voda. U štabove brigada uvedeni su organi za vezu, inžinjeriju i artiljeriju.⁵¹⁷⁾, propagandni odseci i kulturne ekipe.

Saglasno masovnom povećanju ljudstva i organizacijske razgranatosti brigade, morali su se ogromno razviti i organi za materijalno obezbeđenje i sanitetsko zbrinjavanje, pošto su dotadašnji organi namenjeni za ovu svrhu bili krajnje skućeni, mali, nerazvijeni i neopremljeni tako da više nisu mogli zadovoljavati ogromno narasle potrebe. Novorazvijeni organi za materijalno obezbeđenje i zbrinjavanje objedinjeni su u jedinstvenu organizaciju - pozadinu brigade (adekvatno tome i divizije) kojom je upravljala komanda pozadine (brigade, divizije). Komanda pozadine brigade je imala: referenta za naoružanje pod kojim je bio jedan vod sa skladištem ubojnih sredstava i tehničkom radio-stanicom

⁵¹⁶⁾ J. Popović, *Prva lička proleterska brigada*, str. 474.

⁵¹⁷⁾ AVII, k. 797, br. reg. 8-1/3, 8-2/3, 8-4/3, 8-6/3, 9-3/3, 9-4/3, 9-6/3, 10-1/3, 10-4/3. O uvođenju artiljerijskih baterija u brigade nema pouzdanih i preciznih podataka. Po nekima one su formirane i u brigade uvedene decembra 1944, dok drugi kažu da su u brigade uvedene na Sremskom frontu krajem marta ili u aprilu 1945. U 2. brigadi stoji podatak zabeležen 16. decembra da je »formirana četa protivtenkovskih oruđa od 69 vojnika i 5 ruskih topova 45 mm«. Drugih podataka nema, tako da ovo nije dokraja razjašnjeno.

za opravku i remont naoružanja, intendanta brigade koji je imao dva pomoćnika, skladištare sa skladištima za hranu, odeću i obuću, radionice za opravku odeće i obuće i intendantsku četvu (mesari, pekari i drugi), veterinaru sa nešto osoblja i referenta saniteta sa sanitetskom četom.

U diviziju su tada prvi put uvedene snažne artiljerijske jedinice, bataljoni veze i inženjerije, kao i organi jedinice pozadinskih službi, čime je ona postala združena operativno-taktička jedinica, sposobna da samostalno izvršava operativno-taktičke borbene zadatke. U tome je veliki značaj imalo uvođenje masovne artiljerije (artiljerijske brigade i samostalnih artiljerijskih divizionu) u diviziji, kao i artiljerijskih baterija u brigadama. Time je vatrena i udarna moć divizije višestruko uvećana. Bio je to kapitalan skok u razvoju i konačnom oblikovanju divizije. Istine radi, ovde valja reći da je 6. lička divizija od svoga stvaranja pa do ovaoga trenutka gotovo uvek imala poneko artiljerijsko oruđe, bilo da su joj pridavana ili su bila u njenom formacijskom sastavu. Ali usled njihove malobrojnosti, a naročito zbog stalnog nedostatka municije, ona nisu mogla predstavljati ozbiljnije faktore u borbi ni divizije ni njenih brigada.

Lički bataljoni i brigade, koji su ušli u sastav 6. ličke divizije, zaplenili su od jeseni 1941. do kraja aprila 1943. ukupno 16 topova raznog kalibra, od čega su 4 oruđa bila neupotrebljiva zbog nedostatka glavnih delova. Od tih oruđa, kao i još nekih zaplenjenih na drugim mestima, obrazovane su baterije i divizion 1. korpusa Hrvatske, koje su potom u pojedinim važnim situacijama pridavane divizijama, pa i 6. ličkoj diviziji. Kada se pripremala za marš u Bosnu iz brdskog divizionu 4. korpusa NOVJ (do oktobra 1943. godine 1. korpusa Hrvatske) izdvojena su 2 brdska topa 75 mm sistem »škoda« i od njih je prvi put formirana brdska baterija 6. divizije sa oko 80 ljudi. Ova baterija se zadržala u sastavu divizije sve vreme njenog dejstvovanja po Bosni, mada je retko učestvovala u borbi zbog pomanjkanja municije. Na maršu u Srbiju stigla je sa divizijom do Lučkih koliba na Zelengori i tu je zakopana, pa je divizija bez ikakve artiljerije stigla na Zlatibor. Tamo je već 6. septembra 1944. primila 4 brdska topa 75 mm M 43 (američka) i od njih je obrazovan brdski divizion divizije (od dve baterije po dva oruđa) pod komandom Steve Pjevača, komandanta i Mile Kosanovića, političkog komesara. Divizion je pratio diviziju kroz zapadnu Srbiju, preko Beograda, sve do Rume u Sremu, gde su u divizion stigla još 4 poljska topa PAK nemačkog porekla, zaplenjeni u Beogradu, tako da je od tada divizion imao 8 topova (4 brdska američka i 4 poljska nemačka) i oko 250 ljudi. Sa tim oruđem se divizija vratila u Beograd i dočekala preoružanje, kada je formirana artiljerijska brigada i dva samostalna artiljerijska divizionu.

Artiljerijska brigada - komandant Ilija Palija, politički komesar Iso Lovrić - imala je u svom sastavu četiri divizionu:

- 1. protivtenkovski divizion od 12 oruđa 45 mm M 38, komandant Ilija Drakulić i politički komesar Stjepan Grgeč Stevo. Divizion je pred kraj marta 1945. rasformiran, a baterije pridate brigadama;
- 2. divizion od 12 topova 76 mm M 27, komandant Mile Mikić, politički komesar Ratko Latinčić;

- 3. minobacački divizion od 12 minobacača 120 mm, komandant Jovan Balač Jovica, politički komesar Dane Čanak i

- 4. divizion od 5 topova 75 mm PAK (nemačkih), efikasan u borbi protiv tenkova panciranim granatama i u tučenju zemaljskih ciljeva razornim granatama, komandant Ilija Balač i politički komesar Mladen Vukmirović.

Samostalni teški artiljerijski divizion imao je 3 haubice 122 mm M 38 i 6 topova 76 mm M 42 (ZIS-3) koji su takođe imali dvostruku namenu: pancirnim i kumulativnim granatama bili su vrlo efikasni u borbi protiv tenkova, a razornim granatama protiv zemaljskih ciljeva. Komandant je bio Stevo Pjevač a politički komesar Mile Kosanović.

Samostalnim protivavionskim divizionima od 12 oruđa 25 mm M 38 komandandovao je Todor Kovač a politički komesar bio je Nikola Rakić. Ceni se da je ukupno u artiljeriji divizije bilo do 2.000 ljudi.

Još pre formiranja ovih artiljerijskih jedinica u Štabu divizije obrazovan je artiljerijski odsek sa Milanom Antončićem na čelu, do tada komandantom 1. ličke brigade. Načelnik artiljerijskog odseka bio je ujedno komandant celokupne artiljerije u diviziji.⁵¹⁸

Iz dotadašnje male, nerazvijene i neopremljene inžinjerijske čete razvijen je savremeno opremljeni Inžinjerijski bataljon, sastava: dve inžinjerijske i pozadinska četa koja je imala tehnički vod i intendantski vod. Tokom decembra sa ljudstvom odabranim za inžinjerijske jedinice izvođena je intenzivna obuka u izradi raznih objekata iz oblasti inžinjerijskog obezbeđenja borbe, naročito u rukovanju i uklanjanju minskoeksplozivnih sredstava razne vrste i namene (nagaznih, poteznih, odskočnih i drugih vrsta mina). Formiranje bataljona je završeno 27. decembra 1944. pod komandom Petra Končara a kasnije Gojka Borića i političkog komesara Dane Bogdanovića. Bataljon je brojao oko 290 ljudi.

Bataljon za vezu je razvijen iz dotadašnje male čete za vezu, koja je već raspolagala sa nešto radio-stanica, nekom poljskom telefonskom centralom, nešto telefona i kablova. Pošto je dobijeno dovoljno sredstava i opreme za vezu, formiran je bataljon veze od tri čete opremljene radio-stanicama, poljskim telefonskim centralama, telefonima i kablom. Bataljon je imao i svoj pozadinski vod za snabdevanje. Ukupno je u bataljonu bilo oko 260 ljudi. Komandant bataljona je bio Milan Kovač (ime komesara nije ustanovljeno).⁵¹⁹

Zbog brojnog povećanja i uvođenja masovnih borbenih i drugih tehničkih sredstava u diviziju i njeni organi za materijalno obezbeđenje i sanitetsko zbrinjavanje morali su biti temeljito reorganizovani, jako razvijeni i povećani. Svi su oni činili jedinstvenu organizaciju - pozadinu divizije, kojom je upravljala komanda pozadine, sa komandantom pozadine na čelu, potčinjenom neposredno komandantu i političkom komesaru divizije. U osnivanju i nedugo zatim komandant pozadine je bio Dušan Zorić, do tada intendant divizije, a načelnik Bude Divjak. Us-

518 «^{00<1)»[»] » jedinicama artiljerije dao je pukovnik Mile Kosanović.}

Podatke o jedinicama inžinjerije dao je pukovnik Đuro Mileusnić, a podatke o jedinicama veze Mane Grubić. Korišteni su takođe podaci iz Arhiva sanitetske službe, knjiga 43a.

koro je došlo do kadrovskog pomeranja, pa je za komandanta pozadine postavljen Radoje Radojević a Zorić je postao načelnik, dok je Divjak otišao za načelnika Odseka za naoružanje. Ubrzo je za pomoćnika komandanta pozadine, koji je imao ulogu komesara, došao Bajo Perović.

Komandu pozadine su činili:

1) Odsek za organizacijsko-mobilizacijske poslove;

2) Intendantski odsek koji je imao skladišta i skladištare, radionice za opravaku odeće i obuće, pekarsko-mesarsku četvu i radno-zaštitni vod;

3) Odsek za naoružanje sa skladištima oružja i municije i tehničku radionicu za remont i opravku oružja;

4) Sanitetski odsek (12 ljudi) sa medicinsko-sanitetskim bataljonom (u kojem su bili i hirurzi i ostali specijalisti), ukupno oko 340 ljudi, namenjen za prikupljanje, evakuaciju i zbrinjavanje ranjenika, zatim divizijsku bolnicu od oko 160 ljudi u kojoj su zbrinjavani i lečeni lakši ranjenici (teški ranjenici su evakuisani dalje);

5) Veterinarski odsek sa veterinarom i potrebnim brojem osoblja;

6) Saobraćajno-tehnički odsek sa transportnim bataljonom mešovito-og sastava - teretni automobili i zaprežna kola - pri čemu su kola sve više ustupala mesto automobilima, kao i radionicu za opravku vozila;

7) Novčani odsek (finansijski) i

8) Vojna pošta.⁵²⁰⁾

Uz Štab divizije razvijena je Zaštitna četa od 86 ljudi, sa komandantom Nikolom Pavlicom, namenjena za obezbeđenje Štaba divizije i njegovih organa. Reorganizovana je i Izviđačka četa divizije od oko 130 boraca, naoružana, opremljena i obučena u skladu sa namenom. Ona je bila neposredno potčinjena načelniku Obaveštajnog odseka divizije, Luki Martinoviću. Ova četa je na Sremskom frontu uglavnom upotrebljavana u vidu izviđačkih grupa ubačenih u raspored i pozadinu neprijatelja i pri tom činila izvanredna junaštva i podvige, koordinirano sa upotrebom i dejstvima izviđačkih četa brigada. Raznovrsnim i smelim dejstvima, a naročito hvatanjem »jezika«, blagovremeno su pribavljani dragoceni podaci o neprijatelju neophodni višim štabovima za planiranje narednih dejstava. Postojeći Propagandni odsek (šef Andrija Muhek) i Kulturna ekipa (vođa Puba Kac) znatno su proširene i popunjene kvalitetnim osobljem. Propagandni odsek je brojao oko 14 ljudi a Kulturna ekipa oko 63 osobe.

Eto tako je u osnovi izgledalo ustrojstvo i organizacija 6. ličke proleterske divizije »Nikola Tesla« na kraju decembra 1944, nakon potpune reorganizacije i temeljitog preoružanja, pred polazak na Sremski front.⁵²¹⁾ U potpunom odsustvu pouzdanih istorijskih izvora ne može se sa punom verodostojnošću utvrditi brojno stanje i naoružanje divizije

⁵²⁰⁾ Rekonstrukciju sastava i organizacije pozadine u diviziji i brigadama izvršio je pukovnik Rade Delić, tada komandant pozadine 2. ličke brigade, uz konsultacije sa još nekim učesnicima. Mada je izvršena po sećanju, ona u osnovi izgleda verodostojna, što ne mora biti slučaj u pojedinostima. Korišćena je takode Arhiva sanitetske službe, kutija 43a.

⁵²¹⁾ Iako navedena rekonstrukcija izvršena na osnovi krajnje oskudnih podataka, ona u osnovnim postavkama verodostojno prikazuje sastav i strukturu divizije i njenih nižih jedinica, dok u pojedinostima može biti propusta.

u celosti i njenih pojedinih delova (jedinica). O tome postoji samo jedan sačuvani dokument urađen neposredno po završetku rata: »Pregled jačina i sastava VI proleterske divizije 'Nikola Tesla' od njenog formiranja pa do 16. maja 1945. godine«. Na žalost i ovaj pregled je jako manjkav. U njemu stoji da je divizija imala 4 streljačke brigade i artiljerijsku brigadu, bataljon za vezu, inženjerijski bataljon i izviđačku četvu, dok sve ostale delove i jedinice ne pominje, mada su sigurno postojale. Po njemu, divizija je u decembru 1944. imala ukupno 16.605 ljudi. U nedostatku pouzdanijih izvora i ovaj zaslužuje poverenje, već i zbog toga što je rađen na distanci od oko 6 meseci (decembar-maj), kada su sećanja i pamćenja još bila veoma jaka, a možda je pri izradi za podlogu imao i pouzdana dokumenta koja su potom propala (najverovatnije uništena u jedinicama kao nepotrebna).^{d22)}

U svakom slučaju, bez obzira na nepreciznost podataka o brojnom stanju, očito je da se brojno stanje divizije od početka septembra, kada je kročila u slobodarsku Srbiju, pa do kraja decembra 1944. uvećalo za oko osam puta. Njen borački sastav je bio sasvim izmenjen. No, njen socijalni (seljački) i nacionalni (srpski) sastav ostao je isti. Ličani su u diviziji činili samo komandni sastav, a u boračkim redovima bili su svedeni na gotovo simboličnu brojku. Mladih Srbijanaca je bilo preko 14.000. U proširenom stroju divizije umesto Ličana koji su je stvorili i proslavili junačkim podvizima stajali su sada u mnogo većem broju sinovi ponosne i junačke Srbije. Ovi mladi ljudi, neobučeni i bez ikakvog ratničkog iskustva, pokazali su se dostojni tradicije i slave 6. ličke proleterske divizije.

U dramatičnoj epopeji - višemesečnom surovom vojevanju po ravninama Srema - oni su brzo stasavali u neustrašive borce iiskusne ratnike, pune borbenog zanosa. Umeli su u odbrani da satima strpljivo, bez nervoze, čekaju da im se neprijatelj što više približi, pa da ga zatim zaspū ubitačnom vatrom ili sačekaju na nož. U napadu su umeli da stotine metaka prepužu do neprijatelja u rovu, pa da onda odjednom, iznenadno i munjevito nasrnu na njega. Uistinu, oni su radosno prihvatili, dostojno i ponosno nosili proletersku zastavu divizije, čuvali i razvijali njenu slavu i tradiciju do kraja rata. Od njih su brzo stasavali vršni komandiri i politički komesari, neustrašivi jurišnici i bombaši, smeli i dovitljivi izviđači, snajperisti i puškomitraljesci, odvažni i hladnokrvni pioniri, koji su pipalicom u ruci strpljivo i pribrano pronalazili nagazne mine, vešto ih uklanjali i otvarali prolaze za napad kroz minska polja. I još nešto. Mladi Srbijanci su prosto naprečac zavoleli Ličku proletersku diviziju, bili ponosni što ratuju u njenim redovima, upili su njenu slavu i tradiciju i u svemu je smatrali svojom pri čemu su svojim junastvom i uspesima mnogo doprineli njenoj blistavoj slavi.

⁵²²⁾ General-pukovnik Đoko Jovanić, tada komandant divizije, seća se da je divizija u decembru imala znatno preko 20.000 ljudi i da je na Sremski front povelala oko 20.000. Jovo Popović, autor monografije 1. ličke brigade, tvrdi da je brigada imala 4.200 ljudi. I Dmitar Zaklan, komandant 1. brigade je zapisao: »I sada svaka brigada ima u svom sastavu po više od četiri hiljade ljudi« (*Šesta proleterska divizija*, str. 419). Milan Sijan u knjizi *Treća lička brigada* tvrdi da je ona imala 2.500 ljudi, što je zaista malo, jer nije bilo razloga da ona bude toliko slabija od drugih. Ipak, brojka od oko 4.000 ljudi izgleda previsoka isto kao što je od 2.500 preniska. Biće najbliže istini da su brigade 6. divizije tada sigurno imale između 3.000 i 3.500 ljudi (k. 798, br. reg. 5-2/4).

Komandni sastav 6. divizije, od komandanta divizije do vodnika vodova i desetara, imao je velikih teškoća, tih dana decembra 1944, kada je u diviziju prosto nagnula dotle neviđena masa ljudi, pretežno iz sela. Trebalo ih je prihvatiti, planski rasporediti i organizovati u jedinice, naoružati obezbediti im ishranu i smeštaj. Istovremeno je trebalo organizovati i izvoditi intenzivnu borbenu obuku, egzercir i politička nastava kako bi se od novog ljudstva što pre stvorila bar donekle uređena vojska. Starešine 6. divizije su sve te probleme rešili, tako da su na čelu svojih sređenih a donekle i obučanih jedinica krajem decembra sa samopouzdanjem krenuli na Sremski front.

Nije na odmet, ilustracije radi, da pomenemo i programe i planove borbene obuke i političke nastave koji su se tih dana sprovodili u brigadama 6. divizije. Po brigadama je to izgledalo ovako:

U 1. brigadi se 5. decembra izvodio pešadijski egzercir po desetinama i vodovima. Obavljena je formiranje i popunjavanje desetina i vodova, čišćenje primljenog oružja, pranje i kupanje vojnika. U brigadu je došlo 300 mobilisanih, dok je 15 boraca upućeno na vojni kurs pri Štabu divizije. Dana 8. decembra u programu je bilo: pešadijski egzercir, pozdravljanje s puškom i bez puške, stražarska služba, dužnosti patrola, 0 upotrebi i čuvanju znakova raspoznavanja. Sa komandnim kadrom su razrađivane ulične borbe, upotreba busole, opis mina i pronalaženje minskih polja. U toku 18. decembra obučavano je: nišanjenje i okidanje, borba sa bornim kolima, uništavanje tenkova i borba sa njima. Politički rad: uloga KP u NOV, stvaranje NOVJ u ratu protiv fašizma i pisanje džepnih novina.

U 2. brigadi je 16. decembra pre podne u svim jedinicama bila politička nastava o tekovinama NOP. Posle podne je izvođena nastava iz opisa i rukovanja novodobivenim naoružanjem, zatim nastava gađanja: nišanjenje, okidanje, ocena odstojanja i nameštanje gajke, itd. Bilo je reči o dužnosti stražara, znacima raspoznavanja, smeni straže, itd. Toga dana je u brigadi formirana četa protivtenkovskih oruđa jačine 69 vojnika i 5 ruskih topova 45 mm. Iz brigade je otišlo 8 boraca, a došlo je 16 novih boraca. Pre podne 17. decembra sa starešinama je izvođena nastava o fortifikaciji i otklanjanju minskih polja a posle podne politička nastava i prorada dnevne štampe. Narednog dana je po planu bila obuka iz discipline, o pozdravljanju, javljanju, oslovljavanju starešina, itd. U 3. bataljonu nije bilo nastave pošto je ljudstvo cepljeno protiv raznih bolesti. Posle podne u 1. i 4. bataljonu su održana predavanja o narodnoj vlasti, a potom je proradivana dnevna štampa.

U 3. brigadi se 2. decembra radilo: u 1. bataljonu sa desetarima o dužnostima razvodnika i komandira straže, a sa borcima o stražarskoj službi; u 2. bataljonu - pešadijski egzercir, prestrojavanje, okretanje, pušćane radnje i pozdravljanje; u 3. bataljonu sa vodnicima i komandirima je proradivana brošura o borbenoj obuci; u 4. bataljonu pešadijski egzercir, pušćane radnje: o desno rame i k nozi. U bataljonima su držani 1 mitinzi. U toku 7. decembra u 1. bataljonu komandiri i vodnici obučavani su u komandovanju jedinicama u raznim situacijama, a borci su uvežbavali postrojavanje, prestrojavanje, razvijanje u strelce iz kolone i

raznih strojeva. Posle toga novi borci obučavani su u rukovanju oružjem. U političkoj nastavi su prorađivani direktivni članci, sa vodnim delegatima, a u 2. bataljonu je preduzeto šišanje, brijanje i parenje odeće.

U Kosmajskoj brigadi je 3. decembra pre podne izvođen pešadijski egzercir, puščane radnje, prestrojavanje, stav mirno, pozdravljanje, a popodne politički časovi i stražarska služba. Pre podne 6. decembra na dnevnom redu je bio pešadijski egzercir i prijem novih boraca, a po podne stražarska služba, politički časovi i odlazak u bioskop. U toku 9. decembra: pre podne pešadijski egzercir, nastava gađanja puškom i puškomitraljezom; po podne prosvetna predavanja iz geografije i istorije, analfabetски tečajevi, proba horova i diletantske grupe i odlazak u bioskop.

Možda ovi primeri iz postojećih izvora, u kojima su inače dosta površno i neprecizno zabeleženi, i ne pokazuju jasan i potpun sadržaj rada i obuke, ali su sigurno dokaz zalaganja starešina i štabova da borbenu obuku organizuju i izvode sa što više sistema i plana. Budući i sami neškolorani i neobučeni za pedagoški rad starešine su u taj posao unosili daleko više entuzijazma i samopregora nego teoretskog znanja i metodike da svoja više nego skromna teoretska znanja i značajna borbena iskustva prenesu na svoje potčinjene naročito nove borce. Pri tome je svakako bilo nemalo propusta, praznina i površnosti, ali je činjenica da su za kratko vreme postignuti dobri rezultati. I kasnije, na Sremskom frontu, borbena obuka nije zanemarivana već je izvođena u skladu sa uslovima. Jedinice u rezervi su svakodnevno imale organizovanu borbenu obuku po utvrđenom planu. Čak je i ljudstvo u rovovima imalo časove obuke po skloništim pod zaštitom dežurnih oruđa i osmatrača. Sve je to pomoglo da su novi borci ubrzo postajali iskusni ratnici, precizni strelci, snajperisti i puškomitraljesci, pa se i velika protivnikova prednost u obuci i icksustvu smanjivala.

U to vreme su vršene i značajne kadrovske promene u jedinicama i štabovima. Umesto Dušana Dotlića, koji je poslat na školovanje u Sovjetski Savez, za načelnika Štaba divizije naimenovan je Lazo Radaković, do tada komandant 3. brigade. Za novog komandanta ove brigade postavljen je Ljubomir Medić Brzica, dotadašnji načelnik Štaba 2. brigade. U Štab divizije je uvedena nova funkcija koja do tada nije postojala - pomoćnik političkog komesara divizije. Na tu dužnost je postavljen Dane Ćuić, do tada pomoćnik političkog komesara 3. brigade, ujedno i sekretar Divizijskog komiteta KPJ (Ćuić je na ovu dužnost izabran 27. februara 1944. i na njoj je ostao do kraja rata). Umesto Milana Antončića, koji je postavljen za načelnika artiljerijskog odseka i ujedno komandanta artiljerije u diviziji, za komandanta 1. brigade postavljen je Dmiatar Zaklan, a za političkog komesara Jovica Grković umesto Bogdana Vujinovića, koji je upućen na drugu dužnost. U 2. brigadi je umesto Branka Damjanovića za političkog komesara postavljen Milan Pavičić. Osim pomenutih u bataljonima i četama izvršene su i druge brojne kadrovske promene, jer je mnogo starešina prekomandovano u novoformirane jedinice i ustanove, pa su na njihova mesta dolazili novi.

*Borbe u Sremu decembra 1944. Povratak divizije
u Srem. Posedanje i uređenje fronta u međurečju
Bosuta i Spačve*

Dok je 6. lička proleterska divizija boravila u Beogradu, na Sremskom frontu su vođeni teški okršaji koji su doveli do značajnih prame-
na na frontu. Početkom decembra 1. proleterski korpus (bez 6. divizije)
sa: 1. proleterskom, 5, 11. i 21. udarnom divizijom i 1. konjičkom bri-
gadam, u tesnom sadejstvu sa 68. streljačkim korpusom Crvene armije
- sastava: 52. i 223. streljačka divizija, dva artiljerijska puka i dva puka
gardijskih minobacača (»kačuša«) ojačan sa 1. gardijskim utvrđenim re-
jonom, ukupno oko 20.000 vojnika, pod komandom general-majora Ni-
kolaja Nikolajevića Škodunovića - prešao je svim snagama u odlučujući
napad, s ciljem da se domogne linije Osijek-Vinkovci. Napad je počeo
3. decembra 1944. na nemačku jako utvrđenu Crvenu liniju (Ilok-Ljuba-
Erdevik-Martinci) na kojoj se branila ojačana 118. lovačka divizija, sa
ukupno oko 20.000 vojnika i oko 200 artiljerijskih i minobacačkih cevi.

Odmah u početku su se razvile teške borbe sa obostrano velikim
gubicima. U toku dana jedinice 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa
su na svim pravcima bile zaustavljene pred nemačkim odbrambenim
položajima; napad nigde nije uspevao. Da bi se pospešio prodor, noću
3/4. decembra je iskrcan desant pozadi nemačkih položaja u rejonu
Opatovca, što je dovelo do sloma nemačke odbrane na tom pravcu pa
je 52. sovjetska divizija do 14 časova zauzela Ilok. I jedinice 1. proleter-
skog korpusa su u snažno ponovljenim napadima skršile nemačku odb-
ranu na Crvenoj liniji. Oba korpusa su potom prešla u gonjenje ne da-
jući neprijatelju priliku da se sredi na narednim jako utvrđenim Nibe-
lunškim položajima (odbrambeni pojas od dva odbrambena položaja:
prvi na liniji Mohovo-Šid-Adaševci, drugi Opatovac-Lovas-Tovarnik-Ilin-
ci-Batrovci). U silnom nadiranju oba korpusa su 5. decembra do 24 časa
izbila na liniju Opatovac-istočno Lovac-Šid-Adaševci-Morović-Grk (sada:
Višnjicevo), člime su položaji Nibelunške linije na nekim pravcima bili
probijeni.

U naredna dva dana rasplamsale su se borbe na preostalim Nibe-
lunškim položajima, koji su uz velike napore i žrtve najzad slomljeni i
trupe 1. proleterskog i 68. streljačkog korpusa su do kraja 7. decembra
celim frontom izbile pred Zelenu liniju, sedmu po redu, i poslednje ure-
đene nemačke odbrambene položaje u Sremu, koji su se protezali lini-
jom Sotin-pustara Grabovac-Berak-Orolik-Privlaka-Otok. U borbama od
3. do 7. decembra neprijatelj je bio odbačen i front je pomeren na zap-
pad za oko 20-40 km, pri čemu su slomljena dva uporno branjena i so-
lidno utvrđena položaja - Crvena i Nibelunška linija.

U međuvremenu su Nemci dovukli značajna pojačanja iz doline
Bosne i Drine, konsolidovali odbranu Zelene linije, spremni da odsudno
brane te položaje imajući u vidu da bi njihovim padom put u Slavoniju
i dalje bio otvoren. Ogromni naponi obeju korpusa i žestoki napadi vo-
đeni narednih dana nisu urodili plodom - svi napadi su bili slomljeni
i odbijeni, pa su 15. decembra i obustavljeni a jedinice su prešle u odb-
ranu na dostignutim položajima. Prodoru nije pomogao ni novi desant

iskrcan 7/8. decembra u rejonu Vukovara, sastava: 305. bataljon mornaričke pešadije, 8. samostalni artiljerijsko-mitraljeski bataljon 1. gardijskog utvrđenog rejona Crvene armije i 5. brigada 36. vojvođanske divizije. Procena neprijateljskih snaga u Vukovaru bila je pogrešna, pa su se odmah po iskrcavanju zametnule vrlo teške bliske borbe. Nemci su brzo dovlučili pojačanja i pomamno napadali ne štedeći žrtve, tako da je desant u neprekidnim danonoćnim bliskim okršajima tokom 8. i 9. decembra bio više nego prepolovljen i morao je noću 9/10. decembra biti povučen na levu obalu Dunava. Od oko 2.000 iskrcanih preko Dunava je povučeno samo 988 boraca; ostali su poginuli ili bili zarobljeni.

Posle obustavljanja napada na Zelenu liniju komandant 3. ukrajinskog fronta, maršal Fjodor Ivanovič Tolbuhin, odlučio je da 68. streljački korpus povuče iz Srema na front u Mađarsku, a da umesto njega u Srem uputi bugarsku otečestvenofrontovsku 1. armiju (koja je bila pod njegovom komandom) od 6 divizija, ukupno oko 100.000 vojnika. Bugarima je dodeljen front, odnosno zona, između Dunava i pruge Beograd-Zagreb, gde su 21. decembra smenili ne samo 68. korpus nego i deo snaga 1. proleterskog korpusa koji se rokirao južno od pruge prema Privlaci i Otoku, što je za njega bilo krajnje nepovoljno jer je ostao bez komunikacija upravnih na front. Poslednji delovi 68. korpusa napustili su Sremski front 25. decembra i otišli preko Dunava u Mađarsku. Odlaskom jedinica Crvene armije (jer su bili povučeni i artiljerijski pukovi koji su podržavali divizije 1. korpusa) 1. proleterski korpus je ostao bez moćne podrške sovjetske artiljerije. Na celom frontu korpus je ostao sa samo dve artiljerijske brigade (jačine puka) i dva teška diviziona iz 1. i 5. divizije, divizionom 11. divizije i divizionom 1. jugoslovenske brigade (formirana u SSSR-u u sastavu 5. divizije) i po dva protivtenkovska i protivavionska diviziona iz 1. i 5. divizije.

Još dok je smena bila u toku štabovi 1. proleterskog korpusa i bugarske 1. armije su se saglasili da, čim jedinice posednu polazne položaje, svim snagama pređu u odlučan napad na Zelenu liniju. Uprkos ovako postavljenom cilju, Bugari su u prvi ešelon za napad razvili samo dve divizije. Napad je počeo ujutro 22. decembra, ali uspeha nije bilo. Narednih dana napad je povremeno obnavljan i svaki put je usledio neuspeh, pa je 28. decembra konačno obustavljen. Jedinice su na celom frontu prešle u odbranu. Komandant 3. ukrajinskog fronta odlučio je da bugarsku armiju povuče iz Srema i prebaci je na Dravski front u Mađarsku, pa je 1. korpus morao preuzeti i njen deo fronta, tako da je prvi put ostao sam na Sremskom frontu. Smena je izvršena poslednjeg dana decembra 1944. i prva dva dana januara 1945. godine. Već 2. januara ceo front od Dunava do Privlake i Otoka držao je 1. proleterski korpus sa svoje četiri divizije i 1. konjičkom brigadom.

Prvog januara 1945. naredbom Vrhovnog komandanta, 1. proleterski korpus je preimenovan u 1. armiju, koja je ostala u istom sastavu: 1. i 6. proleterska, 5, 11. i 21. udarna divizija, ukupno oko 55.000 boraca. Istog dana, samo posebnim naredbama, formirane su 2. i 3. armija. Komandant 1. armije bio je general-lajtnant Peko Dapčević a politički komesar pukovnik Mijalko Todorović. Smenivši 1. bugarsku armiju 1. proleterski korpus, odnosno 1. armija, imao je 2. januara ovako raspoređene svoje snage:

- 5. divizija na desnom krilu držala je odsek fronta od Dunava istočno Sotin, preko pustare Grabova do železničke pruge Ilača-Vukovar;

- 1. proleterska divizija na odseku od pomenute železničke pruge preko Orolika do Bosuta gde je smenila i delove 11. divizije zapadno od Djeletovaca (do Bosuta);

- 21. divizija na odseku od Bosuta do Otoka;

- 1. konjička brigada (dva divizionna od po dva eskadrona) u rejonu Adaševaca sa zadatkom da konjičkim patrolama izviđa i kontroliše Bosutske šume između reka Bosuta i Save i

- 11. divizija u armijskoj rezervi u rejonima Ilinci, Mala Vašica, Tovarnik, gde je trebalo da se posle napornih borbi i gubitaka sredi, odmori i popuni.

Istovremeno je svim štabovima i jedinicama naređeno da odmah pristupe intenzivnom fortifikacijskom uređenju i organizaciji položaja. Bio je to jedini način da se na ravnom zemljištu izbegne masovna pogibija i da se opstane po snegu i velikoj danonoćnoj hladnoći.

U decembarskoj ofanzivi 1. proleterski korpus, u zajedničkim naporima sa 68. streljačkim korpusom Crvene armije, postigao je značajne ali ne i željene rezultate. Samo 1. korpus je zauzeo 45 naseljenih mesta, od kojih je šest, na području Županje i Bosutskih šuma, napustio zbog nepovoljnog položaja i otežanog snabdevanja jedinica. U tim izuzetno dramatičnim i krvavim okršajima 1. proleterski korpus je imao velike gubitke, a neprijatelju je zadao teške udarce. U napadnim dejstvima od 3. do 28. decembra korpus je imao 1.999 poginulih, 5.491 ranjenih i 117 nestalih boraca (izgubio je, dakle, jednu dobru diviziju), dok su gubici neprijatelja procenjeni na oko 3.000 mrtvih, oko 5.000 ranjenih i 484 vojnika su bila zarobljena. Za 18 dana dejstava 68. streljački korpus zauzeo je pet naseljenih mesta i napredovao preko 20 km na pravcu Ilok-Sotin. Njegovi gubici su nepoznati, ali su morali biti ozbiljniji. Posebno su veliki gubici bili u desantnim dejstvima kod Opatovca i Vukovara. Očigledno, za osvojeni prostor i značajno pomeranje fronta na zapad plaćena je previsoka cena, kojoj u datim vojno-političkim okolnostima prosto nije bilo alternative.

Povlačenje 1. bugarske armije sa Sremskog fronta neposredno je ubrzalo prebacivanje 6. proleterske divizije iz Beograda u Srem. Upravo istog dana kada je počela smena na frontu, 6. divizija je dobila naređenje da krene na Sremski front. U 16,30 časova 31. decembra 1944. godine 1. i 2. brigadi je data uzbuna i naređeno da se spremi za pokret. Noću između stare i Nove 1945. godine 1. brigada je krenula iz Beograda na železničku stanicu Zemun gde je osvanula. Do 9 časova 1. januara u vagone su ukrcana četiri bataljona, dok je jedan ostao zbog nedostatka vagona, a sva zaprežna kola su upućena putem prema Rumi preko Stare Pazove. Bataljoni su iskrncani i zanoćili u Rumi, a tokom noći pristigao je i zaostali bataljon, kao i zaprežna vozila. Pokret je teкао uredno samo je bilo poteškoća zbog slabe obuće boraca, u prevozu bojnih komora i topova. Maršujući pravcem: Ruma-Sremska Mitrovica-Martinci-Kuzmin, brigada je do 14. časova 3. januara stigla u Šid i razmestila se na konak.

Druga brigada je u 13 časova 1. januara iz Beograda krenula u Zemun i tu prenoćila. Ujutro u 11 časova ukrcana je u voz prema Rumi

gde je stigla u 15 časova. Odatle je produžila marš glavninom preko Stejanovaca, Velikih Radinaca, Čalme, Berkasova, Šida i Male Vašice za Ilince, gde je stigla 4. januara. Maršujući kao zasebna kolona 1. i 2. bataljon su preko Vagnja, Sremske Mitrovice, Bačinaca i Šida istog dana stigli takođe u Ilince i odmah bili upućeni da u toku noći na položaju smene bataljone 5. kozarske brigade 11. divizije.

Treća brigada je tek 3. januara delimično pokrenuta iz Beograda. Prvi i 2. bataljon sa četom za vezu i brigadnom pozadinom ostali su u Beogradu, a 3. i 4. bataljon su sa štabom i ostalim delovima preveženi vozom iz Zemuna u Sremsku Mitrovicu odakle su maršem stigli u Bačince. Ostatak brigade je iz Beograda prevežen u Mitrovicu 4. januara i maršem je stigao u Bačince. U tom su 3. i 4. bataljon iz Bačinaca stigli u Ilince, gde su im se narednog dana pridružili i ostali delovi brigade.

Kosmajaska brigada je 3. januara vozom prebačena u Sremsku Mitrovicu, odakle je maršem stigla na konak u Martince, a sutradan u Malu Vašicu.

Artiljerijska brigada i samostalni artiljerijski divizionii kretali su iz Beograda poslednji. Ujutro 4. januara maršem preko Stare Pazove i Rume upućena su tri divizionia (1, 2. i 4.), a 5. januara su vozom do Sremske Mitrovice preveženi samostalni Teški divizion, Minobacački divizion 120 mm i jedna baterija 4. divizionia (nemački topovi 75 mm PAK). Motorizovani protivavionski divizion je marševao samostalno.

U vreme kada su se 1. i 2. brigada, 3. januara, nalazile na maršu prema Šidu i Ilincima, na frontu je nastupila teška kriza kod 21. divizije, koja je preživljavala strahovitu dramu. Naime, 21. divizija jačine oko 6.000 vojnika je u decembarskoj ofanzivi u međurečju Bosuta i Spačve prodrla duboko pred Privlaku i Otok, opasno ugroživši prugu Vinkovci-Brčko, koja je bila od velikog interesa za Nemce. Stoga je Komanda 34. armijskog korpusa⁵²³ dobila zadatka da likvidira taj mostobran u velikoj okuci i na desnoj obali Bosuta. Ona je prikupila snage jedne jake divizije od oko 10.000 vojnika u borbenim grupama »Ajezele«, »Burge-majster« i borbenoj grupi 7. SS divizije »Princ Eugen«, podržanih sa masom artiljerije i minobacača i oko 30 tenkova i samohodnih oruđa. Osim toga, na front je iz dubine pristizala 41. pešadijska divizija, pod komandom general-lajtnanta Volkfanga Hauzera. U 4,30 časova 3. januara Nemci su dvostruko jačim snagama, posle artiljerijske pripreme, prešli u silovit napad nanoseći glavni udar iz spačvanskih šuma preko Ivanetičeva i Đurđevićeva stana, prosto pregazivši položaje 21. srpske brigade i uništivši artiljerijska oruđa kod Đurđevićevog stana. Prodor Nemaca prema Komletincima i Nijemcima doveo je do odsecanja tri brigade 21. divizije. Nastala je pometnja i panika. Bilo je naređeno povlačenje na levu obalu Bosuta preko mosta kod Širokih Njiva uz obezbe-

⁵²³ Korpusna grupa »Kibler«, na čelu sa general-lajtnantom Jozefom Kiblerom, koja je 12. novembra preuzela, pored ostalih, i komandu nad trupama na Sremskom frontu rasformirana je 12. decembra 1944. Umesto nje komandu na Sremskom frontu preuzela je Komanda 34. armijskog korpusa, na čelu sa generalom avijacije Helmutom Felmijem, sa komandnim mestom u Nuštaru (kao i Kibler). Pod komandu generala Felmija stavljenе su sve trupe koje su bile pod komandom generala Kiblera: od Donjeg Miholjca pa Dravom do ušća i Dunavom do Sotina na Sremskom frontu i od ušća Drine do Zvonika. Osnovni zadatak im je bio da obezbede izvlačenje grupe armije »E« iz Srbije i Crne Gore u Srem i Slavoniju. Na Sremski front je 15. decembra 1944. stigla popunjena 117. lovačka divizija koja je smenila 118. lovačku diviziju.

denje mostobrana kod Starog Sela. Pošto je most bio uzan prelaz je vršen i preko zaleđene reke. Led je mestimično *pucao pa* je dolazilo do davljenja u zaleđenoj reci. Štab 1. armije je prilično kasno intervenisao sa 1. proleterskom brigadom preko Vinkovačkih Banovaca prema selu Nijemcima da prihvati delove 21. divizije koji su se tu povlačili preko mosta. Na Bosut je upućena i 5. krajiška kozarska brigada 11. divizije. Time je prodor Nemaca na levu obalu Bosuta bio zaustavljen, a 21. divizija spašena od potpunog uništenja. Ipak je 21. divizija bila privremeno izbačena iz stroja zbog teških gubitaka i rastrojstva. Iz istih razloga je 13. januara 1945. rasformirana 21. srpska brigada a njenim ljudstvom su popunjene 4. i 5. brigada.⁵²⁴

U tako dramatičnoj situaciji Štab 1. armije je 3. januara uveče odlučio da u borbu na Bosutu ubaci snage 6. divizije kako budu pristilaze. Oko 24 časa istog dana njoj je naređeno da pristiglim ešelonima odmah poseda položaje na Bosutu, da smeni delove 21. divizije, 5. krajiške (kozaračke) brigade 11. divizije i 1. proleterske brigade 1. proleterske divizije. Stoga je ubrzan pokret 1. i 2. brigade ka frontu.

Prva brigada je iz Šida (gde je stigla 30. decembra uveče) 4. januara rano ujutro krenula i do noći je posela položaje sa 4. bataljonom od šume Dubravica, preko Apševaca i levom obalom Bosuta za oko 800 metara istočno od ušća Spačve u Bosut; 1. bataljon je prešao Bosut i poseo rejon Lipovca, naslonivši levo krilo na Spačvu pa do Marikova; 3. bataljon je takođe prešao Bosut kod Gradine i poseo rejon Batrovaca; 2. bataljon je *poseo* položaj rejona Gradine i *na kanalu* koji od Gradine vodi ka IINCIMA, dok je 5. bataljon zadržan u rezervi u Maloj Vašici gde je bila i pozadina brigade. Štab brigade sa ostalim delovima smestio se u Apševcima. Dodira s neprijateljem nije bilo, pa su položaji posedani bez ometanja. Odmah je pristupljeno njihovom uređivanju, a izviđačke patrole su narednih dana slate prema železničkoj stanici Spačva, Vrbanji, Soljanima i Drenovcima radi izviđanja neprijatelja.

Druga brigada je 4. januara uveče, po pristizanju u IINCICE s marša, uputila 1. i 2. bataljon da posednu položaj na levoj obali Bosuta u rejonu sela Nijemci. Ujutro 5. januara raspored brigade na levoj obali Bosuta izgledao je ovako: 1. bataljon je od delova 1. proleterske brigade preuzeo most u selu Nijemci i položaj levom obalom Bosuta preko k. 82 do zaključno k. 81 i levo od njega istočnom obalom Bosuta do zaključno Lovrenčićev stan (k. 82) nalazio se 2. bataljon koji je tu smenio 3. i 4. bataljon 5. krajiške brigade 11. divizije, dok su 3. bataljon u rejonu Jerkovićev stan i 4. bataljon u rejonu Hofmanov stan obrazovali rezervu. Štab brigade sa ostalim delovima smestio se u Hofmanovom stanu. Prilikom smene neprijatelj je u rejonu 2. bataljona pokušao da sa izvesnim delovima pređe zaleđeni Bosut, ali je bliskom mitraljeskom vatrom odbačen nazad, ostavivši 18 mrtvih oko mesta prelaza. U 22 časa 5. januara 1. bataljon je u napadu preko mosta prodru u selo Nijemci i u sadejstvu sa delovima 1. proleterske brigade, nakon dva sata borbe, neprijatelj je izbačen iz sela prema Komletincima. Istovremeno je i 2. bataljon prešao zaleđeni Bosut i zauzeo Donje Novo Selo odbacivši nep-

⁵²⁴> Zb. d. 1-18, 1,5, 18; Zb. V-37, d. 140, 141; Lj. Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić *Sremski front 1944-1945*, BiGZ, 1979.

rijateljske delove prema Komletincima. Neprijatelj je potom na liniji: jugoistočna ivica šume Dionica - k. 84 - istočna ivica Komletinaca - crkva k. 85 - 4.80 zaustavio dalji prodor. U ovim borbama su 1 i 2. bataljon imali 7 poginulih i 25 ranjenih boraca. Toga dana, 5. januara, po naređenju komandanta 1. armije, iz 2. brigade je prekomandovano u 1. proletersku diviziju 260 boraca, dok je 1. brigada narednog dana uputila 275 boraca za popunu 21. divizije. Isto su uradile i ostale dve brigade.

Ujutro 6. januara prvi ešelon 2. brigade dostigao je liniju: 1. bataljon desno most na Bosutu (k. 80 - severno Široke njive) - k. 83 do puta Nijemci - Komletinci (istočno od sela 1 km); 2. bataljon je bio ulevo i naporedo 1. bataljonu do k. 88 (Gospodarske njive). Pozadi u rezervi 3. bataljon se nalazio u Nijemcima, gde je bilo i komandno mesto brigade, a 4. bataljon istočno od Bosuta u rejonu Ferkovićevog stana. Na dostignutoj liniji bataljoni prvog ešelona pristupili su odmah utvrđivanju i postepenom fortifikacijskom uređenju prvog, odnosno glavnog odbrambenog položaja. Njima je u pomoć za izvođenje fortifikacijskih radova narednog dana stigao kompletan Inženjerijski bataljon divizije.

Kosmajka brigada je 5. januara posela položaj u rejonu Podgrada, između 1. i 2. brigade, smenivši delove 5. srpske brigade 21. divizije. Posedanje položaja je izvršeno bez značajnijeg ometanja.

Treća brigada se 5. januara uveče prikupljala u rejonu Ilinaca, gde je zadržana u divizijskoj rezervi. Tako je dakle, izgledao raspored 6. ličke proleterske divizije 5. januara 1945. u međurečju Bosuta i Spačve, kada se ponovo suočila s neprijateljem. Od tada, pa kroz naredna tri meseca rovovske vojne - do prvih dana aprila, ona ni za časak nije prekidala neposredni dodir sa neprijateljem.

Levo od 6. divizije, na levom krilu armijskog rasporeda, u rejonu Morović, nalazila se 7. januara 1. konjička brigada, koja je konjičkim patrolama kontrolisala bosutske i spačvanske šume do reke Save. Nju je Štab 1. armije u operativnom pogledu potčinio Štabu 6. divizije.

Narednih dana nije dolazilo do značajnijih okršaja, pa ni do prame- na na frontu. Intenzivno se radilo na utvrđivanju položaja, kako na prednjem kraju tako i po dubini, pri čemu je na najvažnijim položajima (kod 2. brigade) upotrebljen kompletan Inženjerijski bataljon divizije, a iz obližnjih sela mobilisano je seosko stanovništvo za kopanje rovova i zaklona. Fortifikacijski radovi u celoj divizijskoj odbrambenoj zoni odvijali su se gotovo neometano. Ograničena noćna dejstva i čarkanja predstražnih i izviđačkih organa, kao i retka povremena dejstva artiljerije i minobacača, nisu mogla ozbiljnije da uspore radove.

Poučeni gorkim iskustvom vojevanja u ravnici, štabovi i partijska rukovodstva preduzimali su određene mere da starešine i borce ubede u potrebu ukopavanja i utvrđivanja položaja. Bio je to zaista jedan od osnovnih partijskih zadataka, na čijem su izvršenju zdušno radili svi komunisti. Problem ukopavanja je bio stalna tema na partijskim i političkim sastancima sa starešinama i borcima. Njih je trebalo ubediti da ukopavanje nije kukavičluk, već obrnuto. Da bi se pokazala hrabrost i odlučnost trebalo je sačuvati sebe i saborce za odlučujući trenutak. O ukopavanju i utvrđivanju položaja vođena je svestrana agitacija i propaganda, usmeno i pismeno od zidnih i džepnih novina do komandi i štabova. U jedinicama je popularisana parola: »Ukopaj se! Više znoja

manje krvi«. I zaista, ti napori su dali dobre rezultate. Jedinice su postepeno prilazile utvrđivanju kao neminovnosti, kao normalnoj ratnoj delatnosti na frontu. Upravo time se može i objasniti da su jedinice 6. divizije, od posedanja položaja pa do 17. januara, na položajima razvile gotovo potpun rovovski sistem.⁵²⁵

Odbrambena i napadna dejstva divizije i stabilizacija fronta u Sremu

U vreme dok je 6. divizija posedala pomenute položaje i Nemci su iskoristili situaciju za pregrupisanje snaga na Zelenoj liniji, uvode njem tek pristigle 41. pešadijske divizije na liniji od šume Gradina preko Komletinaca-šume Dionica-Orolika do Beraka.⁵²⁶ Snage su bile ovako raspoređene:

- od šume Gradina, pa zapadno od Donjeg Novog Sela preko Gospodarske njive, istočna ivica Komletinaca do Bosuta k. 83 (zapadno Široke Njive) - 1232. grenadirski puk;
- od Bosuta istočnom ivicom šume Dionica, preko utrine Livade do Orolika - 1231. grenadirski puk;
- na delu fronta Orolik-Berak (zaključno) - 1230. grenadirski puk;
- u rejonu Vinkovaca puk za snabdevanje, u Jankovcu 141. izviđački i 141. dopunski bataljon kao divizijska rezerva i u Mirkovcima pozadinski delovi divizije;
- Teški artiljerijski divizion na vatrenim položajima zapadno od Slavkovaca, a Laki artiljerijski divizion severno od toga sela;
- Protivtenkovski artiljerijski divizion, veoma jakog sastava, dodeljen je po baterijama grenadirskim pukovima.

Front od Beraka do Sotina na Dunavu držala je 117. lovačka divizija i to sa 737. pukom od Beraka do Negoslavaca, a sa 749. pukom od Negoslavaca do Sotina.

Borbena grupa »Burgemajster« sastava: dva bataljona 524. grenadiskog puka, jedan divizion artiljerije i četa inžinjerije iz 297. grenadirske divizije, obrazovala je rezervu 34. armijskog korpusa u rejonu Otoka i obezbeđivala desni bok iz pravca spačvanskih šuma.

Kako se vidi front pred 6. divizijom držao je 1232. grenadirski puk 41. pešadijske divizije, iza kojeg je stajala borbena grupa »Burgemajster« kao korpusna rezerva. Osim ovih nemačkih jedinica bilo je tu i ustaško-domobranskih snaga, kao i ustaške milicije po selima. Prednji

⁵²⁵> AVII, k. 256, br. reg. 1-1/2; k. 780, br. reg. 7-2/3; k. 789, br. reg. 1-5/3; k. 799, br. reg. 10-2/6; k. 800, br. reg. 12-10.

⁵²⁶) U svom izveštaju od 26. januara 1945. Štab 6. divizije dostavio je iscrpne podatke o jačini i sastavu 41. nemačke divizije: ima tri puka, puk tri bataljona, bataljon ima pet četa (kompanija), uključujući i štabnu četvu, četa ima tri cuga (voda), cug tri grupe (desetine), jačina kompanije do 140 vojnika. Svaka desetina ima po 2 »šarca«. Svaki bataljon ima šverkompaniju (prateću četvu) sa 6 teških mitraljeza i verovatno sa 6 minobacača 81 mm. Divizija je u Grčkoj bila tvrđavska, pri povlačenju otuda izgubila je teško naoružanje i brojno opala. Sada je bila popunjena iz raznih jedinica sa Balkana. Ima u njoj artiljeraca, avijatičara, mornara, ima Poljaka, Italijana, itd. Sada je jaka oko 7.000 vojnika. Podaci su u osnovi bili tačni, što dokazuje da su izviđački i obaveštajni organi 6. divizije bili aktivni i uspešni (k. 798, br. reg. 4/2). Neprijatelj se nalazi u rovovima punog profila: 140 cm dubine i 60 cm širine.

kraj nemačke odbrane pred 6. divizijom protezao se od Bosuta (k. 83 južna ivica šume Dionica) - k. 84 - istočna ivica Duge livade - istočna ivica Komletinaca - Gospodarske njive (k. 85, 80) do šume Gradina. Suprotno ali naporedo njemu protezao se prednji kraj odbrane prvog ešelona 6. divizije.

Nastalo zatišje na frontu obostrano je korišćeno za utvrđivanje i pojačavanje položaja, uz povremena izviđačka i predstražna dejstva. Unutar brigada vršena su pomeranja, odnosno zamena bataljona sa drugom na prvom položaju. Bitnijih promena u rasporedu divizije nije bilo. Jedino je 9. januara 2. bataljon 3. brigade (iz rezerve) upućen da pojača 2. brigadu na prvom (glavnom) položaju. Bataljon 3. brigade je preuzeo položaj 3. bataljona 2. brigade (isključno put Komletinci-Nijemci - k. 91 pa do k. 88), a ovaj je prebačen desno od 4. bataljona 2. brigade na položaj: most na Bosutu (k. 80, severno Široke njive) - k. 83 - jugozapadno od Starog Sela. Potom je noću 10/11. i tokom 11. januara usledilo znatnije pregrupisanje divizije tako da je raspored snaga 6. proleterske divizije 12. januara uveče izgledao ovako:

Na desnom krilu ostala je i dalje 2. brigada sa 3. i 4. bataljonom na prvom položaju - most na Bosutu (k. 80) - k. 83 - oko 1 km istočno od Komletinaca, dok su 1. i 2. bataljon (smenjeni 8. januara) bili pozadi kao brigadni rezervi i uz pomoć stanovnika sela Nijemaca utvrđivali drugi položaj na kanalu istočno od Komletinaca. Štab brigade sa ostalim delovima bio je u Nijemcima.

U centru rasporeda 3. brigada je zamenila Kosmajsku brigadu na liniji sa 2. bataljonom na istom položaju na kojem je bio i pod komandom 2. brigade, levo od njega pa zapadno od Duge njive i dalje do šume Gradina (k. 77) nalazio se 1. bataljon. Štab brigade sa prištapskim delovima u Donjem Novom Selu. Treći i 4. bataljon u rejonu Donjeg Novog Sela u rezervi i pripremi narednog odbrambenog položaja.

Na levom krilu divizije Kosmajska brigada je zamenila 1. brigadu i sa 1. bataljonom posela liniju severozapadno od Podgrađa, 3. bataljonom rejon Apševaca, 4. bataljonom rejon Lipovaca, a 2. bataljon je zadržan u rezervi u rejonu Podgrađa. Štab brigade sa ostalim delovima bio je u Apševcima.

Pošto je predala položaje na liniji Apševci, Lipovac, Batrovci Kosmajskoj brigadi, 1. lička brigada je povučena u divizijsku rezervu i na uređenje narednog odbrambenog položaja divizije po dubini, uglavnom kanalom koji vodi od zaseoka Gradine (na Bosutu) - istočno Ilinci - jugoistočno od Tovarnika. Prvi bataljon je bio na liniji Gradina pa do k. 83 (severno Draganovce), 5. bataljon preko Cvijanovića stana do Ilinaca, 3. bataljon severno do k. 85 i 2. bataljon dalje na sever do pruge južno od Tovarnika.

Artiljerijska brigada je 3. minobacački divizion postavila na vatrene položaje u rejonu Ilinaca, a ostala tri divizionu u rejonu sela Nijemci.

Jedinice su narednih dana marljivo radile na uređenju i utvrđivanju položaja, tako da su rovovi bili već punog profila u dve do tri linije. Kako su Nemci u napadu 3. januara pri razbijanju 21. divizije u rejonu Duge livade, pored ostalog, zaplenili sva oruđa artiljerijskog divizionu 1. jugoslovenske brigade, koji je bio pridat 21. diviziji, to je Štab 1. armije, na osnovu nekih podataka (koji su se pokazali netačnim) da se ta oruđa

još uvek nalaze u tom rejonu, depešom 14. januara 1945. naredio Štabu 6. proleterske divizije da proдре u rejon Duge livade i da preotme zaplenjena oruđa. Štab divizije je naredio 2. brigadi da 14. januara uveče sa bataljonima prvog ešelona proдре pravcem Staro Selo - k. 84 u rejon Duge livade, gde se navodno nalazila zaplenjena artiljerija.

Posle artiljerijske pripreme 3. i 4. bataljon su prešli u napad u 21 čas, uz neposrednu podršku 15 minobacača i 5 topova, dok je 2. bataljon 3. brigade vršio demonstrativni napad na neprijatelja u Komletincima. I pored snažnog otpora neprijatelja, prodor dvaju bataljona je uspeo. Za jedan sat oštре borbe probijen je prednji kraj neprijateljske odbране i osvojeni su rovovi na liniji k. 83 - k. 84. Potom se levokrila četa 4. bataljona frontom povila prema Komletincima da štiti bok, a 3. bataljon sa dve čete 4. bataljona nastavio je prodor. Oni su frontom širine 800 do 1.000 metara prodrli u neprijateljev raspored do linije k. 81 (istočno Skela) - k. 85 (severozapadno Duge livade), zauzevši rejon gde su bili vatreni položaji zaplenjene artiljerije. Pošto je pretragom ustanovljeno da u rejonu nema artiljerije, bataljoni su se po naređenju Štaba divizije povukli na prvobitne položaje uz gubitke od 19 poginulih i 49 ranjenih boraca.³²⁷

U izveštaju Štaba divizije o ovoj akciji, pored ostalog, piše: »Akcija je izvedena po planu. Snalaženje starješina i boraca u borbi je bilo dobro. Borci, iako u velikoj većini novi i neiskusni, u borbi su zadovoljili u potpunosti i pokazali se neustrašivi u nastupanju. Sami borci tražili su da jurišaju na crkvu u Komletincima, koja je bila dobro utvrđena i posjednuta neprijateljem, naoružanim samo automatskim oružjem. Nedostatak je što borci istrčavaju jedni pred druge, stvaraju bespostrebne gušće strojeve. Komandni kadar: desetari, vodnici i komandiri, ne koriste se zaklonima pri komandovanju«.

Naredna dva vedra i hladna zimska dana na položajima je ovladalo zatišje. Podešavanjem i doterivanjem zaklona i skloništa stvarani su povoljniji uslovi za boravak i život u rovovima. Kako se kod neprijatelja nisu primećivale nikakve promene, sve je na izgled bilo redovno, pa niko nije ni slutio da će baš ti tako dobro izgrađeni rovovi i skloništa ubrzo silom prilika biti napušteni. Da bi se osigurao neophodan saobraćaj (dotur i evakuacija) sa brigadama prvog ešelona, divizijski inženjeri su popravili porušene mostove preko Bosuta u selima Podgrađe i Nijemcima, dok su u podizanju trećeg mosta između njih bili pri kraju. Upravo tih januarskih dana sremsku ravnicu je, pored snežnog pokrivača, pritisla i veoma jaka hladnoća, i do 20 stepeni ispod nule. Na isturenim položajima su držane samo dežurne jedinice i oruđa, dok je svo ostalo ljudstvo bilo zbijeno po skloništim a i zemunicama. Čak su i jedinice pozadnjih ešelona, gde je to bilo moguće, sa položaja sklanjane po kućama u selima da bi se utoplile i zaštitile od velike studeni. S fronta se nikakva opasnost nije primećivala. I pored svih mera 6. divizija je tokom januara imala 415 promrzlih boraca. Boravak u rovovima u slaboj obući postajao je neizdrživ, pošto se u njima pojavljivala i podzemna voda.⁵²⁸

³²⁷> AVII, k. 265, br. reg. 2-2/1; k. 256, br. reg. 3/8; k. 298, br. reg. 2-7/3; k. 801, br. reg. 2/9, 12-9 I, k. 307, br. reg. 2/2.

⁵²⁸> *Zbornik dokumenata sanitetske službe*, knj. 7. str. 43.

Međutim, upravo tih dana (15. i 16. januara) 34. armijski korpus je završavao pripreme i grupisao snage za snažni udar na 1. armiju, pod nazivom operacija »Zimska oluja«. U Štabu armije i štabovima divizija 0 neprijateljskim namerama nisu imali nikakvih podataka, pa kada je iznenađa usledio delovao je kao grom iz vedra neba, naročito za jedinice koje su se našle na pravcu glavnog neprijateljevog napada. Počet silovitim naletom udar je zaista ličio na gradonosnu oluju koja preti da zбриše sve pred sobom. Ali divizije 1. armije, iako iznenađene, nisu bile ni uspaničene ni dezorganizovane, već su odlučno i organizovano prihvatile surovi obračun.

Namera 34. armijskog korpusa bila je da se razbijanjem i eventualnim, bar delimičnim, uništenjem snaga 1. armije oslobodi njenog pritiska, da je odbaci što dalje u Šrem i povrati Nibelunške položaje, kao najjače i najpogodnije za odbranu u Šremu, a potom da ih posedne i odsudno brani. U tu svrhu korpusu je, pored dve divizije (41. pešadijska 1 117. lovačka) koje je već imao na frontu, dodeljena veoma jaka 7. SS divizija »Princ Eugen«, koja je od 12. do 15. januara iz prostora Bijeljina-Brčko prebačena na levo krilo korpusnog rasporeda u Šremu, u rejon Vukovar-Petrovci-Sotin. Prema planu Komande 34. armijskog korpusa trebalo je da 7. SS divizija bude uvedena u napad kroz borbeni poredak 117. lovačke divizije, kao nosilac glavnog udara u zahvatu komunikacije Sotin-Tovarnik, da razbije odbranu 5. divizije pred Sotinom i prodre do linije Tovarnik-Ilinci-reka Bosut, gde bi presekla odstupnicu glavnini snaga prvog borbenog ešelona 1. armije i stvorila uslove za njeno razbijanje i uništenje. Istovremeno je 117. lovačka divizija imala da prodire pravcem Berak-Šidski Banovci, dok je 41. pešadijska divizija dobila zadatak da frontalno pravcem Komletinci-Nijemci-Ilinci, odnosno Ilača, napada na 6. diviziju, da je vezuje i ne dozvoljava joj da se izvuče, kako bi pala u okruženje.

Pred zoru 17. januara 1. armija je u prvom ešelonu odbrane, na frontu od Dunava do Bosuta, imala tri divizije: 5. diviziju od Dunava ispred Sotina preko pustare Grabova do pruge Čakovci-Negoslavci; 1. proletersku diviziju od pruge pa ispred Beraka i Orolika, do Bosuta i 6. ličku proletersku diviziju od Bosuta, ispred Komletinaca do Apševaca i Lipovca. Ona je u prvom ešelonu imala tri brigade: 2. i 3. ličku brigadu od Bosuta pa ispred Komletinaca, preko Gospodarske njive do šume Gradina, Kosmajsku brigadu na liniju Podgrađe, Apševci do Lipovca, dok je 1. brigada bila u divizijskoj rezervi u Ilincima. U Moroviću i Grku (Višnjićevo) nalazila se 1. konjička brigada.

U 4.30 časova 17. januara 1945. nemački 34. armijski korpus je prešao u silovit napad. Posle snažne i kratke artiljerijske pripreme na celom frontu, nemačke jedinice su se ustremile na položaje jedinica 1. armije, naročito na pravcu glavnog udara, gde se od početka rasplamsala ogorčena, dramatična i krvava dvodnevna borba. Nemci su uz pomoć tenkova bezobzirno i pomamno jurišali, a borci 5. i 1. divizije su se junački branili, često obračunom prsa u prsa. I tako, dok se na desnom krilu i u centru armijskog rasporeda odvijala prava drama, na njenom levom krilu (kod 6. divizije) situacija je bila sasvim drugačija.

S obzirom na to kako je zamislio, planirao i organizovao napad, a naročito na postavljeni cilj - okruženje i uništenje glavnine 1. armije,

neprijatelj nije ozbiljnije ni pojačavao snage pred frontom 6. divizije. On je, pored 1232. grenadirskog puka 41. pešadijske divizije, koji je odranije držao taj front, ubacio samo borbenu grupu »Burgemajster« iz korpusne rezerve, računajući da će aktivnim dejstvima tih snaga uspeti da zavrava i zadrži 6. diviziju na položajima dok joj glavnim snagama na pravcu Tovarnik-Šid ne preseče odstupnicu. No, čim je počeo napad, Štab 1. armije je prozeo neprijateljeve namere i već oko podne naredio 6. diviziji da se postepeno povlači prema Adaševcima.

Saglasno tome, 1. brigada je već oko 14 časova iz rejonu Uinci upućena preko Adaševaca u rejon Gibarca da posedne i za odbranu pripremi položaje u zahvatu komunikacije između Sida i Gibarca. Brigada je tokom noći stigla u taj rejon i posela položaj na liniji: salaš Branjevina, pa ulevo preko puta i k. 91 do zaključno sa Čizovcima, ešelonirajući snage po dubini.

Tek oko 9 časova 17. januara neprijatelj je istovremeno napao levo i desno krilo 2. brigade, ali su oba napada bez poteškoća odbijena. Oko 16 časova neprijatelj je ponovo jačim snagama napao desno krilo, ali opet bez uspeha. Prvi ešelon divizije (2. i 3. brigada) tokom dana nije imao ozbiljnijih borbi i bez poteškoća je držao svoje položaje. Međutim, u to vreme su glavne snage neprijatelja uspešno prodirale prema Tovarniku i Šidu, lomile otpor i odbacivale 1. i 5. diviziju i u toku dana zauzele Mohovo, Lovaš i Tovarnik, a sledećeg dana Šid i Novak Bapsku. Stoga je 6. divizija bez pritiska morala napuštati dobro utvrđene položaje da bi odstupivši preko linije Šid-Adaševci zatvorila pravac Šid-Sremska Mitrovica. Tako je 2. brigada uveče napustila položaj i preko Ilinaca i Male Vašice povukla se u rejon Adaševci, gde je stigla oko 5 časova 18. januara 1945. Ovdje je dobila zadatak da dva bataljona razvije prema železničkoj pruzi i Šidu na liniji k. 91 - k. 88, dok su dva bataljona zadržana u Adaševcima. Oko 13 časova došlo je do borbenog dodira sa neprijateljem, a već oko 14 časova odbijen je njegov napad prema k. 91. Oko 19 časova 18. januara brigada je produžila da odступа i u Kukujevcima je prenočila. Odatle je ujutro oko 5 časova krenula u Kuzmin gde je stigla oko 7 časova i odmah pristupila uređenju položaja za odbranu na liniji Kuzmin-reka Sava, na močvarnom zemljištu nepodesnom za fortifikacijske radove. Na uređenju položaja radila je do 12 časova 20. januara, a tada je položaj predala 3. ličkoj brigadi, pa je oko 13 časova krenula nazad u Kukujevce gde je prenočila. U ta tri dana brigada je imala minimalne gubitke od 3 poginula i 8 ranjenih.

I 3. brigada je bez poteškoća odbacila neprijateljski napad (17. januara) uz gubitke od 5 ranjenih boraca, pa je opet nastalo zatišje. Uveče se brigada povukla na liniju Pograđe-Nijemci, a oko 21 čas krenula je u Ilince sa zadatkom da dejstvuje bočno prema Tovarniku, prema kojem je neprijatelj već prodirao. Pri povlačenju porušila je mostove na Bosutu u Podgrađu i Nijemcima. Pošto je oko 22 časa stigla u Ilince odmah je upućen 4. bataljon da vrši pritisak prema Tovarniku. Narednog jutra neprijatelj ga je napao ali je bataljon napad odbio. Nešto kasnije usledio je novi napad jačim snagama i opet je bio odbijen. Oko 8 časova brigada se razvila u rejonu Uinci - od k. 85 (na putu Ilinci-Nijemci), preko Pasjih vešala i Kondrašice do Selišta. Međutim, do sukoba sa neprijateljem nije došlo. Već oko 11 časova brigada je počela da se po-

vlači po delovima prema Maloj Vašici, odakle je maršem produžila u Bačince. Oko 2 časa 19. januara napušta ovo selo i kreće u Kuzmin, smešta se u njegov zapadni deo i povezuje sa 2. brigadom, čije je položaje sutradan preuzela.

Kosmajaska brigada se na svojim položajima bez borbe zadržala tokom celog dana, da bi oko 23 časa 17. januara krenula prema Adaševcima i Maloj Vašici. Tu je dobila zadatak da organizuje odbranu na liniji železnička pruga, zapadno Mala Vašica, pa do zaselka Gradina na Bosutu. Ona je s 2. bataljonom posela položaj od pruge do Aljmaša, s 3. bataljonom od Aljmaša do k. 87, i to 4. bataljonom kod zaselka Gradina sa zadatkom da štiti bok, dok je 1. bataljon zadržala u Maloj Vašici kao rezervu. Posedanjem ovih položaja brigada je primila ulogu zaštitnice pri povlačenju 3. ličke brigade i jedinica 1. proleterske divizije iz pravca Tovarnika. Kada se oko 14 časova na desnom krilu povukla 3. krajiška proleterska brigada 1. divizije neprijateljski delovi su od pruge napali 2. bataljon, koji se morao poviti frontom prema pruzi da bi prihvatio borbu. Treći bataljon je držao front prema Ilincima i štiti povlačenje 3. ličke brigade, dok je 1. bataljon sa dve čete i vodom protivtenkovskih pušaka bio upućen da zatvori puteve Šid-Mala Vašica i Šid-Adaševci.

Oko 17 časova 18. januara Kosmajskoj brigadi je naređeno da se pomeri u rejon Adaševaca i obrazuje front prema Šidu zatvaranjem puteva prema Maloj Vašici i Adaševcima. Oko 21 čas neprijatelj je napadom iz pravca Ilinaca uspeo da razbije odbranu njenog 1. bataljona, što je uslovalo pomeranje ostalih bataljona. Borba je trajala do 23 časa kada je brigada dobila naređenje da se povuče u rejon Bačinaca i Gibarca (pozadi 1. brigade) u rasporedu: 4. bataljon južno od Panjika putem do k. 82, odatle preko Mihajlovca i pruge prema k. 91 razvio se 3. bataljon, dalje udesno preko Ratkovače i Busije za oko 1 km severno od puta Bačinci-Gibarcac 2. bataljon, dok je 1. bataljon ostao u rezervi u Bačincima gde se smestio i Štab brigade sa ostalim delovima. Odmah se pristupilo utvrđivanju položaja, što je nastavljeno i narednog dana. U borbama 18. januara brigada je pretrpela ozbiljne gubitke od 16 poginulih, 65 ranjenih i 39 nestalih boraca. Pritom je izgubila: 22 puške, 4 puškomitraljeza, 2 mitraljeza »maksim«, 5 automata, 1 protivtenkovsku pušku, 2 minobacača 82 mm i 2 laka minobacača 50 mm. Neprijateljevi gubici su prilično realno procenjeni na oko 39 mrtvih i 63 ranjena.

Artiljerijska brigada je blagovremeno (još 16. januara oko 13.30 časova) prebačena iz rejona Nijemci u rejon Ilinci gde je posela vatrene položaje. Potom se povukla u rejon Adaševaca, a zatim u rejon Gibarac-Bačinci. Odatle je 19. januara podržala 1. brigadu u odbijanju napada iz rejona Šida. Teški divizion je noću tukao neprijateljske položaje u Šidu i okolini. Dejstvo artiljerije je produženo i tokom 20. januara kada je oštećen i jedan neprijateljev tenk. U toku ovoga dana deo artiljerije je upućen na vatrene položaje u rejonu Martinaca.

Tako se 6. lička proleterska divizija organizovano i bez pritiska povukla iz međurečja Bosuta i Spačve i 19. januara kompletna postavila za odbranu pravca Šid-Sremska Mitrovica. Ešeloniranjem snaga ona se postrojila u dubok borbeni poredak, postavivši četiri brigade jednu iza druge na prostoru od Gibarca do Kuzmina. Štab divizije se povukao u

Bačince. U ovim teškim borbama sovjetska avijacija je bila veoma aktivna u podršci trupa 1. armije⁵²⁹,

U silovitom napadu neprijatelj je 18. januara ovladao linijom Novak Babska-Šid-Mala Vašica-Batrovci, ali nije uspeo da probije front 1. armije i da izvrši planirano okruženje. Mada su pod silovitim pritiskom bile prisiljene na uzmicanje, 1. proleterska i 5. udarna divizija su se uz velike gubitke samo povijale, čvrsto držeći kontinuitet fronta pred neprijateljem. Pošto je već povratio položaje na Nibelunškoj liniji a od daljeg napada nije očekivao značajniji operativni uspeh (zbog nedostatka snaga), general Helmut Felmi je uvideo necelishodnost daljih napada pa je 19. januara 1945. naredio prelazak u odbranu.

Komanda 34. armijskog korpusa je planirala da se 117. lovačka i 41. pešadijska divizija, pod zaštitom 7. SS divizije i borbene grupe »Burgemajster« izvuku iz borbe i posednu položaje na Nibelunškoj liniji, i to: 117. lovačka na odseku Mohovo-Lovas-Tovarnik, a 41. pešadijska divizija od Tovarnika do Batrovca na Bosutu. Bobrena grupa »Burgemajster« trebalo je da bude izvučena u korpusnu rezervu, pozadi 117. lovačke divizije, a 7. SS divizija da se pozadi Sremskog fronta odmori i popuni radi učešća u likvidaciji Virovitičkog mostobrana 3. armije. Obe nemačke divizije, 117. lovačka i 41. pešadijska, počele su da se izvlače 19/20. januara tako da su naredne noći posele Nibelunšku liniju i nastavile njeno utvrđivanje. Za kopanje rovova upotrebljeni su ustaško-domobranska milicija i stanovništvo, pod rukovodstvom nemačkih inženjerskih oficira.

Ocenivši da je neprijateljjev napad malaksao, mada nije znao za njegove planove, Štab 1. armije je odlučio da sa svim divizijama napadne neprijatelja u cilju ponovnog izbijanja na položaje koje su držali pre nemačkog napada 17. januara 1945. U međuvremenu je na raspolaganje Štabu armije stavljena i 2. proleterska divizija, koja se 21. januara grupisala u širem rejonu Iloka i pod zaštitom 21. divizije razvijala na polaznim položajima za napad, zapadno od Šarengrada. Štab 1. armije je 22. januara izdao borbenu zapovest (broj 36) za prelaz u opšti napad na celom frontu.

Tom zapovešću 6. proleterska divizija dobila je zadatak da nastupa pravcem Adaševci-Mala Vašica-Ilinci, i po zauzimanju Ilinaca, delom snaga da sadejstvuje 1. diviziju i u zauzimanju Tovarnika, a glavninom da goni neprijatelja i odbaci ga preko Bosuta, onemoguću rušenje mostova i izbije na svoje stare položaje od pre 17. januara. Međutim, 6. divizija je počela napad i nastupanje još 21. januara 1945. Njena 1. brigada je ceo dan vodila oštre borbe oko Šida sa delovima nemačke 7. SS divizije »Princ Eugen« u tesnom sadejstvu sa 5. krajiškom (kozaračkom) brigadom 11. divizije. U oštroj borbi uz podršku Teškog divizionu 6. divizije Šid je oko 23 časa 21. januara 1945. zauzet. Brigada je imala gubitke od 15 poginulih i 60 ranjenih boraca, procenivši gubitke neprijatelja na 30 poginulih, 102 ranjena i 2 su bila zarobljena.

Druga brigada je iz Kukujevaca 21. januara do noći stigla u Adaševce, odakle je odmah krenula u napad. Prvi i drugi bataljon su upu-

⁵²⁹> AVII, k. 256, br. reg. 2-1/2; k. 258, br. reg. 22/3; k. 798, br. reg. 2-7/3, 2-8/3, 2-11/3; k. 800, br. reg. 12-10; k. 802, br. reg. 1-1/10, 2-10; Zb. 1-18, d. 21, 23, 57.

ćeni da odbace neprijatelja i ovladaju linijom Mala Vašica - Greda. U osiguranje boka prema Šidu, gde se još uvek vodila borba, upućen je 4. bataljon bez čete, koja je upućena da preko komunikacije Mala Vašica-Batrovci izbije zapadno od Male Vašice i sadejstvuje u napadu na selo. Treći bataljon je zadržan u brigadnoj rezervi. Tokom noći 1. i 2. bataljon, sa četom 4. bataljona, uspevaju da savladaju otpor neprijatelja i da 2. bataljon na juriš upadne u Malu Vašicu i prisili ga na povlačenje prema Ilincima. U nastupanje prema Ilincima ubačen je, pored 2-gog i 3. bataljon iz rezerve, a 1. bataljon se prikupio u Maloj Vašici i bio zadržan u rezervi. Čim su izbili pred Ilince 2. i 3. bataljon su napali neprijatelja i uspeali da se delimično uklone u njegov raspored, ali ih je neprijatelj u svanuće energičnim protivnapadom odbacio nazad. Naporedo sa njima, 4. bataljon je osiguravajući bok prema Tovarniku izbio na kanal u rejonu Boris. Tom prilikom zarobljeno je 20 neprijateljskih vojnika, a procenjeno je da ih je 40 ubijeno i 35 ranjeno. Brigada je imala 3 poginula i 62 ranjena borca.

Treća brigada je 21. januara oko 15 časova napustila Kuzmin i krenula u Kukujevce, dok je Kosmajaska brigada ceo dan provela u rejonu Bačinaca ne prekidajući fortifikacijske radove na položajima. Artiljerija je efikasno podržavala napad na Šid.

Ujutro narednog dana 1. brigada je otpočela da nastupa prema Tovarniku, ali je već oko 10 časova smenjena od 3. brigade koja je produžila prema Tovarniku, a ona se prikupila u Šidu u divizijsku rezervu. Pošto je izbila na liniju Tovarnik-Ilinci, 3. brigada je oko 15.30 časova prešla u napad na Tovarnik, sa težištem prema železničkoj stanici. Neprijatelj je raspolagao sa dovoljno jakim snagama i dobro utvrđenim i organizovanim položajima, pa iako je ponegde bio izbačen iz prve linije, napad je ipak odbio. U ponovljenom napadu oko 18 časova 4. bataljon je uspeo da se probije do železničke stanice ali ne i da je zauzme, pa je i ovaj napad odbijen. Ovog puta su neprijateljski gubici realnije procenjeni: 6 mrtvih, 20 ranjenih i 1 zarobljen. Brigada je imala 11 poginulih i 28 ranjenih. Mada je borbu sa neprijateljem vodila samo ujutro do smene, 1. brigada je imala 5 poginulih i 51 ranjenog borca.

Oko 10 časova ovog dana 2. brigada je dobila zadatak da zauzme Ilince i produži dalje nadiranje. U napad su uvedeni 1. i 4. bataljon, dok su ostala dva zadržana u rezervi na dostignutim položajima. Prvi bataljon je napadao u zahvatu komunikacije Mala Vašica-Ilinci, a 4. bataljon je desno od njega upućen u obuhvat preko Pasjih vešala, sa zadatkom da izbije prema k. 85 (na putu Ilinci-Nijemci) i time odseče neprijatelja u Ilincima i zatvori pravac od sela Nijemci. Dobro podržan artiljerijom i minobacačima napad je počeo u 17 časova. U oštroj i teškoj borbi bataljoni su ovladali neprijateljevim prednjim položajima, a 1. bataljon je zauzeo i neke tačke u drugoj liniji odbrane. I tu je bio kraj napada, dalje se nije moglo prodirati. Neprijatelj je snažnim otporom ukočio napad i potpuno onemogućio dalje prodiranje, a uklinjene delove protivnapadima odbacio i suzbio, nanevši brigadi velike gubitke od 35 poginulih i 128 ranjenih boraca. Među poginulima bio je i neustrašivi komandant 1. bataljona kapetan Ilija Rašeta, a od zadobijenih rana ubrzo je podlegao i jedan od najistaknutijih junaka ne samo ove brigade nego cele 6. proleterske divizije Nikola Bešir, tada komandir čete u 1. bata-

ljonu. Ovaj izuzetni junak, neustrašivi bombaš i vođa udarne grupe 1. bataljona, prošao je mnoge juriše i razorio mnoge bunkere u nebrojenim teškim okršajima.

Kosmajnska brigada je oko 5 časova 22. januara iz Bačinaca stigla u Adaševce, odakle je upućena u Malu Vašicu, da bi sadejstvovala 2. brigadi u napadu na Ilince. Artiljerija je snažno podržavala napad, tukući neprijateljske osmatračnice, minobacače na vatrenim položajima i pešadiju u rovovima. Sovjetska i avijacija NOVJ bile su veoma aktivne u podršci napada. Odatle je, u dogovoru sa Štabom 2. brigade, Štab Kosmajnske brigade uputio 4. bataljon da likvidira neprijatelja i zauzme zaselka Gradinu na Bosutu, što je on i izvršio oko 15 časova. Potom je brigada dobila zadatak od Štaba divizije da produži nastupanje prema Adaševcima i Podgrađu. Drugi bataljon je upućen da od Gradine prodre u Apševce, dok je 3. bataljon upućen da od salaša Naklo, severno od šume Draganovce, preko Selišta prodre do Podgrađa. Prvi i 4. bataljon su zadržani u brigadnoj rezervi, s tim da se kreću pozadi bataljona prvog ešelona. Napad je počeo u 18 časova. Neprijatelj je u prvom naletu bio odbaćen sa prve linije koja se protezala ivicom šume Draganovce i Dubovica, ali je u dubini šume pružio veoma snažan otpor i napad odbio. Napad je ponovljen nekoliko puta, ali je svaki put bio odbijen. Iza ponoći oko 3 časa neprijatelj je pokušao da protivnapadima odbaci bataljone prvog ešelona ali bez uspeha. Neuspevši da se probiju ka određenom cilju bataljoni su se povukli na polazni položaj, pa je brigada zauzela položaj: Gradina - kanal koji prolazi kroz utrinu Trnovac - k. 83, gde se oslonila na levo krilo 2. brigade. Toga dana brigada je izgubila 20 poginulih i 88 ranjenih boraca, procenivši neprijateljeve gubitke na 71 poginulog, 57 ranjenih i 2 zarobljena.

Štab divizije se nalazio u Maloj Vašici, neposredno kod brigada prvog ešelona.

Mada su sve tri brigade prvog ešelona i pored velikog naprezanja i zalaganja 22. januara pretrpele neuspeh, od napada se nije odustajalo, pa je narednog dana još žešće ponovljen. Oko 15 časova, na desnom krilu divizije - da bi sadejstvovala 2. brigadi u zauzimanju Ilinaca - 3. brigada je krenula u napad između železničke stanice Tovarnik i Ilinaca, sa tri bataljona u prvom borbenom ešelonu, s ciljem da preko Pasjih vešala prodre zapadno od Ilinaca kako bi se napadom s leđa, i u sadejstvu sa 2. brigadom, lakše osvojilo selo. Četvrti bataljon je napadao južno od pruge i železničke stanice Tovarnik preko Brišća, 2. bataljon levo od njega u centru rasporeda preko utrine Boris, dok je 1. bataljon napadao u pravcu Pasjih vešala, nastojeći da izbije zapadno od sela. Treći bataljon u rezervi nastupao je pozadi 1. bataljona u gotovosti da, kada 1. bataljon probije neprijateljsku odbranu, produži prodor u dubinu i zapleni neprijateljevu artiljeriju. Četvrti bataljon je uspeo da potisne neprijatelja u pravcu k. 81, ali je 1. bataljon u prodiranju upao u jaku neprijateljsku vatru i bio zaustavljen. U toj situaciji 1. četa 1. bataljona, na koju se sručio najžešći udar pa je pretrpela najveće gubitke, počela je da se koleba i povlači, povlačeći za sobom i ostale snage bataljona. Nastala je pometnja, ljudi su masovno padali a starešine je zahvatila panika. U toj situaciji Štab brigade je na mesto 1. bataljona ubacio 3. bataljon, ali to nije popravilo situaciju. Pošto je u međuvremenu

i 2. lička brigada doživela neuspeh, napad je posle ponoći bio obustavljen i jedinice vraćene na polazne položaje. Tom prilikom 3. brigada je imala velike gubitke: 39 poginulih i 162 ranjena borca. Gubici neprijatelja nisu ustanovljeni.

Posle neuspelog napada noću 22/23. januara 2. brigada se ujutro zadržala sa 4. bataljonom na kanalu istočno od k. 81 (Boris) oslanjajući desno krilo na 3. brigadu na pravcu Tovarnik; 2. bataljon je držao položaj ispred Ilinaca desno i levo na komunikaciji Ilinci-Mala Vašica bliže kapeli Sv. Ilija; 3. bataljon se nalazio levo od 2. bataljona preko Sremčevog salaša, oslonivši levo krilo na Kosmajsku brigadu na kanalu i ivici šume severno od k. 82, dok je 1. bataljon bio izvučen u brigadnu rezervu u Malu Vašicu. Pošto je neprijatelj posednute položaje branio od sudno sa osloncem na Ilince kao glavnim čvorom odbrane, rešeno je da se udarom južno od sela, pravcem Sremčev salaš-Cvijanovičev stan, pokuša proboj kroz neprijateljevu odbranu i u sadejstvu sa 3. brigadom, koja je napadala sa severa, osvoji selo. U tom cilju, a i da bi stvorila prostor za razvoj 3. brigade, 2. brigada se do 14 časova 23. januara pregrupisala u borbeni poredak za napad. Drugi i 3. bataljon su usmereni da prodiru južno od sela preko Cvijanovičevog stana, 4. bataljon je povučen sa kanala u rezervu, a 1. bataljon je i dalje zadržan u Maloj Vašici. Za pripremu i podršku napada ovih dveju brigada razvijena je celokupna artiljerija divizije, i to: Teški divizion na ivici Male Vašice, a artiljerijska brigada (1, 2, 3. i 4. divizion) na zapadnoj i jugozapadnoj ivici Male Vašice.

Napad je počeo neusklađeno u 17 časova 23. januara 1945. sa znatnim zakašnjenjem 2. brigade. No, i pored toga, on se u početku povoljno razvijao. Savladani su predstražni položaji neprijatelja, a oko 22 časa je zauzeta i prva linija odbrane južno od Ilinaca, ispred Cvijanovičevog stana. Tu je oko 24 časa napad bio zaustavljen snažnim frontalnim otporom i efikasnim bočnim vatrenim dejstvima mitraljeza i minobacača. Ni Kosmajaska brigada nije imala značajnijeg uspeha u napadu. Ali, od napada se ipak nije odustajalo. U napad na Ilince oko 22 časa uveden je 1. bataljon 1. brigade, ali ni to nije pomoglo. Bataljon je imao 5 poginulih, 26 ranjenih i 3 kontuzovana. Sa velikim naporima nastojalo se da se savlada otpor neprijatelja i prodre do Cvijanovičevog stana, ali bez uspeha. Oko 3 časa 24. januara neprijatelj je protivnapadom odbacio 3. bataljon i desno krilo Kosmajske brigade, pa je napad obustavljen i oko 5 časova je naredeno da se sve jedinice povuku na polazne položaje. Te noći 2. brigada je imala gubitke od 10 poginulih i 77 ranjenih boraca. Tokom dana bataljoni su se zadržali na položajima ispred Ilinaca, a uveče od 20 do 24 časa sve položaje ispred 2. brigade preuzela je 1. lička brigada a ova je povučena u Adaševce u divizijsku rezervu. U borbama od 17. do 24. januara 2. brigada je, prema izvorima njenog štaba, imala 51 poginulog i 274 ranjena vojnika, zarobivši 21 neprijateljskog vojnika. Podatak iz istog izvora da je neprijatelj u istom periodu imao oko 700 vojnika izbačenih iz stroja deluje neuverljivo.

Kosmajaska brigada - na levom krilu borbenog poretka divizije - imala je zadatak da 23. januara prodorom preko šuma Draganovce i Selišta ovlada putem Apševci-Ilinci i Apševcima. Za napad su angažovana tri bataljona, a počeo je u 17,30 časova u tesnom sadejstvu sa 2. briga-

dom levo. U oštroj borbi 4. bataljon se probio do k. 83, ovladao severnom ivicom šume Draganovce i nastavio prodor preko Selišta ka putu Adaševci-Ilinci, dok je 1. bataljon izbio na Bosut kod k. 83 (gde se kanal uliva u reku). Tada je usledio protivnapad neprijatelja najpre na 1. bataljon, koji je odbačen od Bosuta, a uskoro se to desilo i 4. bataljonu, i levom krilu 2. brigade. Dalji pokušaji da se nešto učini nisu uspeali, pa su bataljoni povučeni na polazne položaje. Toga dana brigada je imala 25 poginulih, 125 ranjenih i 9 nestalih. Neprijateljevi gubici su procenjeni na 39 mrtvih, 55 ranjenih i 3 zarobljena. Zaplenjena su 2 »šarca« i nešto drugog oružja.

Prva brigada se tokom 23. i 24. januara nalazila u rezervi najpre u Šidu, da bi se 24. prikupila u Maloj Vašici odakle je noću 24/25. januara smenila 2. brigadu.

Prva konjička brigada je 23. januara 1945. po naređenju Štaba 6. divizije uputila 1. divizion u selo Grk (sada Višnjicevo) sa zadatkom da kod Sremske Rače zatvori prelaz preko Save i kontroliše njenu levu obalu sve do sela Jamene, dok je 2. divizion (imala je tada samo dva divizona, nešto kasnije formiran je i treći) zadržala na prostoru Adaševci-Morović radi održavanja veze sa divizionom u Grku, kontrolisanja prilaza iz Bosutskih šuma i izviđanja neprijatelja u pravcu Batrovaca i Lipovca.⁵³⁰

Tako je povlačenje brigada prvog ešelona na polazne položaje, pred zoru 24. januara 1945, označilo kraj napadnih dejstava ne samo 6. proleterske divizije nego cele 1. armije, jer su u isto vreme i ostale divizije odustajale od daljeg napadanja i povlačile se na polazne položaje. Naime, pošto je povratio i ponovo zaposeo ranije izgubljene položaje - Nibelunšku liniju, što je bio jedan od glavnih ciljeva napada nazvanog »Zimska oluja« od 17. januara, 34. armijski korpus ih je sada odsudno i krajnje žilavo branio svim snagama, tako da dvodnevni protivudar 1. armije i pored krajnjeg zalaganja svih snaga nije dao očekivane rezultate - povratak na položaje od pre 17. januara 1945. Poslednji napor 1. armije da slomi neprijateljsku odbranu na Nibelunškim položajima, učinjen 23. januara uveče, završio se neuspehom i tada je postalo jasno da od povratka na položaje od pre 17. januara nema ništa. Realno ocenjujući situaciju, shvatio je to i Štab armije pa je 24. januara odlučio da sa armijom prekine dalja ofanzivna dejstva i da na celom frontu pređe u odbranu. O tome je komandant armije istog dana (24. januara) izvestio Vrhovnog komandanta:

»I pored upornosti nismo mogli probiti neprijateljsku liniju kod Tovarnika i Lovaša. I neprijateljski i naši gubici su veliki. Prelazimo u odbranu i napustićemo nešto terena zbog smeštaja ionako iscrpljenih jedinica. Naš raspored će biti 3 divizije u prvoj liniji, a 3 divizije u rezervi«.

I zaista, posle teških danonoćnih sedmodnevnih borbi i slamanja udara 34. armijskog korpusa, 1. armija nije imala više snage da probije dobro utvrđenu i posednutu Nibelunšku liniju. Veliki zamor, teški gubici, ciča zima praćena smrzavanjem ljudi i istrošenost jedinica iscrplili

⁵³⁰) AVII, k. 256, br. reg. 3-1/2; k. 798, br. reg. 3-5/3, 3-7/3; k. 800, br. reg. 12/10; k. 802, br. reg. 3/10; k. 803, br. reg. 1-3.

su njenu ofanzivnu moć. Usled toga obe sučeljene strane prešle su na pozicionu odbranu na dostignutim položajima. U teškim sedmodnevnim borbama gubici su bili uistinu ogromni, naročito u nekim divizijama. Samo 6. proleterska divizija je od 17. do 24. januara 1945. imala 198 poginulih, 883 ranjena i 9 nestalih, dok su druge dve divizije imale još teže gubitke.⁵³¹

U rovovima Sremskog fronta. Poseta britanskog feldmaršala Harolda Aleksandera frontu i prelazak divizije na trojnu formaciju

U času obustavljanja napada, odbrana nemačkog 34. armijskog korpusa na Nibelunškoj liniji protezala se pravcem Mohovo-Lovas-Tovarnik-Ilinci-Apševci-Lipovac i dalje prema Savi. Sva ova mesta pretvorena su u čvorove odbrane i snažna uporišta koja su činila kičmu odbrambenog sistema. Između njih su na salašima i drugim pogodnim mestima uređene otporne tačke, a sve to je dobro zaprečeno bodljikavom žicom i raznim vrstama portivpešadijskih mina.

Kada je doneo odluku o obustavljanju napada Štab 1. armije je istog dana izdao zapovest za odbranu. Nasuprot neprijatelju na desno kri-lo armijskog rasporeda postavio je 21. srpsku diviziju na delu fronta istočno od Mohova na Dunavu do k. 98; ulevo od nje, od k. 98 pa do puta koji od Trunićegov salaša vodi za Bapsku rasporedio je 2. proletersku diviziju; front odbrane 1. proleterske divizije protezao se od navedenog puta i šume Kalile do isključno železnička pruga Šid-Tovarnik; 6. proleterska divizija dobila je odsek uključno pruga (k. 87) pa linijom istočno od Ilinaca do zaseoka Gradine na Bosutu. Odatle pa dalje na jug do reke Save nalazila se 1. konjička brigada, pod komandom 6. divizije, sa zadatkom da kontroliše i izviđa Bosutske šume i skelski prelaz na Savi. Pošto su smenjene sa položaja noću 24/25. januara 5. i 11. udarna divizija su povučene u armijsku rezervu: 5. divizija u rejon Ilok-Erdevik, a 11. divizija u rejon Bačinci-Kukujevci, obe da se odmaraju, sređuju, izvode obuku i izgrađuju drugi armijski odbrambeni pojas.

Nakon dva dana, 26. januara 1945, Štab armije je posebnim naređenjem postavio detaljne zadatke jedinicama u pogledu nasilnog izviđanja i načina uređenja i organizacije položaja za odbranu. Određeno je da svaka divizija prvog ešelona, svake noći, sa po jednim bataljonom, vrši snažne napade na pojedine delove neprijateljskih položaja radi

⁵³¹> Zb. 1-18, d. 40, 57. Evo kakve su gubitke za tih sedam dana imale ostale divizije: 1. proleterska 483 mrtva, 1.548 ranjenih i 1.666 nestalih (od toga samo brigada »Italija« i 1.330); 2. proleterska 91 mrtva i 326 ranjenih; 5. krajiška 452 mrtva, 810 ranjenih i 462 nestalih; 11. krajiška 130 mrtvih, 454 ranjena i 96 nestalih; 21. srpska 178 mrtvih, 647 ranjenih. Ukupno je iz stroja armije izbačeno 8.433 vojnika što odgovara brojnom stanju jedne jake divizije. Procena da je 9.000 neprijateljskih vojnika izbačeno iz stroja očigledno nije tačna. Ali je pod ozbiljnom sumnjom i podatak iz Ratnog dnevnika Vrhovne komande Vermahta da su u operaciji »Zimska oluja« imali samo 188 poginulih i 1.047 ranjenih. U toku odbrane izgubljeno je mnogo naoružanja, naročito u 1. i 5. diviziji, čije su posluge protivtenkovskih oruđa jako stradale, izgubivši 23 protivtenkovska topa 45 mm, 15 topova 76 mm (ZIS-3) namenjenih za protivtenkovsku borbu i 3 haubice 122 mm. (Lj. Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić: *Sremski front 1944-1945*, BIGZ, 1979).

uništavanja manjih delova, zarobljavanja vojnika i prikupljanja podataka (popularno nazvano »hvatanje jezika«), uznemiravanja neprijatelja, otkrivanja rasporeda njegovih jedinica i vatrenih tačaka. Bilo je naređeno da se bataljoni određuju po redu, uključujući i bataljone u divizijskoj rezervi, tako da svaki od njih izvrši jedan napad u desetak od petnaest dana. Cilj ovih napadnih akcija bio je da se zadrži inicijativa i razvija ofanzivni duh jedinica, a neprijatelj prisili na pasivnu odbranu, zatim da se upoznaju njegove snage i raspored kako bi se, kada se uskoro pređe u ofanzivu, lakše razbile i slomile. Akcije je po pravilu trebalo izvoditi noću od 19 časova uveče do 6 časova ujutru, počinjući ih uvek u različito vreme. Povremeno su se one mogle vršiti i danju uz upotrebu artiljerije.

Uočivši nedostatak, u inženjerijskom smislu razvijenih i uređenih položaja po dubini tokom odbrane 17. i 18. januara, Štab armije je posebno insistirao na fortifikacijskom uređenju što više odbrambenih položaja po dubini. Zahtevano je da se ispred prednjeg kraja odbrane izgrade istureni predstražarski položaji za predstražarska odeljenja, a pozadi glavnog odbrambenog položaja (bataljona prve linije) da se izgrade prihvatni odbrambeni položaji. Pošto je neprijatelj svoj prednji kraj odbrane postavio na oceditom zemljištu, jedinice NOVJ su morale pojedine posednute delove da napuste, povlačeći se unazad da bi izbegle podvodno tlo nepodesno za rovove. Tako je stvoren relativno veliki međuprostor (»ničija zemlja«).

Dobivši zadatak da brani zonu između pruge Tovarnik-Bačinci i Bosuta, 6. proleterska divizija je noću 24/25. januara posela određene položaje tako da je njen raspored 25. januara bio: na desnom krilu divizije na frontu uključno Korovi, odnosno pruga (k. 87), pa do Kondrašice, nalazila se 3. brigada sa dva bataljona u prvom a dva u drugom ešelonu sa artiljerijom pozadi desnog krila i minobacačima oko 500 metara iza prve linije; levo od nje a istočno od Ilinaca, na frontu Kondrašica do Trnovca; bila je 1. brigada sa dva bataljona u prvom ešelonu dok su tri bila ešelonirana po dubini; na levom krilu divizijskog rasporeda od Trnovca do Gradine na Bosutu stavljena je Kosmajaska brigada sa dva bataljona, dok su dva bila pozadi, a jedan od njih u rezervi u Maloj Vašici; 2. brigada je bila u divizijskoj rezervi u Adaševcima. Artiljerija je zauzela vatrene položaje u rejonu Adaševci-Mala Vašica. Štab divizije se smestio u Adaševce, komanda pozadine u Gibarac, a Medikosanitetski bataljon u Bačince. Naspram prednjeg kraja odbrane 6. divizije, protezao se prednji kraj odbrane nemačke 41. pešadijske divizije, pravcem istočna ivica Tovarnika-Brišće-Boris-istočna ivica Ilinaca-Sremčev salaš-šuma Draganovce do Batrovaca i Lipovca.

Čim je pala odluka za prelazak u odbranu i jedinice zauzele odgovarajući borbeni poredak, odmah su pristupile ukopavanju položaja. Uz pomoć inženjerijskih jedinica (divizijskog bataljona i brigadnih četa) radilo se intenzivno danju i noću po mrazu, snegu i blatu. Trebalo je što pre ukopati se u zemlju, kako radi zaštite od neprijateljeve ubitačne vatre, tako i radi zaštite ljudstva od velike studeni koja je nemilosrdno pritiskala ravnice. Mada su jedinice stekle izvesna iskustva u izradi fortifikacijskih objekata, još uvek je bilo oklevanja i uzdržavanja u pristupanju tim poslovima. Ukopavanje je tek trebalo da postane sastavni deo

borbene delatnosti na frontu, i da se poštuje staro vojničko iskustvo i pravilo da kada puška ne radi, ašov radi.

Utvrđivanje i ukopavanje bila je jedna od najvažnijih preokupacija starešina i štabova, političkih rukovodilaca, komiteta i partijskih organizacija. Kada su izrađeni prvi rovovi, koji su činili prednji kraj odbrane divizije, rađeni su rovovi po dubini, a potom su povezivani saobraćajnicama i dopunskim rovovima. U rovovima su izrađivana pokrivena skloništa za pojedince i za cele grupe u kojima su se borci na položaju odmarali. Mestimično su rovovi prekrivani radi bolje zaštite ljudstva od studeni i parčadi granata i bombi. Veća skloništa su zagrevana pećima »bubnjarama«. Skloništa su rađena za štabove bataljona i komande četa, dok su se štabovi brigada i divizije uglavnom nalazili po kućama u selima. Balvani za pokrivanje skloništa sečeni su i dovlačeni iz šume Kablarac. U rovovima se izuzetno teško živelo i boravilo, pa su bataljoni prvog borbenog ešelona morali često da se smenjuju. Po suvom vremenu, makar bilo i hladno, lakše se podnosio boravak u rovovima. Ali, kada je padala kiša ili se topio sneg, ili su nailazile podzemne vode, pa se rovovi punili vodom često i do kolena, boravak u njima bi postajao neizdržljiv. Ni ubačeni snopovi kukuruzovine nisu mnogo pomagali. Rovovska vojna u Sremu je i sa te strane obilovala izuzetnim ljudskim patnjama, pa i ličnim dramama.

Na ovim položajima, između Tovarnika i Gradine na Bosutu, divizija je prezimila i dočekala 4. april, kada ih je predala drugim jedinicama, a ona je upućena u napadna dejstva između Spačve, odnosno Bosuta i Save. Gotovo dva i po meseca, pod surovim zimskim uslovima, divizija je bez smene provela u prvom ešelonu armije, odnosno na glavnom odbrambenom pojasu. U tom periodu fortifikacijski radovi nisu prekidani. Pored osnovnih rovova na prvom i drugom odbrambenom položaju, koje su držali bataljoni prvog i drugog ešelona, izrađivani su dopunski rovovi, saobraćajnice između rovova po dubini, mitraljeska gnezda, zakloni i skloništa za artiljerijska i minobacačka oruđa. Tako je odbrambeni pojas divizije po dubini bio potpuno razvijen, a borbeni poredak joj je bio u rovovima.

Iako su uslovi za život i rad u jedinicama bili izuzetno nepovoljni, u rovovima i skloništima je održavana vojna i politička nastava, držani su partijski sastanci i četne konferencije, analfabetski kursevi i diskusije o vestima iz dnevne i ostale štampe sa drugih frontova i bojišta. Naročita pažnja je posvećivana vojnostručnoj obuci, posebno u rukovanju i upotrebi oružja. Sa jedinicama u rezervi izvođena su školska i bojna gađanja i taktičke vežbe sa bojnim gađanjima. Pri štabovima brigada i divizije održavani su razni kursevi za desetare i vodnike, političke delegate i komesare četa, izviđače i snajperiste. Intenzivno se radilo na upoznavanju boraca sa minsko-eksplozivnim sredstvima (minama razne vrste) i načinima njihovog pronalaženja i uklanjanja. Uz sve to nije zanemarivana aktivnost na frontu. Gotovo svakodnevno su izvođena napadna dejstva različitog obima.

Relativno zatišje na frontu bilo je iskorišćeno i za održavanje divizijske partijske konferencije, 27. februara 1945, u Šidu sa osnovnim zadatkom da mobilise partijske organizacije i komuniste na zadacima ubrzanog idejnog i političkog pripremanja boraca za nove napore, a u pr-

vom redu, za političke događaje povezane sa završetkom rata. S obzirom na predstojeće promene društvenog i državnog uređenja, na prve izbore za ustavotvornu skupštinu i na odnose zapadnih saveznika prema novoj državi, bilo je veoma važno pripremiti borbe da i nakon prestanka ratnih dejstava prihvate i brane tekovine NOR-a i dalje političke ciljeve socijalističke revolucije. O tome je na konferenciji najviše govorio Edvard Kardelj, član Politbiroa CK KPJ. Pored njega, konferenciji su prisustvovali i Franc Leskošek, takođe član Politbiroa CK KPJ, Mijalko Todorović, politički komesar 1. armije i politički komesari i zamjenici komesara ostalih divizija na Sremskom frontu. Na konferenciji je divizijsko rukovodstvo podnelo tri referata - politički, vojni i organizaciono-partijski. Konferencija je uspešno protekla, mada nije bilo dovoljno diskusija i širih rasprava delegata budući da »to još kao stil nismo bili izgradili«, kako je napisao o konferenciji Nikola Pejnović, tada politički komesar divizije.⁵³² O ovom značajnom događaju, kao i o mnogim drugim zbivanjima, ne mogu se naći osnovni podaci. Tako, na primer, nema podataka o stanju partijske organizacije u diviziji, o broju članova i kandidata Partije, o SKOJ-u i drugim sličnim pitanjima.

Mada se u ta dva i po meseca front nije pomerao, na njemu se nije mirovalo. Manje akcije sa obe strane, počev od dejstva patrola i izviđačkih grupa pa do bataljona, nisu donosile značajnije rezultate niti promena na frontu, ali su gubici bili svakodnevni (1. brigada je, na primer, u prvih devet dana u tim akcijama imala 6 poginulih i 29 ranjenih boraca). Neophodno je obratiti pažnju na veće i značajnije napadne akcije (jačine bataljona) koje takođe nisu bile retkost na celom frontu 6. divizije.

Oko 20 časova 28. januara 1945. godine, 4. bataljon 3. brigade je upućen u nasilno izviđanje preko utrine Boris prema k. 82 između Tovarnika i Ilinaca. Približivši se na oko 250 metara od neprijateljskih rovova, zasut je snažnom vatrom i nateran da zalegne. U daljoj borbi neprijatelj je intervenisao tenkovima i bataljon se morao povući uz gubitke od 1 poginulog i 3 ranjena borca. Tri dana kasnije 1. bataljon, 3. brigade upućen je da napadne neprijatelja u rejonu k. 85, severoistočno od Ilinca. Bataljon je izbacio neprijatelja iz prednjih rovova i za njim upao u Ilince. Neprijatelj je u selu pružio snažan otpor i intervenisao sa dva tenka, od kojih je jedan oštećen. Nešto kasnije usledila je intervencija tenkova i pešadije iz Tovarnika, pa se bataljon morao povući sa 4 poginula i 3 ranjena borca, procenivši da je neprijatelj imao oko 20 poginulih. I 3. bataljon 1. brigade vršio je nasilno izviđanje u rejonu Ilinaca 29. januara. Pri tom je naišao na jak otpor neprijatelja, pa se nakon izvesnog vremena povukao sa 4 ranjena borca. I na levom krilu divizije, kod Kosmajске brigade, nije se mirovalo. Oko 20 časova 28. januara jedan bataljon ove brigade napao je neprijatelja u šumi zapadno od Naklo. Neprijatelja je izbacio iz prednjih rovova ali dalje nije mogao, pa se bataljon povukao uz gubitke od 1 poginulog i 7 ranjenih boraca, zaplenivši 1 šarac, 1 laki minobacač, procenivši da je ubio 15 neprijateljskih vojnika.

532) Nikola Peinović, *Razmišljanja o ratu i revoluciji*, VINC, Beograd 1987, str. 284. Poslednji sačuvani izveštaj o broju članova KP i SKOJ-a je od 12. aprila 1944. Divizija je tada imala 1.082 člana KP, 128 kandidata i 764 člana SKOJ-a.

U to vreme, od 25. do 30. januara, 2. brigada se nalazila u Adaševcima. Zaslužnim borcima su dodeljena odlikovanja, a svakodnevno je izvođena borbena obuka i vojno-politička nastava. Tako je, na primer, 26. januara od 9 do 12 časova po oblačnom i hladnom vremenu izvođena taktička vežba sa pretpostavkom napada na naseljeno mesto (Adaševce), pri čemu se jedan bataljon branio a tri su napadala. Posle podne vršena je analiza vežbe sa svim starešinskim sastavom. Oko 17 časova 30. januara 2. brigada je iz Adaševca krenula preko Male Vašice i uveče, na položajima između Ilinaca i Batrovaca smenila Kosmajsku brigadu. Jedan bataljon Kosmajске brigade te noći je upao u Batrovce, pošto je bilo zapaženo da su se neprijateljski delovi iz sela povukli prema Lipovcu. U nastupanju prema Lipovcu bataljon je naišao na jak otpor pa se povukao u sastav svoje brigade sa 1 mrtvim i 1 ranjenim.

U nameri da uhvate »živi jezik«, a istovremeno omogućće jednom izviđačkom vodu izviđačke čete brigade da se preko Bosuta prebaci u pozadinu neprijatelja, bataljoni prvog ešelona 2. brigade su oko 20 časova 1. februara preduzeli nasilno izviđanje manjim snagama, uz podršku protivtenkovske baterije i minobacača 81 mm. Jedna četa 2. bataljona nastupala je od Nakla pored kanala severnom ivicom šume Draganovce i naišla na jak otpor kod mosta na kanalu južno od Trnovca, dok je levo od nje 3. bataljon sa dva voda napadao prema k. 82, a manjim snagama nešto južnije od nje. Ovi delovi su prodrli do k. 82 gde su zadržani. Pokušaji da se dalje probiju nisu uspeli, neprijatelj ih je tukao snažnom frontalnom i bočnom vatrom. Iz rejonu Sremčev salaš tukao je delove 2. bataljona, a iz rejonu k. 82 (jugozapadno od Gradine) delove 3. bataljona. Oko 2 časa 2. februara ovi su delovi povučeni na polazni položaj uz gubitke od 4 poginula i 29 ranjenih boraca. Iz Adaševca je 2. bataljon Kosmajске brigade 1. februara upućen da napadne Batrovce i Lipovac ali uspeha nije bilo, morao se povući.

Uveče 2. februara 4. i 5. bataljon 1. brigade napali su neprijatelja kod Ilinca i zauzeli nekoliko bunkera, a potom su prinuđeni da se povuku, izgubivši 1 mrtvog i 22 ranjena, dok su neprijateljeve gubitke procenili na 6 poginulih i 12 ranjenih. Uveče 4. februara 3. i 4. bataljon 3. brigade napali su neprijatelja u rejonu k. 81 u pravcu Pasjih vešala. Neprijatelj je napad odbio i bataljoni su se povukli sa 1 mrtvim i 17 ranjenih boraca.

Tokom 5. februara na celom frontu divizije primećeno je neko komešanje neprijatelja, koje je ličilo na povlačenje i napuštanje položaja, a u stvari radilo se o smeni i izvesnom pregrupisanju jedinica. Interesantno je da su štabovi brigade zaključili da se neprijatelj povlači sa položaja, pa su sve tri brigade samoinicijativno prešle u napad. Na desnom krilu 3. brigada je sa 1. bataljonom napadala Ilince sa severne strane uz podršku pet minobacača, dok je sa 4. bataljonom napadala rejon Brišće, uz bočno osiguranje prema Tovarniku. Neprijatelj je odbio napad i jednog i drugog bataljona i prisililo ih na povlačenje nanevši im gubitke od 16 ranjenih boraca. Prva brigada je napala neprijatelja ispred istočne ivice Ilinaca i zauzela neprijateljeve rovove, a neprijatelj se povukao u selo. Borba je vođena ceo dan uz efikasnu podršku artiljerije, ali selo nije mogla da zauzme pa su snage povučene sa 13 mrtvih

i 53 ranjena borca. Zaplenjeno je 2 puškomitraljeza, 1 laki minobacač, 1 automat i drugo, ocenivši da je neprijatelj imao 28 poginulih i 40 ranjenih vojnika.

Ipak, najžešći okršaj toga dana vodila je 2. brigada. Njen 4. bataljon iz rejona Naklo prešao je kanal i uz podršku minobacača jednom četom napao neprijatelja u šumi prema k. 82, odakle mu je slabije delove odbacio prema k. 83 (severoistočno Selište). Istovremeno je 1. bataljon prešao kanal kod Gradine i napao neprijatelja istočno od šume Draganovce gde je naišao na jak otpor. Oba bataljona su do 14 časova izbila na liniju Trnovac-most na kanalu (severno k. 82, zapadno Naklo) - k. 82 (jugozapadno Gradina), ali su i tu zadržani. Uveče oko 20 časova napad je nastavljen. Četvrti bataljon napadao je prema k. 83 (severoistočno Selište), a 1. bataljon južno od njega kroz šumu Draganovce prema k. 83 (na putu jugozapadno od Selišta). Napad su podržavali divizijska artiljerijska brigada i minobacači. Neprijatelj je iz dobro utvrđenih i minama jako zaprečenih položaja, uz jaku podršku minobacača i artiljerije iz rejona Apsevci, sprečio prodor i odbio napad. Naročitu teškoću jedinicama u napadu činile su nagazne protivpešadijske mine, koje je neprijatelj neštedimice postavio ispred svojih položaja. Samo tom prilikom, na pravcima napada ova dva bataljona, inženjerijski bataljon divizije, inženjerijska četa brigade i pešadijske jedinice uklonile su i uništile po izveštaju brigade 1.200, a po izveštaju divizije 1.600 nagaznih protivpešadijskih mina. Bataljoni su imali 5 poginulih i 40 ranjenih boraca, a neprijateljevi gubici su procenjeni na 30 mrtvih i više ranjenih vojnika. Ukupno je toga dana divizija imala 18 poginulih i 109 ranjenih. S razlogom su štabovi brigada u svojim izveštajima isticali da su nagazne mine jedan od najvećih uzroka velikih gubitaka u preduzimanim napadima kao i njihovih neuspeha. Nedovoljno obučeno ljudstvo, isticali su štabovi, pri savlađivanju minskoeksplozivnih prepreka sporo se i nesigurno kreće u nastupanju, a kada se nađe na minsko polje napad zastane, gubi energiju i silinu udara.⁵³³⁾

Pošto ju je, 6. februara, smenila Kosmajaska brigada na položaju, uključeno Korovi (k. 87) - isključeno Kondrašica, 3. brigada je povučena u divizijsku rezervu u Adaševce, gde je ujedno izvodila intenzivnu borbenu obuku i političku nastavu. Naredni vedri i lepi zimski dani proticali su bez značajnijih borbenih poduhvata, uz obostrana vatrena dejstva i čarkanja. Rad na doterivanju položaja nije jenjavao. Podešavani su objekti i zakloni za vatreno dejstvo, izrađivana su skloništa, uređivane sabračajnice, higijenski objekti i drugo. Naporedo s tim odvijala se, prema uslovima, borbena i politička obuka jedinica na položajima. Sa starošinama su analizirana svakodnevna borbena zbivanja, izvlačene pouke i iskustva. Demonstrativni napad 4. bataljona 2. brigada 9. februara oko 9 časova da uhvati »jezik« nije dao rezultate. Ponovni pokušaj 1. i 4. bataljona 2. brigade da 10. februara oko 22 časa uhvate »jezik« opet nije uspeo. Tih dana je na frontu primećeno pristizanje ustaško-domobranskih jedinica. Štabovi brigada su izveštavali da su one neke položaje

sišTzbTI-T^ d. 21, 23, 40, 57, 154; AVII, k. 256, br. reg. 3-1/2, 4-1/2; k. 798, br. reg. 3-5/3, 4/2, 6/2, 7/2, 9/2, 9-2/2, 12/2, 5-1/1, 3-7/3; k. 799, br. reg. 10-2/6; k. 800, br. reg. 12-10; k. 801, br. reg. 1/9, 4/9, 12-9/1. Bobrena obuka je izvodena po utvrđenom programu, koji je Stab 1. korpusa dostavio 4. januara 1945. godine (k. 1411, br. reg. 1/7).

preuzimale od Nemaca. Vedro vreme je pogodovalo avijaciji NOVJ da svakodnevno dejstvuje i izviđa neprijatelja, dok se neprijateljska avijacija nije pojavljivala.

Tokom 11. februara na frontu 1. brigade bila su nešto intenzivnija dejstva predstražnih i izviđačkih organa, a i neprijatelj je pravio ispade. U tim dejstvima 3 borca su poginula a 4 su ranjena, uglavnom od nagaznih mina. Kosmajaska brigada je imala dva bataljona u prvom ešelonu, odnosno na glavnom položaju, dok su joj dva bataljona bila u drugom ešelonu, odnosno rezervi, sa kojima je izvođena borbena obuka. Pred njenim frontom neprijatelj se držao uglavnom pasivno, dejstvujući, ponekad artiljerijom. Uveče 11. februara 2. brigada je izvršila već uobičajenu smenu bataljona, a u međuvremenu je došlo do pomeranja granice između 2. i 1. brigade, koja je držala front desno od Kondrašice do Trnovca. Tako je 3. bataljon 2. brigade poseo položaj na kanalu: isključno Trnovac - uključno Gradina, dok se 2. bataljon pomerio ulevo isključno Gradina - uključno šuma Kablarac. Smenjeni bataljoni (1. i 4.) povučeni su u rezervu u Malu Vašicu, Budući na levom krilu divizijskog rasporeda 2. brigada se istovremeno našla nasuprot desnom krilu fronta nemačke 41. pešadijske divizije, oslonjenog na Bosut i močvare Botsuskih šuma, koje je stalno držala ugroženim. Upravo radi zaštite desnog boka i krila, neprijatelj je na desnoj obali Bosuta - po oceni Štaba brigade snagama oko jednog bataljona - držao i uporno branio sela Batrovce i Lipovac kao jake otporne tačke, oko kojih su narednih dana usledile veoma teške i krvave borbe.

Primitivši tokom dana pomeranja i povlačenja neprijateljskih delova iz Batrovaca prema Lipovcu, 2. bataljon 2. brigade se, noću 12. februara oko 24 časa, u rejonu Gradine prebacio na desnu obalu Bosuta s ciljem da zauzme Batrovce i dejstvuje prema Lipovcu. Pri ulasku u selo prednji delovi bataljona sukobili su se kod crkve, sa slabijim snagama neprijatelja koje su u kraćem sukobu proterali prema Lipovcu. U nastupanju za njim bataljon je naišao na jak otpor sa linije Tomevce - Marikovo i bio zaustavljen. Ujutro je zapadno od Batrovci poseo položaj na liniji Bosut - zapadna grupa kuća od Batrovaca - salaš Oštrije, koji je tokom dana pripreman za odbranu. Pošto se neprijatelj držao na izgled pasivno, a u stvari je prikupljao snage za protivnapad, bataljon je pokušavao da se tokom dana slabijim delovima probije do Lipovca, ali bez uspeha. I narednog dana, osim izviđačke delatnosti, nije bilo značajnih dejstava. Uveče se uzalud pokušavalo izvesnim delovima upasti u neprijateljski raspored i uhvatiti »živi jezik«, ali neprijatelj se nije dao iznenaditi.

Rano ujutro 15. februara neprijatelj je počeo da tuče položaje 2. bataljona, jakom artiljerijskom vatrom, koja je sa izvesnim prekidima trajala ceo dan. Pod zaštitom i uz podršku artiljerije neprijatelj je sutradan prešao u napad sa oko 400 vojnika (po podacima Štaba brigade). Jačim snagama je napadao u zahvatu puta Lipovac-Batrovci, dok je manje snage uputio prema k. 82 (Marikovo). Oštra borba je trajala ceo dan, odbijena su tri neprijateljska juriša i održani posednuti položaji. U sumrak je neprijatelj ipak uspeo da, uz snažnu artiljerijsku podršku, prodre u zahvatu puta, slomi otpor jednog voda, čije je sve ljudstvo sem tri borca bilo izbačeno iz stroja, do crkve u selu. Potom je bočnim dejstvima pri-

silio i ostale snage bataljona na povlačenje južno od komunikacije. Nakon toga, neprijatelj je zaustavljen, a bataljon je zadržao istočni deo sela, uspostavivši odbranu na liniji Bosut - istočno od glavne raskrsnice u selu - preko Bikovi, kontrolišući rejon Oštrije slabijim delovima zajedno sa delovima 1. konjičke brigade. Na dostignutim položajima obe strane su prenoćile u neposrednom borbenom dodiru.

U nameri da odbaci neprijatelja i zadrži Batrovce, a po mogućstvu da osvoji i Lipovac, Štab 2. brigade prebacuje u Batrovce i 4. bataljon iz rezerve, uputivši svoga načelnika štaba, majora Vladimira Mandarića, da objedinjuje komandovanje sa ova dva bataljona. Četvrti bataljon je noću prešao Bosut u rejonu Gradine i do 4 časa 16. februara zauzeo polazni položaj za napad u istočnom delu Batrovaca, pošto su se tu razdvojile i u stranu rokirale snage 2. bataljona. Računalo se da neprijatelj u zapadnom delu Batrovaca ima oko 200 vojnika, a da ostalim snagama južnije od sela zatvara pravce prema Tomevcu i Marikovu, pa je ubačen svež 4. bataljon da napada kroz selo, a umorniji i gubicima oslabljeni 2. bataljon da mu razdvojenim snagama na njegovim krilima sadejstvuje po spoljnim pravcima. Stoga je 2. bataljon jednu četvu uputio pored Bosuta severnom ivicom Batrovaca, a glavninu iz rejona Bikovi kanalom južno od Batrovaca prema Tomevcu u nameri da bočnom vatrom potpomaže napad 4. bataljona.

Dobro podržani minobacačkom baterijom 120 mm iz rejona Gradine, bataljoni su oko 5 časova prešli u napad. I neprijatelj je odmah dobio jaku podršku svoje artiljerije i minobacača iz rejona Apševaca i Lipovca. Razvila se ogorčena borba u mestu i po spoljnim pravcima. Osvojene su neke istaknute tačke branioca, ali njegov otpor nije popuštao. Naprotiv, protivnapadima je ukočio nastupanje pa su jedinice na dostignutoj liniji zaustavljene. Uveče oko 18 časova napad je obnovljen. Žestoka i uporna borba trajala je celu noć, ali značajnijeg prodora i uspeha nije bilo. Ujutro se borba primirila i obe strane su tokom 17. februara ostale na svojim položajima. Ni 2. bataljon po spoljnim pravcima nije imao uspeha.

Uprkos ubedljivim neuspesima, praćenim ozbiljnim žrtvama, još se nije odustajalo od namere da se osvoje i zadrže Batrovci. Teško je uočiti ubedljive razloge i proniknuti u motive tolikoj upornosti, kojom se - i da je urodila plodom - u taktičko-operativnom pogledu nešto značajno nije moglo postići. No, u tome pravcu se tada nije razmišljalo, već je obnavljanje napada užurbano pripremano tokom dana. Četvrti bataljon je ostao na istom pravcu, dok je 2. bataljon prikupljen južno do sela kako bi iz rejona Bikovi i Oštrije napadao prema Marikovu i Tomevcu, odakle je trebalo da dejstvuje u leđa neprijatelju u Batrovcima. Plan je bio dobro zamišljen ali je u proceni zemljišta prevedena močvara na pravcu 2. bataljona. Minobacačka baterija 120 mm je i dalje podržavala napad iz rejona Gradine.

Posle petnaestominutne vatrene pripreme napad je počeo u 18 časova 17. februara. Pored snažnog otpora 4. bataljon je u selu naišao na minska polja i minirane zgrade, što je jako otežalo prodiranje. Osim toga, neprijatelj se koristio i drugim lukavstvima. Prvu četvu ovoga bataljona na desnom krilu je namamio u klopku, pa ju je snažnim udarom vatre i ručnih bombi onesposobio za dalje prodiranje. Ostale snage ba-

taljona su nekako uspele da dopru do raskrsnice u selu, ali dalje se nije moglo. Nije pomoglo ni aktivno dejstvo 3. bataljona od Gradine levom obalom Bosuta preko k. 82 ka k. 84 (Ilača). Njega je neprijatelj sačekao na ivici šume severoistočno od k. 84 i odbacio nazad. I 2. bataljon se na svom pravcu zaglibio u močvaru i pod vatrom neprijatelja jedva se izvukao nazad, pa je i njegov manevar propao. Najzad je Štab brigade realno ocenio situaciju i u 1 čas 18. februara naredio obustavljanje napada. Iz Male Vašice, je upućen 1. bataljon iz rezerve bataljona. On je pre svanuća preuzeo položaje na liniji istočni deo sela Batrovci-Bikovi a smenjeni bataljoni su povučeni u rezervu u Malu Vašicu. U borbama za Batrovce poginulo je 28 i ranjeno 115 boraca, a procena da je neprijatelj imao oko 100 poginulih i još više ranjenih nije ubedljiva.

U potonjim analizama neuspeha utvrđeno je »da napadu nije prethodilo temeljito izviđanje neprijatelja, njegovih snaga, namera i rasporeda«, pominjano je »neiskustvo boraca i prilično slaba inicijativa nižeg komandnog kadra«, slabo sadejstvo sa artiljerijom i među susednim jedinicama, olak previd močvare na koju je naišao 2. bataljon. Uzroke neuspeha bilo je lakše nabrajati nego otkloniti, da se ne bi ponavljali iz akcije u akciju. Glavni uzroci neuspeha u do tada preduzimanim napadima na Sremskom frontu, pri izrazito povoljnom brojnom odnosu snaga, iako slabijeg naoružanja, objektivno sudeći nisu imali odgovarajućeg znanja i obučenosti, pre svega starešine da objektivno procenjuju situaciju, da znalački organizuju i upravljaju dejstvima jedinica - međusobno i sa sredstvima podrške i da vešto i brzo koriste propuste neprijatelja. Sa više nego skromnim vojnostručnim znanjima, bez valjane teoretske i praktične vojnostručne podloge, starešine izrasle u partizanskom ratovanju i oslonjene na prethodna iskustva malo toga su umeli da iskoriste u daleko složenijim uslovima, pri komandovanju daleko brojnijim i savremeno opremljenim jedinicama u rovovskoj vojni. Hrabrost, samopožrtvovanje i upornost nisu više bili dovoljni za uspeh.

Pošto je 18. februara ujutro preuzeo položaje kod Batrovca, 1. bataljon 2. brigade se na njima zadržao naredna tri dana bez ozbiljnih sukoba. Međutim, neprijatelj, rešen da očisti desnu obalu Bosuta, 21. februara je prešao u odlučan napad uz snažnu podršku artiljerije i minobacača. U oštroj borbi 1. bataljon je bio prinuđen na povlačenje i oko 20 časova se prebacio na levu obalu Bosuta, čime je bilo izgubljeno i ono malo što je sa toliko napora i žrtava prethodnih dana bilo stečeno. Narednih dana borbe su se stišale i svele na povremena izviđačka i predstražna dejstva, dejstva snajpera i povremeno artiljerije i minobacača.

U vreme dok je 2. brigada u rejonu Batrovci-Lipovac vodila najveću i najznačajniju akciju u toku dvoipomesečnog boravka 6. proleterske divizije na Sremskom frontu, kod ostalih brigada na frontu vladala je uobičajena živost. Oko 20 časova 14. februara 3. brigada je preuzela položaje 1. brigade, na frontu Kondrašica-Trnovac, a ova je nakon 20 dana neprekidnog boravka u prvoj liniji odbrane povučena u Adaševce, na odmor i predah kao divizijska rezerva. Avijacija NOVJ tih dana bila je veoma aktivna pred frontom divizije, tukući neprijateljska uporišta Lipovac, Apševce, Ilince i druga. Artiljerija je takođe povremeno dejstvovala na izabrane ciljeve. Pojedini bataljoni 3. i Kosmajске brigade su po-

vremeno pravili kraće ispade ali bez rezultata. Tih dana je ranjen komandant Kosmajске brigade Radoslav Maričić, pa je 14. februara dužnost komandanta preuzeo Miloš Canković, do tada zamenik komandanta 1. ličke brigade, dok je polovinom januara, politički komesar ove brigade postao Đuro Ljuština, umesto Radovana Gakovića.

Još dok je plamsala oštra borba na području Batrovci-Lipovac, Štab divizije primio je 17. februara zapovest Štaba 1. armije da odmah uputi jedan kombinovani odred jakog sastava u rejon Jemena-Strošinci-Soljani sa zadatkom da likvidira neprijatelja u ovim selima, a potom da prodre u rejon Gunje prema Brčkom. Štab 6. proleterske divizije ovaj zadatak je poverio 1. ličkoj brigadi i u 22 časa 17. februara postavio joj konkretan zadatak i odredio sastav odreda. Odred je sačinjavala: 1. lička brigada (bez 1. i 5. bataljona), zatim njena inžinjerijska četa, sanitetska četa i po jedan vod četa za vezu i izviđačke čete, ojačana 1. divizionom 1. konjičke brigade. Bio je to veoma jak sastav jačine oko 2.000 ljudi. Prva brigada je 18. februara ujutro, na čelu s komandantom Dmitrom Zaklanom i zamenikom komesara Milanom Grubićem, otpočela marš, dug oko 40 kilometara, pravcem: Adaševci-Morović-Grk-Sremska Rača-Jamena. U Grku je oko 23 časa brigadu sustigao pridati 1. konjički divizion. Marš je dalje nastavljen sa 1. konjičkim divizionom u prethodnici, koji je, osim obezbeđenja, trebalo i da popravlja mostove na kanalima.

Posle dugog noćnog i napornog marša nasipom uz levu obalu Save, odred je noću izbio u rejon Jamene i već u 4 časa napao neprijateljski garnizon u Strošincima, gde se računalo na oko 150 vojnika, a pokazalo se da ih je bilo oko 350. Drugi bataljon je napadao sa jugozapada a 3. bataljon sa severoistoka, dok je 4. bataljon bio na obezbeđenju, zajedno sa konjičkim divizionom, na odgovarajućim pravcima. Posle dvočasovne borbe neprijatelj je savladan, selo zauzeto i 37 vojnika zarobljeno. Ostatak neprijateljskog garnizona je gonjen do u selo Soljane, koje je već u 13 časova napadnuto. U prvom naletu 3. bataljon je upao u Soljane, koje je branilo oko 200 belakozaka, ali ga zbog slabog sadejstva ostalih snaga nije uspeo zauzeti. U tom su neprijatelju stigla pojačanja, iz Vrbanje satnija ustaša, a nešto kasnije još jedna satnija i Konjička kozačka jedinica, pa su se snage 1. brigade morale povući. U isto vreme izvesni neprijateljski delovi, u pokušaju da iz Račinovaca prodru u Jamenu, bili su odbačeni. Pošto je neprijatelj iz rejona Brčkog užurbano dovlačio jače snage i pojačavao okolne garnizone, Štab 1. brigade je ocenio da nema uslova za dalje prodiranje - kako mu je glasio zadatak - pa je odlučio da se povuče nazad, iako zadatak nije izvršio. U ovim borbama brigada je imala 11 poginulih, 27 ranjenih i 1 nestalog borca. Osim 37 zarobljenih, izveštaj Štaba brigade navodi da je »ubijeno 75 neprijateljskih vojnika preko kojih su naši borci pregazili, među njima dva nemačka podoficira« i da ih je ranjeno oko 80. Bilo je i plena: 1 minobacač 81 mm sa 100 mina, 2 laka minobacača sa 250 mina, 1 mitraljez »breda«, 4 puškomitraljeza, 32 puške, nešto pištolja, municije i druge opreme.

Ujutro 20. februara odred je iz Jamene krenuo odsturnim maršem nazad i stigao u Grk gde je prenoćio. Sutradan je nastavio marš i oko 12 časova izbio u Adaševce, čime je ovaj rejđ bio završen. Ovaj red 1.

brigade i konjičkog divizionu, mada nije ispunio očekivanja i izvršio postavljene zadatke, predstavlja zajedno sa dejstvima 2. brigade oko Batrovca i Lipovca najkrupnije poduhvate 6. divizije na Sremskom frontu u tom periodu (od 24. januara do 4. aprila).

Prikupivši se ponovo u Adaševcima 1. brigada je do 26. februara ostala u divizijskoj rezervi, da bi toga dana u 19 časova krenula na položaj i smenila 2. brigadu, koja je povučena u Adaševce. U stvari, na položaj, isključno Trnovac - uključno Gradina, razvijen je samo 1. bataljon sa jednom četom 5. bataljona, a sve ostale snage su zadržane u Maloj Vašici. Očigledno je da se od neprijatelja nije očekivala značajnija inicijativa, pa je glavnina smeštena udobno po kućama u selu radi boljih uslova za rad, obuku i odmor. Desno od 1. brigade položaj od Trnovca do Kondrašice držala je 3. brigada sa dva bataljona. Udesno od 3. brigade bila je Kosmajka brigada sa 1. bataljonom u rejonu: isključno Selište - isključno Dačov salaš i 4. bataljonom u rejonu Dačov salaš-Korovi. Na njihovom frontu, sem uobičajenih nije bilo značajnijih akcija.⁵³⁴

U tako smirenoj situaciji na frontu, koju su samo povremeno remećila međusobna pripucavanja i čarkanja predstražnih i izviđačkih organa, kao i kratka povremena dejstva artiljerije i minobacača, 6. proletersku diviziju posetio je britanski feldmaršal Harolđ Aleksander. U njegovoj pratnji nalazio se komandant 1. armije general-lajtnant Peko Dapčević, generali Rudolf Primorac i Vladimir Velebit, zatim britanski general Eri, američki general Lemnicer, sovjetski general Latocikin i jedan broj savezničkih i oficira NOVJ. U zoni divizije goste je dočekaao i feldmaršalu raportirao general-major Đoko Jovanić, komandant 6. proleterske divizije. U 7.15 časova 26. februara 1945. feldmaršal je izašao na osmatračnicu komandanta artiljerijske brigade 6. divizije i kroz artiljerijske durbine osmatrao položaje nemačke 41. pešadijske divizije i 6. proleterske divizije. Potom je obišao delove fronta koje su držale pešadijske jedinice 2. i 3. brigade 6. divizije. Tom prilikom feldmaršal je preko tumača razgovarao sa vojnicima i starešinama, izražavajući se pohvalno o jedinicama NOVJ. Oko podne napustio je 6. divizije i otišao u posetu 21. srpskoj diviziji.

Otkako je 24. januara zaustavljena ofanziva 1. armije i nemačka odbrana stabilizovana na Nibelunškoj liniji, front pred 6. proleterskom divizijom stalno je držala nemačka 41. pešadijska divizija i to uglavnom sa jako ojačanim 1230. grenadirskim pukom na položaju od Lipovca, preko Batrovaca do južne ivice Ilinaca, koji je sa pridatim 845. nemačko-arapskim bataljonom držao mostobranu u Lipovcu i 843. severno-kavkaskim bataljonom na mostobranu u Bratovcima (sa ovim bataljonima se tukla 2. brigada). Od južne ivice Ilinaca do železničke pruge južno od Tovarnika nalazio se 1231. grenadirski puk (2. bataljon, fizilirsko-streljački bataljon i Radio-telegrafska četa, dok se 1. bataljon nalazio u rezervi iza sredine fronta), a od železničke pruge do na 2-3 km severno od Tovarnika 1232. grenadirski puk (dva bataljona). Pored tri grenadir-

⁵³⁴> AVII, k. 256, br. reg. 4/2, 5/2; k. 253, br. reg. 22/2, 33/2, 43/2, 46/2, 50/2, 53/2; k. 801, br. reg. 3/9, 4/9, 5/9, 6/9; k. 798, br. reg. 5/3, 6/3, 10/2, 4/5; k. 799, br. reg. 11/6; k. 800, br. reg. 12/10, 7/10; k. 802, br. reg. 1/12, 10/10, 12/10, 14/10, 15/10, 16/10; k. 803, br. reg. 3/3.

ska puka (ukupno 8 bataljona po 300-500 ljudi) i dva pomenuta pridata bataljona, 41. pešadijska divizija imala je u svom sastavu: 141. artiljerijski puk od četiri diviziona (11 baterija, oko 2.000 ljudi), 141. dopunski bataljon, 141. pionirski bataljon (oko 300 ljudi), 141. protivavionski bataljon (300-500 ljudi), bataljon za vezu (200-250 ljudi), 141. puk za snabdevanje (800-900 ljudi), 141. bataljon lovaca tenkova i 41. fizilirski (streljački) bataljon. Ovoj diviziji, posle odlaska 117. lovačke divizije, bila je pridata i jedna ustaška bojna.⁵³⁵

Sučeljene jedna prema drugoj, dve divizije približno brojno uravnoteženih snaga, provele su zimu u rovovima punim snega, blata i vode u studeni do smrzavanja, u svakodnevnom međusobnim čarkanjima, ispadima i zasedama, ponekad i u jačim žestokim okršajima. Najzad, nastupilo je poslednje ratno proleće koje će jednoj strani doneti konačnu pobeđu i zasluženi trijumf, a drugoj gorčinu teškog poraza. U 6. proleterskoj diviziji, kao uostalom i u ostalim divizijama NOVJ, sve snage su bile usmerene na dan početka konačnog obračuna, dan »D« - poslednjeg juriša u slobodu, definitivnu pobeđu i trijumf. Dok su u višim štabovima razrađivani planovi za odlučujuću ofanzivu i nastupanje, starešine u nižim štabovima su usmerile svu pažnju na sređivanje i obuku jedinica. Stoga su na prednjem položaju držane najnužnije snage, dok je glavnina bila pozadi u rezervama (divizijskoj i brigadnim), podvrgnuta intenzivnoj borbenoj obuci. U toku marta na položajima nije bilo oštrijih okršaja; vladala je uobičajena živost izviđačkih i predstražnih organa uz povremena dejstva artiljerije i minobacača. Snajperisti su budno motrili i satima strpljivo čekali da protivnik napravi grešku i podigne glavu iz rova. U Štabu divizije i štabovima brigada vršene su detaljne analize proteklih dejstava radi sticanja pouka i iskustava.

Upravo 1. marta 1945. godine Povereništvo narodne odbrane Demokratske Federativne Jugoslavije odlučilo je da se Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije preimenuje u Jugoslovensku armiju (JA), a Vrhovni štab NOVJ u Generalštab JA. Generalštab JA je početkom marta propisao formaciju divizija, brigada i bataljona.⁵³⁶ Formacija je bila trojna, gotovo identična formaciji istih jedinica u Crvenoj armiji. Čak je preuzet i naziv jedinica - streljačka divizija, streljačka brigada i streljač-

⁵³⁵ Zb. XI-1, d. 6, fusnota 9; prema izjavi general-lajtnanta Hauzera, komandanta 41. divizije (k. 73, br. reg. 2-1). Ulevo od 41. divizije do Dunava branila se 117. lovačka divizija do 18. marta, a tada je povučena sa Sremskog fronta pa je njen položaj posela 963. tvrđavska brigada »Kloc« sastava 5, 21. i 22. bataljon »999«, 3. bataljon 440. puka i bataon nemačkih armenaca (k. 71, br. reg. 21/1a). Bataljoni »999« su formirani od osuđenika-kriminalača, kojima je data mogućnost da se na bojnopolju rehabilituju.

⁵³⁶ prema toj formaciji streljačka divizija je imala tri streljačke brigade, artiljerijsku brigadu (štabna baterija, divizion topova 76 mm ZIS-3, divizion haubica 122 mm, ili 105 mm, divizion minobacača 120 mm, protivtenkovsko-artiljerijski divizion (dve baterije topova 76 mm ZIS-3 ukupno 8 topova), protivav. mitr. četu (tri voda mitraljeza 12,7 mm ukupno 8 mitraljeza), izviđačku četvu, bataljon za vezu, pionirski bataljon, hem. „ četvu, transp. četvu, poljsku pekaru, mediko-sanitetski bataljon, polj. bolnicu, veterinarsku bolnicu, pokretnu radionicu i vojnu poštu. Formacija je datirana 14. marta 1945. ali je njeno sprovođenje u jedinicama počelo oko 7 dana ranije (k. 21, br. reg. 28-1, k. 25A, br. reg. 15-2/1). Prema istoj formaciji streljačka brigada je u svom sastavu imala: tri streljačka bataljona (po tri streljačke čete i jednom mitr. četa). Štab brigade, izvid. vod, četvu automatičara, četvu za vezu, četvu PT pušaka, pionir, vod, vod za hemij. zaštitu, bateriju topova 76 mm M.27*13, sanitetsku četvu, veterinarsku ambulantu, artiljerijsku radionicu, radionicu za opremu i transportnu četvu.

ki bataljon - koji je kod JA važio sve do polovine pedesetih godina kada je promenjen u - pešadijska. Ustrojstvo jedinica po novoj formaciji moralo se obaviti na položajima, na frontu u neposrednom dodiru sa neprijateljem. Druga lička brigada je oko 18 časova 6. marta 1945. preuzela položaje Kosmajске brigade na frontu Korovi-Selište, a ona je povučena u Adaševce. Već sutradan, 7. marta, Kosmajска (22. srpska) brigada je ugašena tako što su joj dva bataljona upućena u sastav 21. srpske divizije, a ostatak brigade je podeljen po jedinicama 6. proleterske divizije. U Artiljerijskoj brigadi, koja je do tada imala 4 diviziona, rasformiran je 27. marta 1. protivtenkovski divizion 45 mm (12 cevi) i po baterijama uključen u sastav streljačkih brigada (svakoj po 4 oruđa). Tako je Artiljerijsка brigada ostala sa tri diviziona (2, 3. i 4.). Pored nje divizija je imala Teški divizion (dve baterije 76 mm ZIS 3 M.42 i bateriju haubica 122 mm) i protivaavionski divizion (12 topova 25 mm).

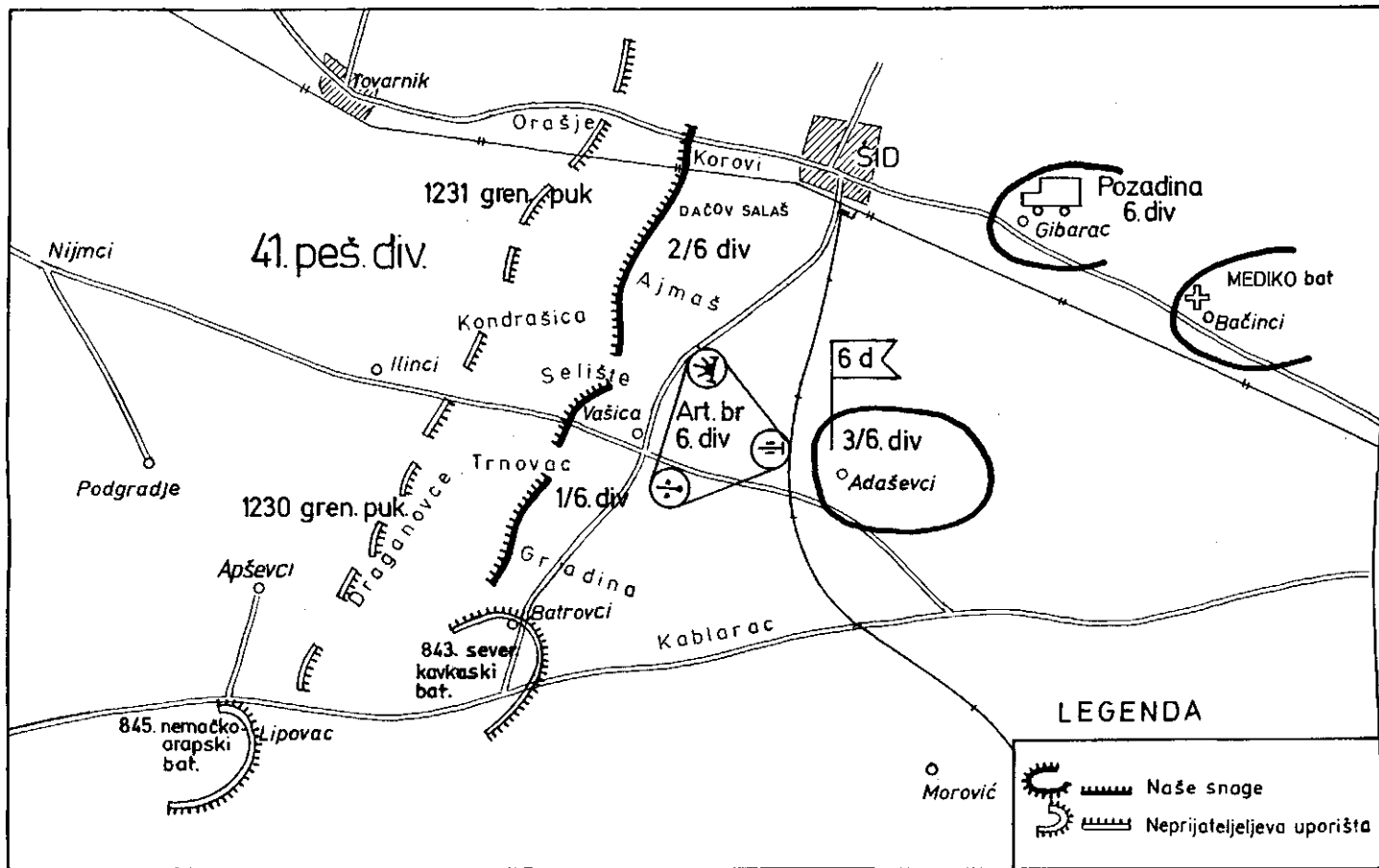
Narednih dana (do 16. marta) i pešadijske, odnosno streljačke brigade su reorganizovane i ustrojene po novoj formaciji. U 1. brigadi je 12. marta rasformiran 5. makedonski bataljon, a 16. marta i 4. bataljon, tako da je brigada ostala sa tri bataljona: 1. bataljon »Marko Orešković«, 2. bataljon »Pekiša Vuksan« i 3. bataljon »Božidar Adžijak«. U 2. brigadi je rasformiran 4. bataljon (tzv. udarni) a ostali su: 1. bataljon »Stojan Matić«, 2. bataljon »Ognjen Priča« i 3. bataljon »Mićo Radaković«. U 3. brigadi je rasformiran 2. bataljon »Bićo Kesić«, pa je umesto njega za 2. bataljon promovisan dotadašnji 4. bataljon »Krbava«, tako da je 3. brigada po novoj formaciji imala: 1. bataljon »Velebit«, 2. bataljon »Krbava« i 3. bataljon »Mirko Štulić«. Streljačke brigade su dobile po jednu protivtenkovsku bateriju iz rasformiranog 1. diviziona artiljerijske brigade. U streljačkim bataljonima nije bilo značajnijih promena jer su oni od ranije imali tri streljačke i prateću četvu. Ostale samostalне jedinice u diviziji i brigadama takođe nisu bitnije menjane.⁵³⁷⁾

Nakon povlačenja s fronta i rasformiranja Kosmajске brigade, u rasporedu snaga na frontu divizije došlo je do izvesnog rokiranja i pregrupisanja, tako da je raspored snaga 8. marta izgledao ovako:

- 2. brigada je držala front zdesna ulevo - železnička pruga-Dačov salaš - k. 87 - zaključno k. 86 (Selište);
- 1. brigada na frontu: isključno Selište-Trnovac-Gradina na Bosutu;
- 3. brigada u Adaševcima u ulozi divizijske rezerve;
- artiljerijsка brigada na vatrenim položajima u rejonu Mala Vašica-Adaševci;
- Komanda pozadine u Gibarcu, a Medikosanitetski bataljon u Bačincima.

U potpunom odsustvu žešćih okršaja mart su obe strane provele u već uobičajenoj atmosferi manjih dejstava i čestih čarkanja, budnosti snajpera i povremenih dejstava artiljerije. Tako su inžinjerci 1. brigade u sklopu dejstava izviđačkih organa iz minskog polja 3. marta izvadili 34 nagazne mine. Ova brigada je u odbijanju neprijateljskog ispada 6. marta imala 9 poginulih, 11 ranjenih i 1 nestalog borca, uglavnom od dejstva artiljerije. Druga brigada je četom 3. bataljona 14. marta demon-

⁵³⁷⁾ Zb. XI-1, d.2 i 5.

Raspored snaga 6. divizije na Sremskom frontu 8. marta 1945.

strirala napad na Tovarnik, dok je njena izviđačka četa isto veče u manjim grupama postavila zasede po kanalima severno od Ilinaca da uhvati »živi jezik«. Kada je svanulo neprijatelj je otkrio zasede i naterao vatrom na povlačenje. Do kraja meseca još je bilo dva-tri slična pokušaja, ali bez uspeha.

Polovinom marta Štab 1. armije je dopunskim zadatkom znatno proširio front divizije. Naime, on je 16. marta naredio diviziji da utvrdi i jednom brigadom posedne odsek Gradina-Morović, levom obalom Bosuta, da kontroliše prostor od Morovića do Sremske Rače i prema Jameni i Strašincima (to je do tada bio zadatak samo 1. konjičke brigade). Zadatak je poveren 1. ličkoj brigadi koja se zatekla u rezervi. Brigada je dodeljeni front posela sa 1. i 2. bataljonom, da bi posle 20. marta na tom odseku, u rejonu Morović-šuma Đepuš, držala samo po jedan bataljon.

Prilikom stabilizacije fronta, kada se pristupalo utvrđivanju i izradi rovova, jedinice su planski napuštale po deo zauzetog podvodnog zemljišta, birajući ocedite delove za kopanje rovova, čime je stvoren poveći međuprostor (»ničija zemlja«) što je bilo nepogodno za prelaz u napad. Planirajući skoru napadnu operaciju Štab 1. armije je zaključio da se taj međuprostor mora suziti da bi se polazni položaj za napad što više približio neprijateljevom prednjem kraju odbrane. Stoga je naredio divizijama prvog armijskog ešelona (21, 11. i 6. divizija) da prednji kraj svoje odbrane što više pomaknu unapred i da ga utvrde.

Druga i 3. brigada 6. proleTERSKE divizije, koje su se nalazile na frontu, pomerile su svoje prve ešelone 25/26. marta unapred što je više bilo moguće, ponegde za oko 1 km. Posle tih pomeranja prednji kraj odbrane 6. divizije se protezao linijom: k. 87 (na pruži Šid-Tovarnik) - k. 83 - kanalom preko Kondrašice - kapela sveti Ilija - zapadno k. 83 (Sremčev salaš) - dalje kanalom do Gradine. Istog časa kada su bataljoni prve linije (ešelona) izbili na ovu liniju, počelo je užurbano kopanje rovova i utvrđivanje sada novog prvog odbrambenog položaja. Kada je položaj utvrđen, pristupilo se izradi saobraćajnica po dubini. Uglavnom, čitav položaj je bio potpuno fortifikacijski razvijen do trenutka kada ga je 6. divizija predavala 42. makedonskoj diviziji 4. aprila 1945. U sklopu pregrupisanja snaga za predstojeću napadnu operaciju, Štab armije je iz 6. proleTERSKE divizije izuzeo njen samostalni Teški artiljerijski divizion i uputio ga iz rejona Male Vašice i Adaševaca u Sremsku Mitrovicu u sastav 5. krajiške udarne divizije. U sastav 6. divizije vratio se tek 14. aprila 1945, u rejon Retkovci.⁵³⁸

⁵³⁸> Zb. XI-1, d. 6, 8, 16, 22, 95; AVII, k. 253, br. reg. 20/4, 4/4; k. 256, br. reg. 7-1/2 8-1/2-k. 800, br. reg. 12-10; k. 802, br. reg. 16-1/10, 17/10; k. 806, br. reg. 17/5; k. 805, br. reg. 7/8; Lj. Pajović, Dušan Uzelac, Milovan Dželebdžić: *Sremski front 1944-1945* BİGZ, 1979.